

ӘЛЕМДІ, АДАМДЫ және ҚҰРАНЫ

Тәфәккур

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Алматы, 2011

УДК 28

ББК 86.38

Т 59

Аударған: Хайреттин Өзтүрк

Редактор: Закия Махитжанқызы

Топбаш О.Н.

Әлемді, адамды және Құранды ТӘФӘККУР.

Алматы: «Хикмет» баспа үйі, 2011, - 228 бет.

ISBN: 978-601-7094-66-9

Исламтанушы ғалым Осман Нұри ТОПБАШ ұстаздың түрік тілінде жазған «KAİNAT, İNSAN VE KUR'AN'DA TEFEKKÜR» атты кітабы «Әлемді, адамды және Құранды ТӘФӘККУР» деген атпен қазақ тіліне аударылды.

Бұл шығарма әлемдегі, адам жаратылысындағы және бұлар туралы Құран Кәрімдегі жаратылыс шындығы мен керемет, таңғажайып табиғат құбылыстарына тоқталып, Аллаһтың күш-құдіреті туралы ой жүгіртіп, ақыры өз болашағымыз — ахиреттегі жағдайымыз туралы шешім қабылдауымыз керектігін ұсынады. Құран мен Сүннеттен керемет мысалдар келтіре отырып, оқырман қауымның назарына ұсынылған.

УДК 28

ББК 86.38

ISBN: 978-601-7094-66-9

© Осман Нұри ТОПБАШ

© «Хикмет » баспа үйі ЖШС, 2011

ӘЛЕМДІ, АДАМДЫ және ҚҰРАНДЫ

Тәфәккур (ойлау)

Осман Нұри ТОПБАШ

АЛҒЫ СӨЗ

«Тәфәккурден артық құлшылық жоқ».

(Бәйхаки, Шұаб, IV, 157)

Бізге «тәфәккур (ойлау)» мен «тахассус (сезу)» қабілетін сыйлап, «**мағрифатұллаһтың**» жолын ашқан, жақсылығы мен сыйының шегі жоқ Раббымызға сансыз хамд пен мадақ-мақтаулар айтамыз...

Әлем, адам және Құран Кәрімді ең көркем түрде дұрыс оқып, ең терең мағыналарына дейін толық ұғынып, үмметіне бұларды жүрек көзімен оқуды тәлім еткен Расулұллаһ ﷺ Мырзамызға, Оның отбасы мен әулетіне, қадірменді сахабаларына шексіз салауат пен сәлем айтамыз...

Хақ Тағала Өзіне ғана тән есімдері мен қасиеттерінің көрініс арнасы, мекені болған «**Құран**», «**адам**» және «**әлемнің**» терең мағыналарынан үлес алып, өмірлеріне шағылыстырып, жарық беретін ақиқат інжулерін шығара білу қабілетін жаратылыс ішінде тек адам баласына ғана берген. Жындарға бұл қабілеттердің біразын ғана берген. Бұл қабілеттің бірден-бір шарты да, дәнекері де – «**тәфәккур** (ойлау)» мен «**тахассус** (сезу)».

Шын мәнінде, тәфәккур мен тахассус – ақиқатқа қол жеткізетін, рухани өмірді биік деңгейге көтеретін, ешкім бас тарта алмайтын бірегей жол. Хидаят пен бақыттың теңдесі жоқ нұсқаушысы – Құран. Ең алғашқы аятынан бастап ең соңғы аятына дейін бізді тәфәккурге/ойлануға шақырады. Адамның жаратылысындағы хикметтерді, әлемдегі төтенше тәртіпті және Аллаһтың аяттарын, яғни иләһи құдіреттің керемет өнер нақыштарын, иләһи салтанаттың айбынды көріністерін, Аллаһтың бүкіл әлемге деген нағыз үстемдігі мен билігін тәфәккур етуімізді/ойлауымызды бұйырады.

Аллаһ Тағала Құран Кәрімде:

«Еш ойланбайсыңдар ма? Ақыл жүгіртпей ме? Түсінбей ме? Миларына қонбай ма?»¹ сияқты сұрақтармен мұмин құлдарын жиі ескертеді.

Сондай-ақ:

-
1. Ғашия, 17. Аллаһ Тағаланың **әл-Бәри** мен **әл-Мұсаууир** сипаттары Оның жаратылысты бір-бірінен өзгеше және бөлек бейне мен түрде жаратып, әрбір жаратылысты тіршілік ету ортасына да, өзіндік қабілет, жаратылыс ерекшеліктерімен жабдықтайтынын білдіреді. Жануарлар ішінде түйенің жаратылысындағы ерекшеліктер – назар аударарлық мысал. Ол суы мен өсімдігі тапшы шөл далада өмір сүруге икемделгені үшін, өзіне бірнеше аптаға жетерлік суды өркенінде сақтай алады. Тікенмен қоректенгеннің өзінде жеген азығын ұзақ уақыт өз асқазанында сол қалпында сақтап алу қасиетіне ие. Екіншіден, шөлдегі жел мен аптап ыстыққа төзімді жаратылған. Әрине, бұл иләһи ғылымның, құдірет пен өнердің адамды таңқалдыратын сансыз көріністерінің бірі ғана.
-

«Олар түйеге қарамай ма?»² деп сұрап, жаратылысқа,

«Бұлтқа, жаңбырға, тауларға, жасыл өсімдіктердің қыста өліп, көктемде қайта тірілгеніне қарамай ма?»³ деп, табиғат құбылыстарына,

«Өткен қауымдардың ақыры не болғанына қарамай ма»⁴ деп тарихи оқиғаларға назар аудартады.

Осылай барлық құлдарын ойлануға, ақыл жүгіртуге шақырып, күллі әлемге үстем болған иләһи заңдылықты және бұл заңдылықтың іске асу шарттары «әдетұллаһты» аңғаруымызды талап етеді.

Сондай-ақ Раббымыз адамның жай көзбен, сезімсіз жүрекпен әлемге қарағанын құптамай, ондағы хикметті түсінетін парасатпен, қырағылықпен назар аударуымызға талап қояды. Құран Кәрімде иләһи бұйрықтарды баяндаған соң, сан мәрте **«Ей, ақыл иелері! Ей, санасы барлар!»⁵** деп үндеу салады.

Даңқы ұлы Раббымыз бізге әрі өзімізді, әрі табиғатты тәфәккур етуімізді бұйырып, Құран Кәрімнің жүз елудей аятында иләһи ұлылығы мен

2. Қараңыз, Қаф, 6; Юнус, 101; Ғашия, 18-20; Нур, 43; Хаж, 63; Ра'д, 3; Өнбия, 31; Нахл, 65; Рум, 50.

3. Мұхаммед, 10.

4. Қараңыз, Әлү Имран, 13; Нұр, 44; Хашр, 2.

5. Барлық ақуалдарында Аллаһты еске алады.

құдірет нақыштарын ойлауды әмір етеді. Бұл аяттарда:

Тааққул / ақылға салу (التَّعَقُّلُ),

Тәдәббур / ойлану (التَّدَبُّرُ),

Тәзәккур / еске алу (التَّذَكُّرُ) және

Тәфәккур / ой жүгірту (التَّفَكُّرُ) сияқты сөздерді қолданады.

Бұл сөздер қамтыған мағыналарды өз биік шыңына жеткізіп, өмірлік ұстаным халіне, және де рухани тәрбиенің әдіс-тәсіліне айналдырған бірегей жол – Тасаввуф. **Тасаввуф** – адамның өзіндік қабілеті мен Аллаһтың оған тартқан сыйына қарай құлды ақиқаттың шыңына жеткізуді мақсат тұтқан рухани кемелдену жолының аты. Сондықтан **«Өзін білген Раббысын да біледі»** деген сөзбен жеткізілген ақиқат – тасаввуф жолын ұстанған сопылардың рухани кемелдену жолындағы ең негізгі дәстүрлердің бірі болып табылады.

Көкірек көзі ашық адамға бұл әлемде Жаратушы Иесі мен Оның төтенше өнері мен құдіретін танытып, білдірмейтін еш қандай жаратылыс жоқ. Микро әлемнен макро әлемге дейін әлемдегі барлық жаратылыс Аллаһтың ұлылығы мен құдіретінің ерекше куәгерлері болып табылады.

баяндау ерекшелігі бар екені соншалық, әр нәрсе онымен ашық та айқын көрсетілген. Жаратылыстың бұл ерекше баянын тиісінше ұғына алған мұминнің тән қыбласы Қағбатұллаһ болса, көңіл мен жүректің қыбласы Аллаһ Тағаланың өзі болып шығады.

Аят кәримәда былай деп айтылған:

«Олар (дұрыс ақыл иелері сондай жандар) отырса да, тұрса да, жантайып жатса да⁶ Аллаһты еске алады. Көк пен жердің жаратылысына толық ой жүгіртеді де, (былай дейді): «Раббымыз! Сен бұларды бекер жаратпадың, Сен (ондайдан) пәксің. Бізді оттың (тозақ) азабынан сақтағайсың!» (Әлү Имран 191).

Күллі әлемдегі иләһи құдірет пен ұлылықтың көріністерін лайықты ұғына алған адам алдымен өзінің әлсіздігін түсінеді, сосын барып жан-тәнімен бас иіп, әр алып шығарған демінде Раббысын зікір етіп отырады. Оны ешқашан есінен шығармайды. Өстіп жүрегі тақуа нұрына толады. Ол істеген тәфәккур тақуасы арқылы ең дұрыс, ең құпталған мәртебесіне жетеді.

Адам Аллаһ Тағаланың алдында сыртқы пішіні мен дүниелік жағдайына қарай емес, жүрек деңгейі, мағына тереңдігі мен рухани қасиет-ерекшеліктері

6. Қараңыз, Һуд, 112.

бойынша құнды. Сондықтан Құран Кәрім мұминнің тәфәккурін иманға толы сезім тереңдігімен қуаттап, оны зат пен нәпсінің тар шекарасына қамалудан құтқарып, руханият аясының шексіз де мәңгілік көкжиектеріне қауыштырады. Әлемдегі иләһи көрмелерді ғибрат назарымен тамашалай білген мұминнің тәфәккурі рухани қасиетке бөленеді. Осындай сезімталдықпен биік шыңға көтерілген мұндай терең, кең тәфәккур ең күшті, ең жарқын иманның кілті болады.

Рухани құрамын дамытып, кемелдендіре алмаған адам нәпсіқұмарлыққа салынған өмірдің көріністеріне тіреліп қалып, өтпелі арман-қалауларының қақпанында қалып, тәфәккурге деген ерекше қабілетінен айрылып қалады. Өз ерекшелігін жоғалтып алады. Мұндай жүрек пен сана нәпсіге берілген соң хақ пен қайырға бет алудың орнына үнемі фәни көріністерге бет алып, нәпсіқұмарлығы мен әуесқойлықтарының құлы болып шыға келеді. Мына жалған өмір базарының ең соңғы киімі **КЕБІН** – бір күні қайткенде де оған оралады және өлім деген құбылыс барлық фәни зауықтар мен ләззаттарды, құмарлықтар мен өткінші де алдаушы қызығушылықтарды тоқтатып, жояды. Ал нәпсісіне берілген адам бұл жайлы еш ойланбайды!

ақылдың шекарасында қалып өмір сүру адамның дүниеқұмарлығы мен өзімшілдігін арттырып, жүректі әлсіретеді, ақыры ғапылдыққа ұшыратады.

Әр адамның саусақ іздері сол адамның жеке куәлігі іспетті болса, мүминнің тәфәккур мен сана-сезіміндегі қасиет те оның рухани жеке куәлігі іспеттес. Осыған орай адамгершілік қасиетіне лайықты деңгейде және жаратылыс мақсатына сай өмір сүріп, рухани шыңға шыққысы келген мүмин құл Құран Кәрім көрсеткен тәфәккур аясына кіруге міндетті. Өйткені құлшылықта болуға тиісті хұшұғ (шынайылық) мен жүрек нәзіктігі және адамдар арасындағы қатынастағы адалдық пен мейірбандық тек осылай істелетін тәфәккурмен ғана іске асады.

Дініміз тәфәккур мен сезімталдыққа осынша маңыздылық танытқанымен, адам дүниелік шаруаларға аса назар аударғандықтан туындаған ғапылдығы үшін тәфәккур мен тахассус деген аса қажетті істі тиісінше атқара алмайды. Сөйтіп сана-сезімі соқыр болады да, өлім мен осы әлемнің сынақ жұрты екенін ұмытып кетеді.

Тақуа бойынша өмір сүріп, тәфәккурі мен тахассусы белгілі деңгейге жеткен мүмин жандар санаулы ғана. Олар нәпсі деген асудан асып, өздерінің адамдық қасиеттерінің шындығы мен шегін, әлсіздігін толық аңғара білетін кемелдікке жетеді.

Мұндай ізгі жандар белгілі бір ортада шарттарына бағына отырып өмір сүрсе де, шыңы биік рухани арнада мәңгілік тыңғылығына қауышады. Көңілдері кеңейіп, мына заттық әлемнің көкжиектерін асатын аса күшті түсінік иесі, парасатты жан болатыны сонша, нағыз, кәміл иман дегеніміз де тек осы арқылы қол жеткізілетін иләһи нығмет болып табылады.

Міне, бұл қасиетке қол жеткізе білген мұмин жан үшін мына фәни өмір жаппай берілетін нығмет емес. Жалғандағы күндер мұндай мұминнің көзінде үстінде ұзындығы көрсетілмеген бобинадан кез келген уақытта үзіліп кететін, бітіп қалатын жіпке ұқсайды.

Сонымен қатар өмір деген қордың үлкен маңыздылығы бар. Өйткені ол мәңгілік бақытқа кенелудің жалғыз жолы, өмірінде жинаған қоры. Бұны түсінген мұмин аят кәримәда айтылғандай **«бұйрылғандай тұп-тура»**⁷ болмаған жағдайда ақырының өте аянышты болатынын біледі. Бұндай өкінішке душар болмау үшін Хақ Тағаланың, әсіресе, мына ескертуін үнемі көз алдында ұстаудан қапы қалмайды:

«Бастарыңа өлім келіп, “О, Раббым! Ажа-

лымды аз болса да кешіктірсең, садақа беріп, жақсы адам болар едім ғой!” деп (өкініш) айтуларыңнан бұрын, өздеріңе берілген ризық-несі-белерден садақа беріңдер. Аллаһ ажалы жеткен жанның ешқайсысын алдатпайды. Аллаһ істеген істеріңнен толық хабардар» (Мүнәфиқун, 10-11).

Қорыта айтқанда, Аллаһ Тағала мұмин құлының Өзінің айбынды салтанаты мен ұлылығын, мына орасан әлемдегі тәртіптің сырлары мен хикметтерін терең түсінуін қалайды. Соның нәтижесінде иесі болған ешбір фәни нығметке сенбей, тақуа бойынша өмір сүріп, жәннатқа лайық көркем құл болуын қалайды.

Міне, осы қарапайым шығармамызда Пайғамбар ﷺ Мырзамыздың ең басты сүннеттерінің бірі – «тәфәккур» мен «тахассустың» маңыздылығы мен пайдасы және қалай іске асыру керек туралы сыр шертеміз.

Екіншіден, мына кішігірім кітаптың дайындалуында, қазақ тіліне аударылуында аянбай еңбек еткен бауырларыма үлкен алғысымды білдіре отырып, істеген еңбектерінің олардың өздері үшін садақатүн жәрия, үзілмес садақа болуын Раббымыздан сұраймын.

Раббымыз бүкіл сезімдеріміз бен ойларымызды Өзінің разылығымен үйлестірсін! Бізді мағрифатұллаһ пен махаббатұллаһтың биік шыңына жеткізіп, мына жалғандағы өмірімізді сондай қасиетті халмен тауыса білуді барша-мызға жазсын!

Әмин!

Осман Нұри Топбаш
Тамыз 2011
Ыстанбұл

Әлемді, адамды және Құранды ТӘФӘККУР

Ақылдың шегі

Ислам **ақыл**ға маңыздылықпен қарап, оған ерекше орын бергені соншалық, оны жауапкершіліктің екі негізінің бірі деп қабылдайды⁸. Әрқашан ақылды дұрыс пайдалануды насихаттайды. Сонымен қатар оның ақиқатты аңғарып, ұғынуының шегі бар екенін баяндайды. Өйткені Аллаһ Тағала жаратқандарының ешқайсысын шексіз құдірет иесі етіп жаратпаған.

Көздің көру, құлақтың есту қабілетінің шегі бар болғанындай ақылдың да түсіну күшінің шегі бар. Көз бен құлақтың шегінің арғы жағында сан жетпес жаратылыс пен дыбыстар жатса, ақылдың аңғару

8. Адамның Аллаһ алдында жауапты деп саналудың шарттарының бірі – балиғат жасқа толу. Екіншісі – ақылды болу, яғни бұрыс пен дұрысты, сауап пен күнәні ажырата алатын деңгейде ақылының өсуі керек. Осы шарт бойынша Ислам дінінде балалар мен жындылар амалдарына жауапты емес.

мен түсіну күшінен тыс қалған қанша ақиқаттар бар. Негізінде ақыл ақиқатты толық түсінуге жеткіліксіз құбылыс.

Расында, ақиқатқа жету мәселесінде ақылды құдіреті шексіз құбылыс деп бағалаған рационалист пәлсапашылар ықпал еткен адамдарын бақыттың орнына тек бақытсыздыққа душар еткен⁹.

9. Көне грек мәдениетінде ақылдың шегі бар және әлсіз екенін көрсеткен өте назар аударарлық оқиға болған екен. Жас жігіттің біреуі құқықтану ғылымын үйренбек болып, пәлсапашылардың біреуіне барып жүгінеді. Пәлсапашы осы қызметі үшін ақысының жартысын алдын-ала алып, қалған жартысын шәкірті ең алғашқы сотын ұтып шықса алатын болып келіседі. Бұл әлгі жас жігіт алғашқы сотында ұтып шықса, құқық ғылымын кемелді үйренгені және ұстазының ақының екінші бөлігін алуға құқылы екенін білдіретін келісім еді. Бірақ шәкірті сабақтың бәрін алып болған соң берген жарты ақысының оқып үйренген білімі үшін жеткілікті деп санап, қалған жарты ақысын бере алмайтынын айтады. Ақыры ұстазымен дауласып сотқа жүгінеді. Осылай оның алғашқы соты өзіне құқық ғылымын үйреткен пәлсапашымен болады.

Сот күні ұстазы судьяға қарап:

– Мен бұл дауды ұтып шықсам да, жеңілсем де сұраған ақшамды алуға тиістімін, – дейді.

Судьяның:

– Не үшін? – деген сұрағына былай жауап береді:

– Дауды ұтып шықсам, талабым шешіміңіз бойынша орындалуы керек. Әйтпегенде, шешіміңіздің күшсіз үкім екенін көрсетеді, бірақ бұндай жағдай туралы ойлау да мүмкін емес. Ал жеңіліп қалсам, шәкіртім ұтып алды дегенді білдіреді. Арамыздағы келісім бойынша оның ақының екінші жартысын төлеуі бірінші сотын ұтып шыққанға байланысты болатын. Осы келісім бойынша егер ол ұтып шығатын болса, төлеу шарты іске асады да, қайткенде де сол ақымды алуым керек.

Ал жас жігіт ұстазының бұл сөздеріне қарсы:

– Мен де бұл даудан ұтып шықсам да, жеңіліп қалсам да сұраған ақысын бермеуім керек, – деді.

Судья:

– Не үшін? – деп сұрағанда ол ұстазының қисынымен былай дейді:

– Егер ұтып шықсам, сұраған ақысын шешіміңіз бойынша бермеуім керек. Әйтпегенде, шешіміңіздің күшсіз үкім екенін көрсетеді, бірақ

Өзі жаратқан құлдарының ерекшеліктерін, әрине, олардан да жақсы білетін Аллаһ Тағала ақылдың ақиқатқа жетуіндегі әлсіздігі мен жеткіліксіздігін толықтыру үшін адам жаратылғалы бері 124 мыңдай пайғамбар жіберіп және олармен бірге иләһи парақтар мен кітаптар арқылы адамзатты ақиқатқа жеткізу үшін ең тамаша жәрдем жасап, сыйға бөлеген.

Сондықтан ақыл деген құбылыстың уахиден тәрбиеленуі шарт. Өйткені ол асау ат тәрізді. Сондықтан иләһи баяндар көшбасшылығы қарамағында тәрбиеленбесе, тек ақылмен мақсатқа жету мүмкін емес болғандықтан үлкен құздардан құлап, құрдымға кету әбден ықтимал. Сондықтан қалай асау аттың күшін пайдалану үшін оған ауыздық салып жүгендеп, үйрету керек болса, ақылды да **уахи** және оның түсініктемесі іспеттес **сүннеттің** рухани тәрбиесіне алып, «ақлү сәлим/ дұрыс ақыл» деңгейіне жеткізу аса зәрулік жағдай. Осылай болмайынша ол бейне бір қару сияқты жақсылыққа да, жамандыққа да әкеліп соғуы мүмкін.

бұл мүмкін емес жағдай. Жеңіліп шығатын болсам, келісім бойынша ең алғашқы сотты ұтып шыға алмағаным үшін менен ешнәрсе талап ете алмайды. Өйткені бұл жағдайда төлеу шарты іске аспайды. Міне, байқағанымыздай әр екеуінің алға тартқаны да ақылға қонымды. Бірақ, дау қалай шешілсе де ешкімге пайдасы жоқ. Демек, ақыл мен қисын осы мысалдан да байқағанымыздай, өзі қалаған қабырғаның ішінде қамалып, тұйық көшелерге тіреліп қалады. Сондықтан адамдар арасындағы көп мәселені шешуге әлсіз болған ақылдың шегі жоқ иләһи ақиқаттарды толық аңғаруы мүмкін емес. Осыған орай ақыл мен сана-сезімнің осылай тұйықта қалып қалмауы оның иләһи уахиден тәрбиеленіп, шегінен тыс ақиқаттарды жүрегімен қабылдап, мойынсұнуы керек екенін ұғынуына байланысты.

Жүректің міндеті

Ислам діні бойынша **иман** – жүрекпен бекітіп, тілмен жеткізу деген ұғым. Яғни иманның негізгі көрініс арнасы – сезім орталығы жүрек. Ақыл емес. Бұл өте маңызды мәселе. Өйткені иман – аса ұлық сезім. Ақыл – иман сезіміне жету үшін әу бастағы белгілі сатыларды асуға қажет дәнекер ғана.

Ақыл мен ой деңгейінде мақұлданған иләһи шындықтар жүрек деңгейінде мақұлданып бекітілмесе, шынайы иман іске аспайды. Иман жүрекке орнықпайынша амалға аспай, іс-әрекеттерге бағыт бере алмайды. Ал мұның Хақ Тағаланың алдында еш құны жоқ. Исраил әулетінің ғалымдары иләһи ақиқаттарды оқып, білгенімен жүректеріне орнықтырмағандықтан амалға асырмаған. Сондықтан Аллаһ Тағала олардың ақуалын томдаған кітаптарды арқалаған есектерге теңеген¹⁰.

Осы шындыққа орай иләһи ақиқаттарды білу оларды тек есте сақтау емес. Білу – тәфәккур (ойлау) мен тахассус (сезу) арқылы өмір мен әлемдегі айбынды тәртіптегі жұмбақты шешіп, қажетінше амал ету. Мұны тек иман нұрына толған жүрек ғана істейді.

Ақыл **адам** мен **әлем** және бұлардағы ақиқаттар айнасы іспеттес **Құран Кәрім** туралы тәфәккурі

арқылы қол жеткізетін қорытындысы жер астынан шығарылған шикі қазба байлықтары сияқты. Ал бұл шикі заттарды өңдейтін – жүрек.

Тахассустың, яғни сезімнің орталығы – **жүрек**. Жүректің «шабыт пен аян» сөздерімен жеткізілетін міндеті – ақыл ұсынған дәлел-дәйектерді қосып, сынған құмыраның бөлшектерін жинақтап, құрастырып, оны негізгі пішініне келтіру секілді ақиқатты кәміл мағынада түсінілуін қамтамасыз етеді.

Демек, хақ пен жақсылыққа ең кемелді түрде жету үшін ақылды уахимен тәрбиелеу және ақыл тоқтаған кезде нағыз иманға толы жүректің араға кіріп, ақылдың жеткіліксіздігін тәсілімият (берілу) арқылы жоюын талап етеді.

Тәфәккурдің мәні мен құны тахассустан күш алуына, яғни ми мен жүректің үйлесімді жұмыс істеуіне байланысты. Егер тек ми мен ақылға ғана мән берілсе адам, бәлкім, дүниеге тән жақсы адам, яғни мүдденің адамы бола алады. Бірақ нағыз мұмин бола білу үшін сезім орталығы жүректің де рухани тәрбиеленіп, ақылға көшбасшылық етуі керек. Өйткені сезім орталығы жүрек ақылдың тәфәккуріне, тәфәккур ерікке бағыт береді. Бұл жағдай ерікті іс-әрекеттердің негізгі түрткісі жүрек, жүрекке тамырын жайып орын алған сезім деген сөз. Сондықтан жүректің иләһи әмірлер шеңберіне қарай орнығуы басқа мүшелерден әлдеқайда маңызды.

Өйткені нәпсіқұмарлықтар арнасындағы тәкәппарлық пен мақтаншақтық сияқты жүрек дерттеріне шалдыққан және таза да шынайы жүректің тәлімінен алыс халдегі ақылдың тәфәккурі негізгі арнасынан шығып, адамды шайтан сияқты азғындық пен ада-сушылыққа итермелейді.

Хазіреті Мәуләнә:

«Шайтанның ақылындай гашықтығы болғанда бүгінгі күндегі Ібіліс болмас еді» дейді.

Демек, дара ақылдың өзінің еш құны жоқ. Ақыл деген рульді қолға алып, оған дұрыс бағыт бере білу үшін жүректегі сезімдерді рухани деңгейде дамыту керек.

Қорыта айтқанда, шынайы тәфәккур уахидан фәйз алған ақыл мен рухани дамыған жүрек бас қосқан жерде ғана басталады. Біз бұл шығармамызда «**тәфәккур**» ұғымын тілге тиек еткенімізде оның иләһи ақиқаттармен тәрбиеленген, жүректегі шынайы сезімдермен күшейтіліп мақұлданған түрін айтып отырмыз.

«Тәфәккур» (التَّفَكُّر) сөзі «ғибрат алатын нәрсе туралы терең ой жүгірту» деген мағынаны білдіреді.

«Тәммул» (التَّامُّل) «тұрақты ойлау, тәфәккурді жалғастырып, егжей-тегжейіне дейін зерттеу» деген мағынаны білдіреді. Үгіт пен ғибрат алып, ақиқатқа жету үшін әлем мен әлемдегі құбылыстар туралы ең жіңішке тұстарына дейін ойлануды білдіреді.

«Тәдәббур» (التَّدَبُّر) «істің нәтижесі мен ақыры туралы ойлануды» білдіреді.

Қазіргі таңда біз бұл үш сөз қамтыған мағынаны тек «ойлау» немесе «ой жүгірту» сөздерімен жеткіземіз. Бұл жағдай әзиз де қаһарман елімізді Ислам мәдениетінен алыстату үшін тілімізге жасалған шабуылдардың аянышты нәтижесі. Бұған дау айта алмаймыз. Өйткені адам сөз арқылы ойлайды. Ұғымдар мен оларды жеткізудің дәнекері болатын сөздерді кемітіп, бұрмаланған тілмен терең Ислами тәфәккурдің көкжиегіне көтерілу мүмкін емес. Сондықтан Құран мәдениетінен келген сөздерімізге ие болып, оларды күнделікті өмірімізде қолданып, бұл сөздердің орнына қолданылатын жасанды сөздерге ешқандай мән бермеу керек.

Тәфәккурдің мәні

Аллаһтың кітабы мен Пайғамбар Мырзамыздың хадис шәрифтерінде зерттеу, тәфәккур ету және ғибрат алу жайлы көптеген бұйрықтар мен ұсыныстар бар. Бұл туралы Құран Кәрімде орын алған жүздеген аят кәрімәлардың екеуінде былай делінген:

«Олар жан дүинелерінде ойланып көрмеді ме, Аллаһ көк пен жерді, олардың арасындағыларды шындық пен және шекті мерзімдік етіп жаратты?! Бірақ адамдардың көбі Раббыларына жолығатынын мойындамайды» (Рум, 8).

«Сен оларға: “Сендерге бір істі насихаттамақпын. Аллаһ үшін екі-екіден не бір-бірден орындарыңнан тұрып, (Оның құзырында құлшылық етіндер), сонан соң ой жүгіртіндер. Сендердің ағайындарыңда (Мұхаммедте) ешқандай жындылық жоқ. Ол тек қатты азап келер алдында сендерге бір ескертуші ғана деп айт!» (Сәбә,46).

Бұларда адамдардың тобымен немесе жеке түрде болсын, Аллаһқа құлшылық ету және ақиқат туралы жақсы ойлану керектігі¹¹ бұйрылады. Тек

11. Қоғамның немесе көпшіліктің ойы көбінде жеке бастың ойына әсер етеді. Бұл әсерден құтылып, ақиқатты табудың жолы – рухани тәлім-тәрбиеге лайықты ұстазға жүгіну және өз-өзімен оңаша қалып, тәфәккур дариясына самғу. Бұл аят кәрімә бойынша көпшіліктің ойы және олар шығарған үкім әрқашан дұрыс болмауы не дұрысқа жақын болмауы әбден мүмкін. Сондықтан әр адам өз ойын тілге тиек

мына бір талапты ұстанғанның өзінде бақытқа кенелетіндерінің уәдесі берілген.

Расулұллаһ үнемі тәфәккур халінде болған

Расулұллаһ үнсіздік пен тәфәккур халінде болуды қатты жақсы көретін. Пайғамбарлығына таяу уақыт қалғанда қылуат пен ұзлетте (оңаша) болуды бұрынғысынан да көбірек қалаған. Мекке Мүкәррәмаға 5 шақырым қашықтықтағы Хира үңгіріне барып, сол жерде бір неше күн бойы болған. Оның бұл оңаша қалған кезіндегі құлшылығы – тәфәккур ету, атасы Ибраһим сияқты аспан мен жердің, олардағы болмыстың керемет жаратылысынан ғибрат алу және Қағбатұллаһты тамашалау болатын¹². Аллаһ Тағала осылай Мырзамызды қасиетті міндетке әзірлеп жатқан-ды.

Сол күндері әлем және оның Жаратушысы туралы ой жүгірткен Расулұллаһ одан кейінгі өмірінде де үнемі тәфәккур халінде болған.

Һинд бин Әби Халә былай дейді:

«Аса ардақты Пайғамбар Мырзамыз үнемі мұңлы, үнемі ойға шомған күйде жүретін. Оның

етіп, көпшіліктің ойы мен үкіміне сын айта біліп, тәуелсіз ой мен пікірге жетуі керек.

12. Айни, Ұмдәтүл Қари, Бәйрут, I, 61, XXIV, 128.

өмірінде рахат деген нәрсе жоқ болған. Бос сөйлемейтін. Ол көбінде үнсіздік сақтап жүретін. Сөзін бастағанда да, аяқтағанда да үнемі Аллаһтың атын айтатын...» (Ибн Са‘д, I, 422-423).

Расында **Аллаһ Расулы** ﷺ үмметін тәфәккурге ынталандыру үшін былай бұйырған:

«Раббым маған үнсіздігімнің тәфәккур болуын әмір етті» (Ибраһим Жанан, Хадис энциклопедиясы, XVI, 252/5838).

«Тәфәккурден артық құлшылық жоқ» (Бәйхаки, Шұаб, IV, 157; Әли әл-Мүттәқи, XVI, 121).

«Дүниеде қонақ сияқты болыңдар! Мешіттерді өздеріңе үй етіп алыңдар! Жүректеріңді нәзіктікке үйретіңдер! Көп тәфәккур етіп, көп жылаңдар! Нәпсіқұмарлық сендерді өзгертпесін!...» (Әбу Нұайм, Илия, I, 358).

Аллаһ Расулы ﷺ **Хазіреті Ибраһимге** түскен он парақтан мыналарды жеткізген:

«Ақылды кісінің белгілі сағаттары бар болуға тиіс. Уақытының бір бөлігін Раббысына дұға мен мінәжатқа, бір бөлігін Ұлық Аллаһтың өнері мен құдіретін тәфәккурге, бір бөлігін істеген амалдары туралы ойланып, өзін есепке алып, келешекте жасайтын амалдарын жоспарлауға, енді бір бөлігін күн көрісін адал жолмен табуға бөлуі керек» (Әбу Нұайм,

Илия, I, 167; Ибн Әсир, әл-Кәміл, I, 124).

Лоқман عليه السلام адам жоқ жерде оңаша қалып тәфәккур етуді жақсы көретін және мұны әдетке айналдырған. Оған:

– Сен көбіне жалғыз отырасың. Адамдармен бірге болып, әңгімілессең, дұрыс болар еді!» дегенде:

– Ұзақ уақыт оңаша болған тәфәккур етуге қолайлы. Ұзақ уақыт тәфәккур ету – адамды жәннат жолына түсіретін жол сілтеуші¹³.

Әбу-Дәрда رضي الله عنه:

«Бір сағат тәфәккур – қырық күнгі түнгі құлшылығынан артық» деп айтатын (Дәйләми, II, 70-714, № 2397, 2400).

Табиғун ғұламасынан **Хазіреті Саид бин Мүсәййәбтан**:

– Қай құлшылық абзал? деп сұрағанда:

– Аллаһтың жаратқандары туралы тәфәккур мен діні туралы тәфәққуһ/нәзік те күрделі мәселелерді сезіну, – деп жауап қайтарған (Бұрсауи, Рухұл-Баян, ән-Нур, 44).

13. Имам Ғазали, Ихяү Ұлумиддин, Бәйрут, 1990. Дәрүл хайр, VI, 45. Түркияның Тарсус қаласындағы бір мешітте Лоқман عليه السلام игтикәф жасап, оңаша болған жер әлі күні бүгінге дейін халықтың зират орны болып жалғасып келеді.

Хазіреті Бішри Хафи тәфәккурдің маңыздылығына былай тоқталған:

«Адамдар Аллаһ Тағаланың ұлылығын дұрыс тәфәккур етсе, Оған қарсы келе алмайды, күнә істей алмайды» (Ибн Кәсир, I, 448, [(Әлү Имран, 190)]).

Бұрын тілге тиек еткеніміздей, адамды Аллаһтың ұлылығын аңғаруға жетелейтін тәфәккур – ақылға тән іс. Бұл істі кәміл дәрежесіне жеткізетін – жүрек. Жүрегіміз ең абыройлы, ең қымбат мүшеміз болса, әрине, оның ісі де өзге мүшелердің ісінен әлдеқайда биік болады. Өйткені жүрек – иләһи назарға, яғни Аллаһтың назары түсетін жер.

Уахимен тәрбиеленген ақылдың тәфәккурі – жүрекке жарық түсіретін нұрлардың алғашқы қоры, көрегенділік пен парасатқа ұластыратын жолдың жалғыз дәнекері. Және осындай тәфәккур ғылымға, зүһдке, мәсиуәні (Аллаһтан өзгені) тәрік қылуға, сондай-ақ иләһи махаббатқа дәнекер болады. Бұл айдан анық ақиқат.

Ең пайдалы тәфәккур – Аллаһтың құдіреті мен ұлылығын және Оның әлемге үстемдігін тәфәккур ету. Өстіп адам дүние өмірін түзетуді, ахиретіне зиян келтіретін істерді тәрік етуді және мұның жолдарын ойланып қарастырады.

Адам Аллаһ тарту еткен нығметтер мен сыйларды, Оның әмірлері мен тыйымдарын, есімдері мен сипаттарын тәфәккур еткенде жүрегінде махаббат пен мағрифат бүршік жарады. Сөйтіп, рухани деңгейі көтеріліп, дами бастайды. Ахиретті, оның мәңгілігі мен абыройын, бұл дүниенің сынақ әлемі әрі жалған екенін ойлағанда, ахиретке деген қызығушылығы артып, дүниені тиісінше бағалай бастайды. Бұл жалғандағы өмірдің ана жатыры мен қабір арасындағы жүгірістен ғана тұратындығын аңғарады. Сонымен қатар өмірдің ахирет бақытына кенелтетін аса қымбат қор екенін аңғарып, оны одан да берекелі деңгейге жеткізудегі шынайылығы мен қайратын арттырады. Уақытын ғанибет біліп, қайырлы да салиқалы амалдармен өткізу жолын ұстанады.

Хазіреті Әбул Хасан Харақани өте жақсы айтқан:

«Мүминнің ағзаларының (ең кемінде) біреуі үнемі Аллаһпен бірге болуы керек. Мүмин Аллаһ Тағаланы жүрегімен ойлауы, не болмаса тілімен еске алуы, я көзімен Ол көруді қалаған нәрсені көруі, яки

қолымен жомарттық жасауы, немесе аяғымен адамдардың көңілін сұрап баруы, не ақылымен мүминдерге қызмет етуі, яки нақты сеніммен дұға етуі, **не болмаса ақылымен тәфәккур етіп, мағрифатқа жетуге тырысуы**, не ықыласты іс жасауы, немесе қияметтің қорқынышынан адамдарды ескертуі керек.

Мұндай адамның қабірден түрегеле салып кебінін сүйрей жәннатқа баратындығына мен кепілмін»¹⁴.

ӘЛЕМДІ ТӘФӘККУР

Қандай гажан! Адам сондай әшекейлі,
сәулетті де зәулім ғимарат көрсе,
оган қайран қалады. Оның әдемілігін
жадында сақтап, өмір бойы оның көркін
айтып жүреді. Бірақ иләһи өнердің
керемет туындысы мына алып та
орасан әлемді үнемі көріп жүрсе де, ылғи
оның сұлулықтарын ойлап, ол туралы
жеткілікті айта бермейді. Кәдімгі
жай нәрсе сияқты оған тоқталып,
көңіл бөлмейді. Үстінен жауған көктем
жаңбыр суы агып кеткен, нәсібі жоқ
жартастар сияқты... Алайда, кезінде
қайран қалдырған сол жалған ғимарат
мына үлкен, орасан әлемнің кішкене
денелерінің біреуі Дүниенің ең кішкене бір
тозаңындай ғана...

ӘЛЕМДІ ТӘФӘККУР

Бұл әлемдегі тозаңнан ең алып аспан денелеріне дейінгі барлық жаратылыс иләһи өнер туындысы. Негізінде мына әлем адам санасына ұсынылған сан жетпес хикмет көріністерімен бейне бір иләһи құдірет нақыштарының жәрменкесі іспеттес.

Мына шетсіз де шексіз алып әлем тәртібі мен керемет үйлесімдігімен ойланатын адамдар үшін өте маңызды ғибрат дәнекері. Бұл жағдайды тілге тиек еткен көптеген аят кәримәлар да бар. Хақ Тағала былай дейді:

«Олар үстеріндегі аспанды қайтып (тіреусіз) жаратқанымызға, (жұлдыздармен) әшекейлегенімізге, онда ешқандай саңлау-сызат жоқтығына назар салмай ма?

Біз жерді көсілте жайып, оған тауларды орналастырдық және онда сан алуан тамаша өсімдіктер өсірдік..

Мұндағы мақсат – Аллаһқа жүгінетіп бәнделерге ой салу әрі тәлім-насихат беру» (Қаф, 6-8).

«Көрмедің бе, Аллаһ аспаннан жаңбыр жаудырып, оны жердегі қайнарларға, сонау сонымен алуан түрлі егін шығарады, онан соң оны құратып, сарғайтады. Содан соң (Аллаһ) оны топан-қоқымға айналдырады. Әрине, ақыл иелері үшін осының өзінде ғибрат бар» (Зүмәр,21).

Топырақтың үстінен аққан су адамға қызмет етеді. Адам оны ішіп-жегенде, тазалық үшін және басқа да түрлі қажеттерін қамтамасыз етуге қолданады. Сондықтан су кейде лайланып, кірленеді. Бірақ Аллаһ Тағала оны аса керемет те тұрақты тәртіппен тазалап, қайтадан құлдарына сыйға тартады.

Хазіреті Мәуләнә судың осындай ауысымы туралы тәфәккур етуімізді үгіттеп, былай дейді:

«Судың мөлдірлігі жойылғанда, яғни лайланғанда ол біз сияқты жер бетінде кірленгенде мазасызданып, сасып қалады... Жан айқайына салып, Хақ Тағалаға жалбарына бастайды. Бұл жан айқайы мен жалбарынуын естіп, Аллаһ Тағала оны бұға айналдырып, көкке көтереді. Сосын түрлі жолдар мен тәсілдер арқылы оны тап-таза қылып, кейде жаңбыр, кейде қарға айналдырып, жер бетіне жаудырады. Ақыры оны шетсіз мұхитқа ұластырады».

Төрт маусым бойы біз куәсі болған бұл табиғат құбылысын тілге тиек еткен Хазіреті Мәуләнә адамға:

«Су аспанда тазаланған сияқты сен де Хақ Тағалаға жақындап, жүрегіңді барлық кірлерден тазарт! Сен де жаңбырдай бол! Берекет пен рахмет шап!» деп үгіт айтады.

Екіншіден, бұл әлемнің жаратылған күннен бері тоқтамай келе жатқан үйлесімді жалғастығы, тұрақты тәртібі мен шиеленіске толы хикмет пен сырлары әр нәрсенің бір және шексіз құдірет тарапынан жасалғанын ұғынуға жеткілікті.

АСПАНДЫ ТӘФӘККУР

Аллаһ Тағаланың құдіреті мен ұлылығының дәлелдерінің бірі аспанда, жер мен жұлдыздарда көрініс тауып жатқан иләһи өнер болып табылады. Аспандағы төтенше болмыстарды тәфәккур етпеу адам санасының орасан хикмет көрмесінен мақрұм қалуына себеп болады.

Аспанға қарағанда жер беті мұхит суының бір тамшысындай ғана, тіпті одан да кішкентай. Аспанның ұлылығын тілге тиек етпеген бірде-бір Құран сүресін таба алмайсыз. Онда аспанға айтылған көптеген ант-сулар бар. Хақ Тағала былай дейді:

«Жұлдызды аспанмен серт!» (Бұруж, 1).

«Жұлдыздың орындарымен серт! Егер білсеңдер, бұл, әрине, үлкен серт!» (Уақыя, 75-76)¹⁵

Әлемнің кеңдігі, ішіндегі денелердің әрекеттері мен араларындағы қашықтық адамның шамасы да, қиялы да жетпейтін үлкен сандармен жеткізіледі. Тіпті ғалымдар да:

«Әлем біз ойлағаннан да үлкен. Төбе шашымызды тік тұрғызатындай таң қалдырарлық, жүрегімізге қорқыныш ұялататындай кең. Өйткені әлемдегі денелер кеңістікте есепке келмейтін жылдамдықпен бір-бірінен алыстап отырады» деп айтуға мәжбүр болған¹⁶.

Астроном ғалымдары әлемнің жарты радиусы 14 триллион жарық жылына тең деп болжаған. Жарықтың жылдамдығы бір секундта 300.000 шақырымға жуық.

Галактикалар

Аспанда жаңа телескоптармен көре алатын бірнеше миллиард галактика бар. **Галактика** – он миллион мен бір миллиард арасындағы жұлдыздар мен бұл жұлдыздардың шикізаттары мен қалдықтарын қамтитын алып жұлдыз үйірмесі¹⁷ Күн жүйесі

15. Қосымша қараңыз, Зәрият, 7; Нәжм, 1, Тәқуир, 15; Тарық, 1, Шәмс, 1-2, 5.

16. Юсуф әл-Хаж, Мәусүатүл-И'жәзил-Илми, 413 б.

17. <http://www.biltek.tubitak.gov.tr>, Evren/Evrenin Yapıtaşları/Gökadalar,

орын алған Құс жолы (Млечный путь) бұлардың біреуі ғана.

Бір жерде шоғырланған жүздеген, мыңдаған галактикаларды **галактика шоғыры** (скопление галактик) дейді. Галактика шоғырларынан тұратын бірнеше шоғырды **жоғары галактика шоғыры** (скопления верхних галактик) дейді¹⁸.

Біздің галактикамыз – құс жолы мен жақындағы шоғырланған 30-ға жуық галактика кішкене шоғыр болған **жергілікті галактика шоғырын** (набор местных галактик) құрайды. Бізге жақын галактика шоғырының бірі **Вирго галактика шоғыры** (набор галактик дева) болжам бойынша 2000 галактиканы қамтиды. Ал, **жоғары галактика шоғырында** ондаған галактика шоғыры бар және радиусы 100 миллион жарық жылына жетеді¹⁹.

Әлемге шағылысқан иләһи салтанат пен айбындылықты көрсеткен екінші бір құбылыс – **галактикалардың соғысуы**. Галактикалардың соғысуы өте жиі болып тұратын құбылыс. Егер екі галактиканың орбитасы қиылысса немесе бір-біріне жақындаса, оларды бір-біріне денелік тартымдылығы тартады. Галактикалар миллиардтаған жұлдыздарды қамтыса

(06.12.2005 күнгі мәлімет)

18. <http://www.biltek.tubitak.gov.tr>, Evren/Gökbilim Sözlüğü, (06.12.2005 күнгі мәлімет)

19. <http://www.biltek.tubitak.gov.tr>, Evrenin Yapıtaşları/Gökadalar/Gökada Kümeleri, (06.12.2005 күнгі мәлімет)

да жұлдыздар арасындағы қашықтық шексіз болғандықтан соғысу кезінде жұлдыздар бір-біріне тимей өтіп кетеді. Бірақ газ бен тозаңнан пайда болған аспан денелері соғысу нәтижесінде белгілі жерлерде сығысып қалады. Бұл жағдай жұлдыздың пайда болуын жылдамдатады. Сондықтан галактикалар соғысқанда жұлдыз пайда болып, жарылыс болады. Үш миллиард жылдан кейін Құс жолы мен Андромеда галактикасы арасында мұндай соғысудың болатыны болжанған²⁰.

Өйткені Құс жолы галактикасы мен көршісі АндроМЕДА бір-біріне бір сағатта 500 мың шақырым жылдамдықпен жақындайды. Араларында 2,2 миллион жарық жылы қашықтық бар бұл екі галактика шамамен үш миллиард жылдан кейін соғысады²¹.

Құс жолында 200 миллиардқа жуық жұлдыз бар. Күн – бұл жұлдыздардың біреуі ғана. Құс жолы галактикасының радиусы 100,000 жарық жылы. Бір секундта 274 шақырым жылдамдықпен айналады және 900,000 шақырым жылдамдықпен Вега жұлдызына қарай жылжиды.

Херкул галактика шоғыры 10,000 кішкентай галактикадан тұрады және дүниемізден 25,000 жарық жыл алыс.

20. <http://www.biltek.tubitak.gov.tr>, Evrenin Yapıtaşları/Gökadalar/Çarpışan Gökadalar, (06.12.2005 күнгі мәлімет)

<http://www.biltek.tubitak.gov.tr/haberler/gokbilim/99-08-4.pdf>.

21. <http://www.biltek.tubitak.gov.tr/haberler/gokbilim/2000-05-4.pdf>.

<http://www.newsandevents.utoronto.ca/bin/000414b.asp>

Күн жүйесі

Кұс жолындағы Күн жүйесінің радиусы 12 миллиард шақырым. Күннің жасы 4,5-5 миллиард жыл деп есептелген. Күн Кұс жолы орталығынан 30,000 жарық жыл қашықтықта.

Күнде әр секунда 564 миллион тонна гидроген 560 миллион тонна гелиумға ауысады. Арадағы 4 миллион тонналық газ энергия/жарық болып жайылады. Жоғалған масса бойынша есептейтін болсақ, Күн бір секундта 4 миллион тонна, бір минутта 240 миллион тонна масса жоғалтады. Егер Күн 3 миллиард жылдан бері бұл жылдамдықпен жылу өндірген болса, бұл мезгіл ішінде жоғалтқан массасы 400 миллиард еселеген миллион тонна болады да, бұл мөлшер Күннің бүгінгі күндегі барлық массасының 5000 ның бір мөлшеріндей ғана болады.

Күн арнасындағы ыстық 6000 سانتиграт. Орталығындағы ыстық 20 миллион سانتигратқа жуық. Күннің ыстығы үнемі артып, радиусы үлкейеді. Радиусы үлкейген Күн белгілі уақыттан кейін жарылып, ең жақын Меркурий, Венус, Дүние мен Марс планеталарын жойып жіберуі мүмкін деп тұжырымдалған.

Күннің массасы 2×10^{27} , яғни миллиардты миллиардқа екі рет көбейткендегі тонна. 700,000

шақырымдық орасан жарты радиуысы бар. Дүние-ден 324,529 есе үлкен²².

Аят Кәримәда былай делінген:

«Аспанда бұрыштарды (жұлдыздардың орнын) шамшырақты (күнді), сәулелі айды жаратқан Аллаһ – мол құт береке несі» (Фұрқан, 61).

Аспан үнемі кеңіп барады

Аллаһ Тағала өте бекем көтерген аспанды үнемі кеңітіп отыратынын аят кәримәсінде былай тілге тиек етеді:

«Аспанды өз қолымызбен (күш - құдіретімізбен және өте мықты түрде) Біз жасадық және Біз оны, әрине, кеңейтеміз» (Зәрият, 47).

Ғалымдар 1929 жылы небулөздердің²³ біздің галактикадан алыстағанын білді. Сонан соң бұл шындыққа орай әлемнің үнемі кеңіген теориясын ортаға салды²⁴. Жиырмасыншы ғасырдың білімдегі

22. Қараңыз, http://www.physics.metu.edu.tr/ecevit/bilinen_evren_gercekleri.ppt, (21.06.2007 күнгі мәлімет); <http://gokuyuzu.org> (21.06.2007 күнгі мәлімет); <http://www.ozaltin.8k.com/NN/2.htm>. (16.10.2004 күнгі мәлімет); Юсуф әл-Хаж, Мәусуатүл-И'жәзил-Илми, 413-417 б.; Екрем Ахмед Ідріс, әл-Фәләк уәт-Тыб әмәмә Азаматил құр'ан, 19-112; Проф. Др. Осман Чакмак, Бир Чекирдектеки Каинат, 66 б.

23. Небулөз: Ғарышта жұлдыздардан басқа көрінген ақ дактар. Сәуле мен газ халіндегі өте үлкен массалар. Ақшыл бұлттарға ұқсағандықтан осылай аталған.

24. Желал Кыржа, Құр'ан-ы Керимде Фен Билимлери, 165 б.; ән-Нәж-жәр, әс-Сәмә, 82-93 б.; Фарук Йылмаз, Каинатын Яратылышы, 64-67, 255-258 б.

ең маңызды айналым нүктелерінің бірін құраған бұл тұжырым бойынша галактикалар алыстықтарына сай көбейген жылдамдықпен бір-бірінен алыстайды²⁵.

Ғалымдар 1950 жылы бұл тұжырым бойынша галактикалардың алыстау жылдамдығын есептеді. Бізден 10 миллион жарық жылы қашықтығындағы галактика бір секундта бізден 250 шақырым жылдамдықпен алыстаса, 10 миллиард жарық жылы қашықтығындағы бір галактиканың жылдамдығы бір секундта 250,000 шақырым²⁶.

Кеңдігі тілге тиек етілген әлемнің сол қалпында қалмай, одан да үлкейіп кеңеюі Аллаһтың ұлылығын толық аңғаруымыз мүмкін емес екенін көрсетеді.

Шайыр бұл сияқты сан жетпес иләһи ұлылық көріністеріне қарап, қайрандығын былай жеткізген:

Үлкенсің, Құдайым, үлкенсің, үлкен!

Үлкендік алдыңда қалар тым кішік!

Әли Хайдар Бек

Бұл орасан, шетсіз де шексіз әлемді үнемі кеңейтіп отырған Хақ Тағала ақыры оны жазушының қағазды мыжып бүктегеніндей қайта түреді²⁷. Уақыты келгенде жерді тағы басқа жерге, аспанды басқа

25. Шакир Қожабаш, Құр'анда Яратылыш, Ыстанбұл, 2004, 19 б.

26. Проф. Др. Осман Чакмак, Бир Чекирдектеки Каинат, 28 б.

27. Әнбия, 104.

аспанға айналдырады²⁸. Бұл жағдай жаңа әлемнің жаратылуын және жаңа өмірдің басталуын білдіреді²⁹.

Жеті қабат аспан

Аллаһ Тағала аят кәримеларда жоғарыдағылармен бірге жеті қабат аспан туралы да айтады. Жоғарыда тілге тиек етілгендер бірінші қабат аспанға тән болса, қалған қабаттарды адамның санасы мен ақылы қалай аңғарып түсіне алады десеңізші?!

Хақ Тағала былай дейді:

«Ол Аллаһ өзара үйлесімді етіп жеті аспанды жаратты. Рахман Аллаһтың жаратқандарынан қылдай да селкеу таба алмайсың. Қайта бір көз жіберші, әлдеқандай ақау өзіңе шалығар ма екен? Сонан соң және екі рет көз жіберші (сырына жете алмай) күдер үзе бұлдырап талған көзің өзіңе қайтады. Ант етемін, Біз (дүниеге) ең жақын аспанды (жарқыраған жұлдыз) шырақтармен безедік...» (Мүлік, 3-5).

Енді басыңды көтеріп, ғибрат назарымен аспанға бір қарашы! Бұл сан жетпес аспан денелерінің бір секунд болса да саспай, шатаспай таңғажайып тәртіп

28. Ибраһим, 48.

29. Қараңыз, ән-Нәжжәр, әс-Сәмә, 82, 105-106, 187-194 б.; <http://www.biltek.tubitak.gov.tr>, Evren/Evrenin Kaderi/Kapalı Evren.

бойынша айналғанын ойлап көрші! Бәрі де шегі жоқ хикмет пен сырға толы.

Мына дүние өз орбитасында айналмағанда, бір жағы үнемі қараңғы, ал екінші жағы үнемі жарық болар еді. Сонда еңбек ету мен дем алудың уақыты белгісіз болар еді.

Дүниенің өз орбитасындағы бір айналымын 24 сағатта тәмамдауында да шексіз хикметтер бар. Егер бұл айналым уақыты одан ұзақ болған жағдайда дүниеміз түн мен күндіз арасындағы ыстық айырмашылығы 1000° -қа дейін көтерілетін Меркурийдей болар еді. Күндізі ұзақ аймақтар шегінен артық ысып, түні ұзақ аймақтар тым суық болып, барлық жер қатып қалар еді.

Міне, бұл шындықтар аясында Аллаһ Тағала қалай түнді күндіздің үстіне жапқанын, түнді ұйқы арқылы дем алудың көзі, күндізді тіршіліктің көзі қылғанына назар аудар! Бұлар қатесіз, шатаспай бір-біріне ілескендегі құдайдың құдіреті мен рахмет көріністеріне қарап ойлан!

Мына Дүниеміз Күннің айналасында 23° пен 27 минуттық қиғаштықпен айналмаса, жаз бен қыс, көктем мен күз болмас еді. Егер дүние мұндай қиғаштықпен айналмаса, мұхиттардан көтерілген булар солтүстік пен оңтүстікке жиналып, құрлықтар мұз бөлшектеріне айналар еді.

Ал ай дүниеге бүгінгі күндегі қашықтығында емес, мысалы, 50,000 миль қашықта болған жағдайда жер бетіндегі судың көтерілуі (отлив) сондай күшті болатындығы, бүкіл құрлықтар күніне екі рет су астында қалар еді. Таулардың өзі өте қысқа мезгіл ішінде суға кетіп, жойылып кетер еді³⁰.

Олай болса, тек көлемінің үлкендігі мен жұлдыздардың көптігіне қарап, бұл аспанға тіреліп қалмай, оны Жаратқанға қара! Ол бұлардың барлығын қалай жаратып, тәртіпке қойған?! Ол Жаратушы алып жұлдыздарды кеңістікте тіреусіз қалай ұстап тұр?!

Ойланып көрші! Мына Күн мен Ай өзгермей ме? Адамның жөндеуханалары сияқты жөндеуханаларға апарылмай ма? Сонша аспан денелері өздерінің орбитасында жүзіп жүргенде иләһи белгіленген тәртібінен шығып, апатқа ұшырамай ма?

Тәфәккурден бас тарту – үлкен күнә

Қандай ғажап! Адам барынша әшекейлі, сәулетті де зәулім ғимарат көрсе, оған қайран қалады. Оны есінде сақтап, өмір бойы оның көркін айтып жүреді. Бірақ иләһи өнердің керемет туындысы мына алып та орасан әлемді әрқашан көріп тұрса да, ондағы нәзік те

жіңішке, керемет өнер шеберлігін тиісінше ойлап, ол туралы жеткілікті айтпайды. Кәдімгі күнделікті жай нәрсе сияқты аса көңіл бөліп, тоқталмайды, назар аудармай жүре береді. Үстінен көктем жаңбыры жауса да, одан еш пайда көрмеген жартастар сияқты... Алайда, қайран болған анау жалған ғимарат мына алып та орасан әлемнің ең кішкене денелерінің бірі Дүниенің ең кішкене бір тозаңы ғана...

Аллаһтың құдіретін тәфәккурден қапыда қалған адам құмырсқаның мына жағдайына ұқсайды:

Бір құмырсқа патшаның биік дуалы бар, мықты салынған, ең әдемі заттармен әшекейленген, іші қызметшілерге толы сарайларының біріне илеуін жасайды. Илеуінен шығып жолдастарына кезіккенде, оларға өз ұясы туралы, қорегі мен оларды қалай сақтағанынан басқа еш нәрсе айтпайды. Ішінде илеуі бар сарай туралы, сол сарайды салдырған патшаның күш-қуаты мен айбынды салтанаты туралы ойланудан мүлдем аулақ. Құмырсқа ішінде өмір сүріп жүрген бұл сарайдан да, сол жердегілерден де ғапыл.

Ғапыл адам да сол құмырсқа сияқты Аллаһтың теңдесі жоқ иләһи өнер туындыларынан, Оның мүлкіндегі періштелері мен Оның хас құлдарынан бейхабар.

Ішінде өмір сүріп жатқан сарай мен ондағы

әдеміліктерді құмырсқаның білуі мүмкін емес. Бірақ адам тәфәккурі мен қиялы арқылы көптеген әлемдерді аралап шыға алады. Құдайдың өнер туындыларын аңғарып, тамашалай алады. Сөйтіп, Аллаһ Тағаланың адамға сыйлаған сан жетпес шексіз нығметтеріне бола өзінің «ештігін», әлсіздігін біліп, шүкір сәждесіне жығыла алады. Мұны тек «адам» болған ғана істей алады. Немесе мұны істей алғандар – адамға тән абырой мен қасиетке ие бола білген жандар. Өйткені адам – жаратылысы тұрғысынан тәфәккурге қабілетті жаратылыс иесі. Ол осы тәфәккур қабілетін істетпей оны көр қылатын болса, онда ол иләһи аманатқа қиянат жасағаны және адамгершіліктің ең маңызды қасиеттерінің біріне қош айтқаны.

Хақ досы **Хазіреті Мәуләнә** шексіз де шетсіз сырлар мен хикметтер арнасы болған мына әлемде жалқау, қапыда қалған жүрекпен жүрген, жаратылыстағы иләһи хабарлардан бейхабар болып, оларға бос көзбен ғана қарап өтіп кеткен ғапылдардың ақуалын былай теңеп, тілге тиек етеді:

«Бір күні бір өгіз кезінде мәдениет орталығы болған Бағдат қаласына келіп, қаланы бастан аяқ аралап шықты. Бірақ қаланың керемет сұлулықтары мен гажайып өнер туындылары арасынан оның назарын тек қауын мен қарбыздың қабықтары ғана тартты. Онсыз да жолға төгіліп шашылған сабан

*мен жол жағасына біткен шөп өгіз бен есектің наза-
рын тартады емес пе?!» (Мәснәуи, 4 т. 2377-2379 тармақ)*

Хазіреті Мұсаның ﷺ кезінде адамның бірі отыз жыл бойы құлшылық еткен екен. Бір бұлт оны көленкелеп, күннен қорғайды екен. Күндердің бір күні әлгі бұлт келмей, құл күнде қалыпты. Анасына мұның себебін сұрағанда, анасы:

– Күнә істеген шығарсың, – деді. Ол:

– Жоқ! Күнә істемедім! – дегенде анасы:

– Аспанға, жер бетіндегі гүлдерге қарамадың ба? Оларды көргенде Аллаһ Тағаланы ойлаудан қапыда қалған жоқ-сың ба? – деп сұрады.

Жігіт:

– Иә, маңайымдағы төтенше сұлулықтар мен әдеміліктерді көріп жүргеніммен, тәфәккурде кемшілік жіберіппін – дегенде шешесі:

– Бұдан үлкен күнә бола ма екен?! Дереву тәубеңе келгейсің! – деп үн қатты.

Сондықтан ақылы бар әр мұминнің тәфәккур міндетіне ешқашан немқұрайды қарамауы керек.

Адам Аллаһтың өнеріндегі төтенше үстемдігі мен ғажайыптарын қаншалықты көп біліп, солар туралы қаншалықты көп ойланса, Оның жалалды-

ғы мен ұлылығы туралы мағрифаты да (білімі) соншалықты арта түседі.

Хазіреті Әли عليه السلام:

«Құранды білген біреу жұлдыз ғылымынан (астрономия) да бір нәрселер білсе, бұл арқылы иманы мен яқины (шынайы, жақын иманы) артады» деп, мына аят кәримәні оқыған:

«Расында, күн мен түннің алмасып тұруында, жер мен көктегі Аллаһ жаратқан нәрселерде (Аллаһтың азабынан) сақтанатын қауым үшін толып жатқан дәлелдер бар» (Юнус, 6).

Аллаһ Тағала жаратқан әр болмыс иләһи тәртіп бойынша белгілі қызметтер мен міндеттер атқарады. Адам баласы бүгінгі күннің өзінде бұл сан жетпес жаратылыстың шексіз қызметтерінің тек азын ғана аңғара білген. Ол әлі де көре алмаған, түсіне алмаған хикметтер аңғарып түсіне білгендерінен әлдеқайда көп.

Өйткені дыбыс деген құбылысты білсек, бұл құлақ деген қабылдаушы мүшеміз болғандықтан. Түс деген құбылысты білсек, бұл көз деген мүшеміз арқылы іске асқан. Кім білсін, мынау шексіз жаратылыс әлемінде тағы қанша иләһи көріністер мен құбылыстар бар?! Оларды біліп аңғара алатын аппараттар (мүшелер) жаратылысымызда

болмағандықтан олар туралы әлі қандай да бір мәліметтерді біле алмай жүрміз³¹.

Бүкіл жаратылыс пен олардың қасиеттерінің өзін толығымен аңғарып біле алмаған және шектелген ақылы бар адам мына бүкіл әлемді жаратқан Аллаһ Тағаланы қалай толығымен біліп түсінсін десеңіз-ші! Оның қасиеттерінің көрінісі арқылы Аллаһтың ұлылығын аз ғана түсіне алған Ислам ғалымдары мен даналары өз жүректеріне қорқыныш ұялатып, қайрандықпен:

«Оны түсіну – түсіне алмайтындығын ұғыну» деп қорытындылап, ұлы ақиқатты мойындаған.

Өйткені Аллаһтың затына тән ақиқаты жаратылған болмысқа шағылыспаған, көрініс таппаған. Хақ Тағала жаратқан әр нәрсе иләһи сипаттар мен қасиеттердің көрінісі ретінде пайда болған. Аллаһтың затына тән көріністі көтере алатын мекен мен болмыстың жаратылмағаны Хазіреті Мұсаның Аллаһты көру турасындағы қайтпас арманына

31. Ислам ғалымдары мына әлем «араз бен жәуәһирден» тұрады дейді. Жәуәһир, яғни гауһарлар материалдық болмыс. Араз – материалдық болмыс арқылы түсінілетін нәрсе. Мысалы, рең мен иіс араз болып, тек материалдық болмыс арқылы түсініледі. Жоғарыда айтылғандай, көз болмаса түс, мұрын болмаса иіс деген құбылыс білінбес еді. Ахиретте басқа қасиеттермен жаңа өмірге бастайтынымыз үшін бұл дүниеде біле алмаған араз мәніне ие басқа болмыс пен құбылысты аңғарып білуіміз әбден мүмкін. Сол сияқты бұл дүниеде қабылдаушы аппаратқа ие болмағандықтан біз біле алмаған басқа араздардың бола алатындығын мойындау да мүмкін.

қарай Аллаһтың «لَنْ تَرِيَنِي/Мені көре алмайсың»³² деген жауабы және соның нәтижесінде Мұсаның талып қалғанымен белгілі. Сондықтан адам баласы Оны затына тән ақиқатпен тану түгілі қасиет-сипаттарымен толық тануға әлсіз. Оған күш келтіре алмайды.

Ақындардың сұлтаны деген лақап атпен танымал болған марқұм **Нәжіп Фазыл** қандай жақсы айтқан:

*Атомдарда салтанатты той, мерекелік шаттық,
Және толған нұр, толған нұр.*

*Шиеленіскен сәулет, теңдесі жоқ өнер,
Білдім Сені, ей, Раб, білінбейтін мәшһүр!*

АТМОСФЕРА / АУА

Дүниені қоршап тұрған мына ауа кеңістігінде қаншама сырлар мен хикметтер бар – көктегі бұлттар, кейде қатты, кейде ақырын соғатын жел, күннің күркірегені, жарқылдаған найзағай, жауған жаңбыр, бұршақ, қар т.б. Бәрі, бәрі де айбынды да керемет өлшем мен есеп арқылы ретімен іске асатын төтенше көріністер...

Құран Кәрім адам баласын жер мен көк арасындағы бұл көріністерді тәфәккур етіп, олардағы иләһи құдіретке назар аудартатын дәлелдер мен

белгілерді көруге шақырады. Аят кәрімәда былай делінеді:

«Ақиқатында (қабат-қабат) көк пен жердің жаратылуында, күн мен түннің ауысып тұруында, адамдардың пайдасы үшін теңізде жүзген кемелерде, Аллаһтың көктен жаңбыр жаудырып, сол арқылы өлген жерді (нәрлендіріп) жандандыруында, сондай-ақ онда алуан түрлі жан-жануарларды жаратуында, желдің бағытының құбылып, өзгеріп тұруында, аспан мен жердің арасындағы (Аллаһтың бұйрығына) бойсұнғыш бұлттардың көшіп жүруінде ақыл иелері үшін (жаратушының жалғыз, біреу-ақ екенін дәлелдейтін), әрине, даусыз дәлелдер бар» (Бақара, 164).

Мына дүниемізді аса мейіріммен құшақтаған атмосфера/ауа Аллаһ Тағаланың құлдарына деген шексіз рахымын көрсететін кәміл жүйелердің бірі. Атмосфера орташа есеппен 77 % азот, 21 % оттегі, % 1 көмір қышқылы мен аргон сияқты газдардың араласуынан құралған. Оттегінің өте жеңіл тұтанатын ерекшелігі сонша, 21 % пайыздан артық әр 1% пайыздық оттегі көбеюі найзағайдың орманды өртейтін ықтималын 70 % арттыратындығы айтылған. Ал 25 % пайыздан артық оттегі мөлшері бүгінгі қолданыстағы өсімдік азықтардың көбінің жанып құл болып кетуі қаупі бар екенін білдіреді.

Екіншіден, оттегі мен көмір қышқылы үнемі қолданылып жүрсе де ауадағы мөлшері тұрақты бір қалыпта жалғаса береді. Дүниеде тек адамдар мен жануарлар ғана табиғаттағы бүкіл оттегін қолданып, барлығын көмір қышқылына айналдырады. Егер оттегі азайып кеткен жағдайда бара келе артқан көмір қышқылымен барлығы уланып, өлер еді. Бірақ бұл әлемді жаратқан құдірет өсімдікті де жаратып, оларға көмір қышқылын пайдаланып, оттегіне айналдыру қабілетін беріп, әлемде өте керемет тепе-теңдік заңымен үнемі жалғасып тұратын ерекше тәртіп орнатқан.

Сонымен қатар жер қабығының қалыңдығы өте нәзік өлшеммен белгіленген. Сол қалыңдығынан артық болған жағдайда көмір қышқылы мен оттегін еміп, өсімдік шықпай қалатын еді³³.

Денемізде әр сәт іске асып жатқан миллиардтаған био-химиялық әрекет үшін де оттегі қажет. Өкпеміз арқылы үнемі дем алып, дем шығарамыз. Ауадағы оттегі мөлшерінің дем алып шығаруымызға ең қолайлы мөлшерде болуы кездейсоқтықтың осыншалық жіңішке де нәзік есепке араласа алмайтындығының ең айқын дәлелі. Денемізді оттегіне мұқтаж қылып жаратқан Раббымыз бізге сол нығметті оп-оңай қол жеткізе алатынымыздай ішімізге тартқан

ауаның ішіне ең ыңғайлы мөлшерде қоя отырып молынан берген... Сондықтан алып-шығарған әр деміміздің өзі аса ғибратқа толы үлкен иләһи нығмет болып табылады.

Жоғары дамыған технологиямен жасалған ұшаққа мінгенімізде «Егер биікте ауа қысымы азайса, автоматты түрде алдыңызға келетін оттегі маскаларын тағыңыздар!» – деп жария етіледі.

Алайда, ешкім «Ертең ауадағы оттегі мөлшері 21 % -дан 25 % -ға көтеріліп кетер ме екен немесе 18 % -ға түсіп кетер ме екен, өзіме оттегі баллонын алып қойсам ба екен?» деп ойланып, уайымдамайды. Өйткені иманды-имансыз, барлығы Құдайдың тәртібіне табиғи да шынайы сенім артып, өмір сүреді. Ал, егер адам өмірінде алдынан шығып қалуы ықтимал қауіп төндіретін жағдайларды біліп жүрсе, өмір сүруі қиынға соғар еді.

Екіншіден, ауа айналамызға жарық беретін айна сияқты. Жарық материяға соқпай жарық бермейді. Материяның кішкентай бөлшегіне соққан жарық патрон секілді шашылып, ыстық пен жарық болып айналаға жайылады. Ауа кеңістігінде (космическое пространство) молекула мен атом тәріздес зәрре (пылинка) болмағандықтан Күн сәулесі болса да сол жер қараңғы.

Мысалы, ауасы жоқ Айда Күн сәулесін шашып,

айналаны жарық қылатын газ қабаты (слой газа) жоқ. Сондықтан Айдың беті жарық болғанымен, оның кішкене ғана көлемі үнемі сәуле астында болса да қараңғы болып тұрады.

Бұл төтенше де ғажайып көріністер Дүниенің адам өмір сүруіне мүмкіндік беретін арнайы шарттары мен өте маңызды мақсатпен жаратылғандығының айдан анық айғақтары болып табылады. Және өмір сүруге мүмкіндік беретін бұл жіңішке де нәзік тепе-теңдік Аллаһ Тағаланың құлдарына деген аса үлкен сыйы болуымен қатар Оның бар екенінің және құдіретінің шексіз екенінің белгілері болып табылады. Мына орасан әлемдегі әр болмыстың иләһи тұрақты заңдылық шеңберінде әрекет етуі, әр нәрсенің есеппен, тәртіппен қозғалуы бұларды жасаған жалғыз жоспарлаушының бәрін есептеп, тәртіппен реттеп қойған Құдіреттің бар екендігін мойындауды зәрулік дәрежеде талап етеді.

Сондықтан атеисттердің «Өмір мен әлем кездейсоқтық нәтижесінде пайда болған» деген пікірлері адамды құлдіретін сандырақтан басқа ештеңе емес.

Исмайыл Фәнни Әртұғрыл (1855-1946) бұл шындықты мына бір мысалмен түсіндіреді:

«... Бір жерде есеп пен тәртіптің бары белгілі болса, сол жерде есепші мен тәртіпке қоюшының болғанын ақыл нақты түрде қабылдайды...

Сіздің бау-бақшаңыз бар делік. Онда қатарымен көптеген ағаш отырғыздыңыз. Бір күні баққа барғаныңызда, ағаштардың біразы құлап жатқанын көрдіңіз. Күзетшіден мұның себебін сұрағанда, қатты дауыл соғып, ағаштарды құлатқанын айтады. Бұған еш даусыз көнесіз. Ал басқа бір күні ағаштар белгілі бір қатармен, яғни әр бес ағаштың төрті құлап, әр бесінші ағаштың құламағанын көресіз, күзетші өткен жағдайдағыдай анықтама берсе, оған сенесіз бе? Оған қайткенде де сенбейсіз. Әрі мұны біреудің жаман ниетпен істегеніне толық сенесіз. Өйткені бұрынғы оқиға кездейсоқтықпен жорылса, екінші оқиға әсте кездейсоқтықпен жорамалданбайды. Өйткені бұл жолы іске есеп араласқан³⁴».

Ал мына шегі жоқ әлемнің шексіз есептер негізінде мұқият тепе-теңдікпен өз болмысын жалғастырғанын ақылы бар әрі дұрыс ойлай білген адам ешқашан жоққа шығара алмайды.

Міне, бұл иләһи тепе-теңдік заңының бірнеше мысалы:

Ауа қысымы

Атмосфераны құраған газдар 1см^2 алаңға 1 кг-ға жуық қуатпен қысым береді. Яғни адамның денесі 15 тоннаға жуық ауырлықтың астында қалады.

34. Иман Хакикатлери Етрафында Сұаллере Жеуаплар, 21-22 б. Себил Яйыневи, Ыстанбұл, 1978.

Аллаһ Тағала мұны да өте айбынды да кемелді үйлесімдікпен тепе-тең етіп қойған. Сырттағы ауа қысымы қаншалықты болса, ішімізден сыртқа қарай болған қысым да дәл солай. Ауа қысымы азайған биік жерлерге көтерілген адамдарда байқалған аурулар не мұрнынан қан келуінің себебі осы ауа қысымының өзгеруі. Атмосфераның сыртына шыққан астронавттар да тек ішінде ауа қысымы бар арнайы киімдерімен ғана кеңістікте жүре алады.

Ыстық-суық үйлесімдігі

Ауаға жеткілікті мөлшерде себілген көмірқышқылы мен су пары молекулалары өте көп мөлшерде ыстықты сақтау күшімен керемет үйлесімдікті қамтамасыз етеді. Бұл молекулалар Күннің ыстығының бір бөлігін еміп, күндіз ыстықтың әдеуір көтерілуіне бөгет болады. Кеш батып, Күн сәулесі өшкенде ауа молекулалары емген ыстық өсімдік теплицаларындағыдай (тепличных растений) сақталады, сөйтіп суық кеңістікке жіберілмейді. Мысалы, Ай осындай қорғаушы қабаты болмағаны үшін күндіз күйдіретіндей ыстық, түнде мұздай суық болады.

Жел

Атмосфера ыстық, қысым, дым мөлшері және ішінде болып жатқан құбылстар тұрғысынан бөлек-бөлек қабаттарға бөлінген. Алғашқы қабаты

Тропосфер деп аталып, жаңбыр, қар мен жел сияқты құбылыстар осында іске асады. Жерден 16 шақырым жоғарыға дейінгі бұл қабаттың ыстығы барған сайын азайып, -56°C -қа дейін төмендейді. Ауаның бұл қабатында өте кемелді түрде жалғасып, ауысып тұратын жүйе орнатылған.

Дүниенің орбитасы қиғаш болғаны үшін сәуле тек экватор аймағына тікей келмейді. Осылай тропикал аймақтарға ыстық таратылған болады. Бұл аймақтарда ауа мен жер бетінің көбірек ысып жылуынан көп мөлшерде ыстық сақталады. Міне, бұл ыстықтың сақталуы желдің қажетті қуат пен энергиямен қамтамсыз етілуі.

Мұхиттардан буға айналған мыңдаған тонна су ауаның жұмсақ тұсына мінеді. Жел оны алдына алып, суға мұқтаж құрлыққа жеткізеді. Бұл ауысым нәтижесінде бір жер үнемі жаңбырлы не құрғақ аймаққа айналмай, өте кемелді жоспар мен әдіс бойынша әр аймақ су мен рахметке қауышады.

Атмосфераның аса кемелді жоспармен аралатылуы нәтижесінде ыстық пен жылу түрлі аймақтарға жеткізіледі. Төменгі және жоғарғы қысым жүйелерінің солтүстік пен оңтүстік бағытындағы әрекеттері және жоғары деңгейдегі қуатты жел ағымының жәрдемімен, бір жағынан солтүстік широтадағы суық ауа одан төмен широталарға

түсіп, оңтүстіктегі ыстық ауа да жоғары широтаға көтеріледі.

Күннің жер бетіне әр түрлі дәрежеде жылу беруі атмосферадағы ауаның да әр түрлі деңгейде жылуына әкеліп соғады да жылынған ауа дереу жоғары көтеріледі. Сонан соң орнына суық ауа келеді. Осылай жер бетінде ыстық ауа болған жерде төменгі қысым, суық ауа болған жерде де жоғары қысым орталықтары делінген әрекетті ауа көздері пайда болады. Соңында кішкене ауа бөлшектері жел халінде әрекеттене бастайды. Бұл арқылы атмосферадағы дым, ыстық, платпость, энергия мен өсімдіктердің көбеюін қамтамасыз ететін гүл тозаңдары қажетті жерлеріне апарылады.

Аят кәримәда былай делінген:

«Желді ұрықтандырушы ретінде жібердік те, аспаннан жаңбыр жаудырып, сендерді сусындаттық. Оны қазынада (бұлтта, қоймада) жинап қойған сендер емессіңдер» (Хижр, 22).

Әлемдегі барлық құбылыстар сияқты жел де Хақ Тағаланың үкіміне, билігіне толық бас иеді. Ол Раббымыз қалағанда адам баласына рахметтің көзі, тағы Раббымыз бұйырғанда жойып жіберетін қаһар көрінісіне айналады.

Ад қауымының қалай желмен жойылғанын білдіретін төмендегі аят кәримә бұл шындықтың назар аударарлық бір мысалы:

«Біз оларға сұмдығы үзілмес сүркейлі күнде сұрапыл боран жібердік. Боран оларды түбінен қопарылған құрма ағаштарындай жұлып-жұлып әкетіп жатты» (Қамар, 19-20).

Ауаның басқа пайдалары

Нәзік болмысымен ауа мыңдаған тонна суды көтергеніндей, жүздеген адам мінген ұшақтарды да көтереді. Жарық пен ыстықты жаяды. Жүздеген түрдегі толқындармен дыбысты құлағымызға жеткізгені сонша, қазіргі таңдағы ұялы телефондар мұның ең назар тартатын мысалы болып табылады.

Екіншіден, ауа түрлі иістерді бір-біріне араластырмай мұрнымызға дейін алып келеді. Атмосфера болмағанда, қасымыздағы досымызға дауысымызды естірте алмас, жарық жаға алмай қараңғыда қалар едік. Сонымен қатар ауа өкпеміз бен тамырымызды аралап, өмірлік міндет атқарады. Осылай тәфәккур иесі мұминге Аллаһ Тағаланың шексіз ұлылығын, құдіреті мен мейірім көріністерін ескертеді.

Иләһи сүзгіш (фильтр)

Тропосферден кейін жерден 50 шақырым биікке дейін созылған қабаттың аты – **Стратосфер**. Энергиясы аса жоғары болған қауіпті сәулелердің дүниеге келуін бөгеген бұл қабатта ыстық қайтадан көтеріледі. Озон қабаты (слоя) осы қабатта. Үш

атомды оттегі молекуласы болған озон күн сәулесінің зиянын сүзіп ұстап қалады.

Күннің ультрафиолеталық сәулесі өсімдіктердің өсу жылдамдығын азайтады, адамдарда терідегі қатерлі ісік ауруына себеп болады, көзге зиян береді де кейбір жұқпалы ауруларға шалдығу жолын ашады. Міне, Стратосфер қабаты Күннің ультрафиолеталық сәулесін ұстап, кері шағылыстырады. Сөйтіп керемет бір химиялық тепе-теңдік қарсылық көрсетіп, оттегін озонға айналдырады.

Негізінде озон аса қауіпті газ. Бір граммының екі жүзден бірін ішіне тартқан адамды өлтіреді. Аллаһ Тағаланың рахметі мен хикметіне қараңыздаршы, осыншалық улы газ қабатын адам баласының төбе шашын тік тұрғызған өте қорқынышты бір зиянның алдын алу және ауа райының тепе-теңдігінің сақталуы үшін бейне бір иләһи сүзгіш (фильтр) қылған.

Қорғалған төбе (потолок)

Атмосфераның 80 шақырымына дейін созылған және орта қабаты есептелген қабат – **Мезосфер**. Бұл қабат көктасы жаңбырына қарсы қалқан іспеттес міндет атқарады.

Юпитер, Сатурн және Ай бөгеттерін асып өткен көктастары дүниенің тартым күшіне ұсталып, қорқынышты жылдамдықпен атмосфераға кіреді.

Жұлдыз таюы деп те аталатын бұл оқиғада көктастары ауаға тигенде жанып, мезосфер ішінде күл болады. Дүниенің айналасында осылай қорғаушы қабат болмаса, немесе бүгінгі күндегінен де жұқа болса, миллиондаған көктасы жерге түсіп, Айдағы сияқты әр жақты тесік-тесік қылып жан-жақты өртеп тастайтын еді. Алайда, Аллаһ Тағаланың шексіз мейірімінің көрінісі ретінде басымызға көктен жауған бұл оқтар әлі жерге түспей тұрып күлге айналады. Сонан соң бұл тозаңға айналған денелердің әрбіреуі жаңбыр тамшысының өзегіне айналады.

Өйткені аспандағы бұлттардың пайда болуы үшін әрі жерден әрі көктен туындайтын жұқа да кішкене денелер керек. Екіншіден бұл денелердің жоғарғы атмосфераға ұласуы керек. Міне, осы жерге ұласқан дымқыл желмен жаңбыр өзегі үстінде шоғырлану басталады. Сонан соң бұлттың өзегі пайда болады. Бұлт өзегі физикалық және математикалық жоспар бойынша кішкене жаңбыр тамшысына айналады және бұл кішкене су тамшысы жерге қарай түсе бастайды.

Атмосфераның ерекшелігі мен қасиеті ғылыми тұрғыдан білінбей тұрғанда көк пен жердің иесі Аллаһ былай деген:

«Аспанды қауіпсіз күнбез қылып жараттық. Бірақ олар оның аяттарынан (аспандағы керемет құбылыстардан) бет бұрады» (Әнбия, 32).

Радио толқындары

500-1000 шақырым биіктікке дейін әсері бар қабат **Мезосфера** деп аталады. Бұл қабатта атом мен молекулалар иондалған, яғни электрон беріп не алып, қуат (электкрик) беруші халде болады. Күннің күшті қуатты сәулесін жұтып, атомдардың ионға айналуы салдарынан бұл қабатта ыстық 2000°С-қа дейін көтеріледі. Ионосфера қабаты ауаның иондардан жасалған айнасындай. Радиоқабылдаушының жерден көкке қарай көтерілген электроманит толқындары бұл айнаға соғады, бұлардың бір бөлігі шағылысып, қайта дүниеге жіберіледі. Шағылысқан толқындар дүниенің шар тарапына жетеді. Осылай әр жақтан радио хабарын тыңдауға мүмкіндік болады.

Міне, Аллаһ Тағала бұл дүниені қараңғы, суық ғарыш кеңістігінде жылдамдықпен қозғалған, ыстығы өмір сүруге ыңғайлы ұя қылып қойған. Жылы да таза ауа райы бар жер бетінде ең кішкене самалдың өзі хикметсіз емес. Ағаш жапырақтарының өзі есепсіз өз-өзінен түспейді.

Ең кішкенесінен ең биігіне дейін жаратылыстың барлығы жеке ғибрат маңдайшасы, иләһи өнердің керемет туындысы...

Аллаһ Тағала былай дейді:

«Көрмейсіңдер ме? Аллаһ расында көк пен жердегі нәрсенің барлығын сендерге

бойсұндырды. Және сендерге көрнеу не көмес (ішкі-сыртқы, көрінетін-көрінбейтін, білгендерің мен білмеген) нығметтерін молынан сыйға тартты. Сонда да ешқандай білімі, жөн сілтеушісі, шұғылалы кітабы болмаған адамдардың кейбіреуі Аллаһ жайында таласады» (Дұқман, 20)³⁵

Мына әлем деген кітаптың хикмет пен ақиқатқа толы парақтарын лайықты түрде оқып, түсінген және тәфәккур көкжиегіне қанат қағып, терең мағыналарға қол жеткізгендер қандай бақытты!³⁶

Бұлт және жаңбыр мен қар

Бұлт туралы ойланып көрші! Үлкен мұхиттар ауада жүзіп жүргендей. Бұлттың бір міндеті – дүниенің шектен тыс жылуына бөгет болу. Жер бетінің ыстығы артқанда су тез буға айналып, бұлт көп пайда болады. Олар Күн сәулесін айна сияқты кері шағылыстырады. Осылай жердің ыстығы тепе-тең деңгейде сақталады.

Рахман Аллаһ жаңбыр жаудырар алдында сүйіншілеуші ретінде желді жібереді. Сонан соң жел бұлтты Аллаһтың бұйрығымен тау сияқты арқалап, тағайындалған аймақтарға алып барады. Бұлтты аспанда қалағанынша жайып, үйір-үйір етіп жиған

35. Қосымша қараңыз, Жәсия, 13.

36. Қараңыз, Проф. Др. Осман Чакмак, Бир Чекирдектеки Каинат, Ыстанбұл, 2005, 118-131 б.

Хақ Тағала олардың арасынан жаңбырды шығарып, жер бетінде түрлі мәуелер өсіреді. Өлген адамдарды да дәл осылай қайта тірілетіндігін ескертеді. Сөйтіп, адамдардың бұл айбынды ғибрат көрінісінен сабақ алуларын талап етеді³⁷.

Хақ Тағала қалаған құлдарына жаңбыр деген осы ерекше рахметін жаудырады. Әсіресе, құрғақшылықтан зардап шеккен аймақтардағы адамдар бұл нығмет арқылы қуанышқа қарық болады. Үмітсіздіктері жаңа бір үміт пен арманға айналады³⁸. Өйткені **«Ол (Аллаһ) адамдар үміт үзгенде жаңбыр жаудырып, рахметін кең шашады. Ол шынайы дос, мақтауға аса лайық»** (Шура, 28).

Аллаһ Тағала кейде құрғақшылықты, кейде жаңбыр мен бұршақты азап көріністеріне айналдырып, күнәһар құлдарын тәрбиелейді. Олармен қалағанын соғып, қалағанын да сақтайды³⁹.

Яғни Раббымыз қалаған кезінде көк пен жерге тән құбылыстарды адамдардың іс-әрекеттері мен ұстанымдарына, олардың көңіл әлемдерінің деңгейіне қарай бағытқа бұрады.

Аллаһ Тағала жаңбырды тамшы етіп жіберетіні сонша ешбіреуі екіншісіне жете алмайды әрі

37. Қараңыз, А'раф, 57; Фатыр, 9.

38. Қараңыз, Рум, 48.

39. Қараңыз, Нұр, 43.

оған қосылмайды. Әр тамшы тек өзіне сызылған жолмен келіп, сол жолдан айрылмайды. Кешікпейді де, асықпайды да. Барлық адамдар мен жындар бір тамшы су жасамақ немесе бір аймаққа жауған жаңбыр тамшыларын санамақ болып бас қосса, мұны есептеуге күштері жетпей, әлсіздіктерін мойындайды. Сол тамшылардың санын тек оларды жаратқан Аллаһ ғана біледі.

Екіншіден, мөлдір судан құралып, тастай қатырылған бұршақ пен мақтадай жұмсақ қар тамшысында сан жетпес иләһи көріністер бар.

Жерге түскен жаңбыр мен қар тамшыларын ағаштардың ең жоғарғы тал-бұтақтарына шығарған кім? Су жапырақтың жан жағына жайылады, бірақ көзге көрінбейді. Одан қылшық (капилляр) тамырлар арқылы ағаштың әр бөлшегі қоректенеді.

Негізінде төмен қарай ағуға міндетті су қалай жоғары шығады?⁴⁰

Егер жаңбыр тамшылары жердің тартылыс заңына сай (закон тяготения) түсетін болғанда, әр тамшы жерге мылтықтан шыққан қорғасынның жылдамдығымен соғар еді. Онда барлық жандылар жаңбырмен жандарынан айрылуы деген сөз. Алайда әр жаңбыр тамшысы белгілі бір жылдамдықпен жерге түседі, ақырын ғана, ауыртпай, қиратпай...

40. Қараңыз, Имам Ғазали, Иһя, VI, 67-68.

Тамшылар белгілі өлшеммен белгілі пішінге келіп, кішкене жаңбыр тамшысына айналады. Содан кейін ауаның көтеру қуаты мен ағымдық ерекшелігі арқылы жердің тартылыс қуаты белгілі деңгейде ұсталады да, сөйтіп, тамшының белгілі жылдамдықпен жерге түсуі қамтамасыз етіледі.

Міне, ғибрат назарымен қарай білгендер үшін бұл ақиқаттардың өзі адам ішінде өмір сүрген бұл жер жаһандағы иләһи тәртіп пен үйлесімдіктің қаншалықты айбынды да салтанатты екенін, осыған орай Раббымыздың шексіз ғылымы, құдіреті мен хикметін баяндауға жеткілікті.

ЖЕРДІ ТӘФӘККУР

Тақуа иесі құлдар тәфәккурге терең бойлайды. Ашылған гүлдердің, сайраған құстардың, мәуелі ағаштардың – бәрінің тілін түсіне бастайды. Олардағы сұлулық пен нәзіктікті, әсемдікті рухани өмірлеріне шағылыстырады. Гүл сияқты нәзік, мәуелі ағаштар сияқты жомарт болады. Міне, бұлар – Аллаһ Құран Кәрімде мақтаған бақытты жандар.

Аллаһ Тағала жер бетін ең әдемі, ең көркем түрде жайып төсеген, адам баласының өмір сүруіне ыңғайлы да қолайлы етіп жаратқан. Онда кең жолдар мен өткелдер жасап, үстінде жүру үшін оны ең қолайлы етіп жаратқан.

Аят кәримәларда былай делінеді:

«Ол (Раббыларың) сендерге жерді (жайғасып рахаттануларың үшін) төсек, аспанды (биік төбе мен күмбез тәрізді) бінә етіп жасады⁴¹. Ол аспаннан жаңбыр жаудырып, сендерге ризық бөлу үшін жерден алуан түрлі жеміс өсірді. Ондай болса, сендер осыны (және Аллаһтан басқа жаратушы болмайтындығын) біле тұра (сол жаратылған нәрселермен) Аллаһқа серік қоспаңдар!» (Бақара, 22).

«Жерді бесік, тауларды қазық етпедік пе?»
(Нәбә, 6-7).

«Жер жүзін сендерге бойсұндырған Ол (Аллаһ). Олай болса оның иықтарында (үстінде) жүріңдер де Аллаһтың рыздығынан жеңдер! Ақыры Оған қайтасыңдар» (Мүлік, 15).

Аллаһ Тағала адам жер бетіндегі хикметтерге көбірек үңілсін деп, әзиз кітабында жер беті туралы өте көп айтқан.

41. Ей жастар қалай дейсің бұл дүние?

Мұны бүйтіп жаратқан қандай нәрсе?

Білімсіз мақсұтсыздан шыққан болса,

Мақсұт білім, ой шықты мұнан неге?

Керексіз жаралған бір тозаңы жоқ.

Тәртіпті таң қаларлық зор мәшине.

Алыстан іздемей — ақ ойласаңыз,

Көру үшін жаралған көзіңіз де.

(Шәкәрім, Шығармалары, Алматы «Жазушы», 1988, 200-б)

Жердің үсті тірілердің, асты өліктердің орны. Аллаһ Тағала былай деген:

«Біз жерді тірілерге де, өлілерге де жиналатын жер қылмадық па?» (Мүрсәлат, 25-26).

Жер өлі болып тұрғанда оған үңіліп қара! Оған су тигенде жанданып, өсіп өнеді, көгереді. Сан алуан өсімдік өсіреді. Ішінен түрлі жаратылыстар шығарады. Сонан соң Аллаһ Тағаланың жер бетін алып таулармен қалай бекем қылғанына назар аудар! Суды сол таулардың астында қалай сақтады? Бұлақтар мен көздерді атқылатып, өзендерді жер бетінен қалай ағызды? Кұп-құрғақ тас пен балшықтан жұқа, тәтті де тап-таза суды қалай шығарды. Сол сумен барлық нәрсеге қалай өмір сыйлады? Онымен ағаштар мен өсімдіктердің түрлерін, бидай, мейіз, жоңышқа, зәйтүн, құрма, анар және т.б. сан жетпес жемістер мен мәуелерді қалай шығарды? Бұл жемістердің барлығының пішіндері бөлек, реңдері бөлек, дәмдері бөлек, иістері мен басқа ерекшеліктері де – бәрі, бәрі бөлек. Бәрінде өзгеше әсемдік, керемет жаратылыс... Кейбіреуі азық тұрғысынан өзгелерінен артық... Алайда, барлығы бір сумен ғана суғарылып, бір топырақтан (жерден) шығады⁴².

Өсімдіктер

Дән жерге түскенде топырақтың дымы оған әсер етіп, өсіп-өнеді. Дән өскенде оның асты мен үсті жарылады. Үстіңгі жағынан топырақтың үстінде көгеретін ағаш шықса, астыңғы жағынан топырақтың тереңдіктеріне қарай жайылатын тамыры шығады. Негізінде бұл таң қалдырарлық құбылыс. Өйткені бұл дәннің табиғаты біреу-ақ: сыртқы әсер біреу болғанымен, оның бір жағынан көкке көтерілетін бөлшек, екінші жағынан жер астына қарай кіре беретін бөлшек шығады. Табиғаты біреу ғана нәрседен қарама-қарсы екі нәрсенің шығуы қайран қалдырарлық жағдай. Біз бұл жағдайдың әр ісінде хикмет иесі бір Жаратушының еркі және Оның басқаруымен іске асып жатқанын ұғынамыз.

Содан соң бұл дәннен біткен ағаштың бір бөлігі отын, бір бөлігі жапырақ болады. Бір бөлігі алдымен бүршік атып, гүл болып шығады, сонан соң жеміске айналады. Сонымен қатар бұл жемісте түрлі жаратылыстардағы адам денесіне пайдасы бар көптеген заттар ортаға шығады.

Сол сияқты, бір ғана мәуенің өзінде түрлі ерекшеліктер бар. Мысалы, мейіздің бұтағы мен дәні суық әрі құрғақ болса, етті бөлігі мен шырыны ыстық әрі сулы. Алған әсері бірдей болғанымен, бір ғана дәннен түрлі ерекшеліктердегі азықтардың пайда болуы, сөз жоқ, күш-құдіреті шексіз хикмет Иесінің іс-шарасы.

Екіншіден, адам баласының көптеген ауруларының шипасы ретінде Аллаһ Тағала өсімдіктерді табиғи дәріхана ретінде сыйлаған. Кей өсімдіктер – шипа, азық. Денеге қуат береді. Кейбіреуі тірілтсе, кейбіреуі улы, өлтіреді. Өсімдікті жегенде ол басқа бір затқа ауысады. Біреуі қанды тазаласа, біреуі адамға шаттық сыйлап, жан береді. Енді біреуі адамды рахатқа бөлеп, ұйықтатады.

Сонымен қатар өсімдіктер арқылы су мен көмір қышқылынан қант пен отын пайда болып, жаратылыстың дем алып, дем шығаруы үшін оттегінің босатылуы аса назар аударарлық оқиғалардан емес пе?!

Қорыта айтқанда, жерден адамзатқа пайдасын тигізбейтін ешбір жапырақ не бір тал шөп өсіп өнбейді. Тіпті, адам баласы бұл пайдалардың барлығын білуге күші мен ақылы (білімі) жетпейді.

Жай ғана шөп деп саналатын түрлі өсімдіктердің топырақтан тауып шығарған сан алуан түстері, иістері, дәмдері мен түрлі пішіндегі жапырақтары қандайда бір химия маманының ұқсасын жасап шығаруға күші жетпейтін өте керемет, төтенше өнер туындылары емес пе?!

Өсімдіктердің өсіп өнуіндегі тәртіп пен үйлесімдіктің өзі өзгеше ұлылық көрінісі. Мысалы, шынар ағашы жыл сайын көптеген дән шығарады.

Бұлардың атырапқа жайылуы үшін мамық деген парашюттары болады. Желмен бұл дәндер алыс жерлерге ұшып барады. Егер бір ғана шынар ағашынан атырапқа жайылған дәндердің әрбірі жаңа бір шынар ағашына айналса, қысқа мерзімде дүниені шынар ағаштары басып алар еді. Яғни мына алып дүниедегі орын ағаштың өзіне тар болар еді. Бұл мысалдағы жағдайды басқа жаратылыстарға да келтіруге болады.

Бұдан көп жыл бұрын адамдар Аустралияда какитос өсімдігінен жұп жасамақ болды. Бірақ Аустралияда какитосты жоятын жәнтiк болмағандықтан бұл өсімдік өте жылдам өне бастады. Бұл оқиға Аустралияны қатты дүркіретеді. Ақыры, какитостар Англия жеріндегі аймақты басып алды. Сол жердегі фермаларды басып алғандықтан халық мекендерін тастап кетуге мәжбүр болды.

Бұған шара қолдану үшін барлық зоологтар бүкіл дүниенің астан-кестенін шығарды. Ақыры Какитоста ғана өмір сүріп, одан басқа нәрсе жемейтін жәнтiк тапты. Әрі көп, әрі жылдам өсетін және Аустралияда оған қарсы тұратын еш нәрсе жоқ жәндік. Арада көп ұзамай бұл жәндік Какитостардың өсіп өнуін, сөйтіп, олардың үлкен бәлекетке айналуын тоқтатты. Бүгінгі күні Какитос барынша шектеулі алаңда өсетіні соншалық, көп жәндіктен тек

Какитостың өсіп өнуін бақылап тұратын мөлшерде ғана жәндік қалған⁴³.

Бұл мысал әлемде ақыл жетпейтіндей үйлесімдік пен құпия экологиялық тепе-теңдік бар екенін көрсетеді. Сондықтан ешбір ақыл мен қисын кейбір өсімдіктер мен жануарлардың қажетінен тыс көбейіп, мына дүниемізді басып алуына бөгет болған Құдіреттің бар екенін жоққа шығара алмайды.

Тағы таң қалдырарлық бір жайт – бір топырақ қосындысынан бір-бірінен өзгеше миллиондаған өсімдік пен мәуе өсіп өнеді... Рэззақ (рызық беруші) Раббымыз әр жыныстан түрлі-түрлі мақлұқатқа жеке дастархан ашып жатыр...

Мысалы, қойдың жейтіндерінің көбін адам жей алмайды. Адамның жегендерінің көбін де қой жей алмайды. Яғни, рызық деген нығметтің өзі мақлұқат арасында өте нәзік тепе-теңдікпен бөлінген. Рызықты пайдалану мен бөлісудегі иләһи құдіретті бейнелейтін мына аят кәрімә адамды терең ойландыруы керек:

«Жан-жануарлардың көбі өз рызығын өзі көтермейді (таба алмайды). Алайда оларды да сендерді де рызықтандыратын – Аллаһ. Ол бәрін естіп біліп тұрады» (Анкәбут, 60).

Шынымен, мақлұқаттың бір-бірінің рыздығына себеп болуы, ауру құстың аузына ауырмаған құстың жем әкеліп беруі қандай үлкен рахмет көрінісі десеңізші!

Дүние жаралғалы бері ешбір жаратылыстың рыздығы туралы немқұрайдылық танытылмай, ұмытылмай, сан жетпес иләһи дастархандардың ашылуы, әрі бүгінгі күнде де бұл тәртіп пен сыйлықтың жалғасуы қандай ғибратты десеңізші! Өйткені кішкене ойланып көрсек, дүниенің төрттен үш бөлігі судан тұрады. Төрттен бірінің көп бөлігі өсімдік өспейтін тас пен шөл даладан тұрады. Қалған аз бөлігі – топырақ. Бірақ соның өзінде Аллаһ Тағаланың құдіреті қандай ұлы, қандай шексіз. Бұл өнімді жерді өзгеріс пен ауысым заңы бойынша бүкіл жандыларды тойдыратын азық-түліктің көзі қылып қойған.

Үлкен мұхиттар

Жер бетінің төрттен үш бөлігі судан тұрады. Бұл арқылы не полюстың қатты суығы бүкіл дүниені мұздай қатырып тастамайды, не тропикалық аймақтардың қатты ыстығы күйдіріп жібермейді... Күндіз Күн сәулесімен жылынған құрлық жиған бұл жылуын дәл элекрик пеші сияқты айналаға таратады. Мұхиттар Күннен миллиондаған калори жылу алса да тек бір-екі дәреже ғана жылиды. Бірақ жылыған суы тез суымайды. Яғни теңіздің құрлықтан гөрі көп

болуымен ауарайының реттелуі шектен тыс ысып кетуі мен шектен тыс суып кетуіне бөгет болатын термостат міндетін атқарады.

Сонымен қатар буға айналу арқылы құрлықтың суға деген мұқтаждығын қамтамасыз етеді. Егер жер бетіндегі теңіз мөлшері бұдан аз болған жағдайда буға айналу құбылысы да азайып, құрғақшылық туып, дүние шөл далаға айналар еді.

Теңіздердегі жаратылыстар мен гауһарлардың ерекшеліктері жер бетіндегілерден кем емес. Теңізден шыққан інжу-маржан сияқты әшекей бұйымдары, әсіресе азықтар адам баласы үшін маңызды орынға ие.

Су

Жер бетіндегі барлық жаратылыстың өмірі суға тәуелді. Егер адам су ішуге мұқтаж болып, оны таба алмаса, жер бетінің бүкіл қазыналары онікі болса, суға қол жеткізу үшін еш ойланбай бәрін пида етер еді. Және ішкен суын сыртқа шығара алмаса, оған жету үшін де бүкіл дүние мүлкін қиюға дайын болар еді. Сәрі, адам баласы таң қаларлық жаратылыс! Теңге мен дүние-мүлікке үлкен көңіл бөліп, Аллаһ Тағаланың бір жұтым су деген нығметінің үлкендігін ұғына алмайды!⁴⁴

Осындай сан жетпес ақиқаттарды дұрыс, саналы түрде ұғына білген адам дүниедегі барлық жаратылыстың өмір сүре білуі үшін қандай үлкен, барынша күшті, тұңғық ғылым мен құдіреттің жәрдемі мен қамқорлығына мұқтаж екенін сөзсіз аңғарады. Өзі басы әсте іске асыра алмайтын ыңғайлы да қолайлы ортада бейне бір иләһи таңғажайыптар әлемінде мұғжиза нәтижесінде өмір сүргенін түсінеді. Бұған көзі жеткен ешбір ақыл мен қисын, ұждан мен жүрек күллі әлемнің Халиқы (жаратушысы), Назымы (тәртіпке салушысы) Аллаһ Тағалаға бас көтеру сияқты опасыздыққа бармайды, ондай ақымақтық жасамайды.

ЖАНУАРЛАРДАҒЫ ХИКМЕТТЕР

Көкте ұшқан құстарға, үй жануарлары мен жабайы жануаларға, көзбен әрең көрінетін кіп-кішкене жәндіктерге үлкен назармен үңіліп қарау керек. Өйткені оларда ғажайып қасиеттердің бары сонша, оларды жаратқан Аллаһтың ұлылығы мен құдіретіне, хикметіне қайран қалмау адамның қолынан келмейтін іс.

Аллаһ Тағала көзбен әрең көрінетін кіп-кішкене жаратылысқа сондай керемет мүшелерді қалай орналастырған?! Олар іс-қимылдарын дұрыс, тура қалай орындайды?! Олардың жаратылысындағы ерекшеліктерді толығымен білудің өзі адам баласының түсінігі мен білімі жетпейтін биік деңгейде.

Адам баласы айналасындағы жануарларға, олардың түрлері мен пішіндеріне үңіліп қараса, олардың тигізетін пайдасына, терісі мен жүні, еті, майы мен сүтіне ғибратпен қарай білсе Аллаһ Тағаланың шексіз ілтипаты мен мейіріміне бөленеді. Ұлық Раббымыз суықтан қорғау үшін оларға арнайы тері берген, аяқтарын қорғау үшін қалың тырнақтар сыйлаған. Барлық мұқтаждықтарын ең көркем түрде қамтамасыз еткен.

Мысалы, бір-екі апталық өмірі болса да төтенше керемет оюларымен бой көтерген көбелектер өздеріне тән сырлы тілдерімен қандай ақиқаттарды баяндайды екен?! Олар көздің қарауына, ақылдың түсінуіне, әсіресе, жүректің сезімталдығына ұсынылған шексіз иләһи таңғажайыптардың бірі ғана...

Құран Кәрімде түйеге қарап, оның қалай жаратылғаны туралы тәфәккур етуіміз талап етілген:

«(Адамдар) түйенің қалай жаратылғанына, аспанның қалай биіктетілгеніне, таулардың қалай тіктелгеніне, жердің қалай жайылып төселгеніне бір қарамай ма? Олай болса, (ей, Расулым!) Сен ескер! Өйткені сен тек үгіттеушісің» (Ғашия, 17-21).

Демек, жануарлар мен басқа да мақлұқтың жаратылысын зерттеу барысында Аллаһтың қаншама ұлылық көріністеріне куә боламыз!

Хақ Тағала барлық жаратылысқа сондай

қасиеттер бергені сонша, барлығы ұқсас азықтармен қоректенсе де өзгеше өнімдер береді. Бұлар бір-бірін өмір сүруді толығымен мүмкін қылатындай толықтырады.

Мысалы, жасыл тұт жапырағын сиыр не қой жесе, одан сүт, ет пен жүн пайда болады. Кішкентай құрт (шелкопряд, кокон) жесе, ол жапырақтан жібек жасайды. Сол жапырақты марал жесе, одан әтір жасайды. Араның гүл тозаңдарынан бал жасай білуі әлемдегі ең кәміл жаратылыс болған адамның билігінен тысқары жағдай. Жай ғана бір шөп деп көрінген түрлі гүлдердің топырақтан тауып шығарған реңі, иісі мен өмір құдіретіне ие жапырақтар ешбір химия маманы күш келтіре алмайтын төтенше керемет жағдайлардың қатарынан болып табылады.

Жануар өзіне берілген иләһи жоспар бойынша шөпті ет пен сүтке айналдырады. Жаратылыстың ең кәмілі болған адам бүгінгі күннің ең жоғары технологиясымен жабдықталған зертханаларының өзінде тонналаған шөптен 1 грамм ет не сүт өндіруге әлі де күш келтіре алмай отыр.

Ұлық Раббымыз былай дейді:

«Расында хайуан малдарда да сендер үшін үлкен ғибрат бар. Өйткені сендерге олардың қарындарындағы қан мен жынның арасынан (сүзіліп, бөлініп шыққан), ішкендердің тамағынан тез өтетін таза сүт ішкіземіз» (Нахл, 66).

Бал арасы

Аллаһ Тағала былай дейді:

«Раббың бал арасына уахи етіп «Тауларға ағаштарға және адамдардың (арнайы жасаған) тұрақтарына ұяла! Одан соң мәуелердің әрбіреуінен же және Раббыңның саған қолайлы қылған жайылым жолына түс!» – деді. Оның қарнынан адамдарға шипа болатын түрлі-түсті ішімдік (бал) шығады. Шынында ой жүгірте алатын қауым үшін мұнда да ғибрат бар» (Нахл, 69).

Аллаһ Расулы ﷺ былай деген:

«Мүмин бал арасына ұқсайды. Таза ас жейді, таза зат өндіреді, таза жерге қонады, қонған жерін сындырмайды, ренжітпейді» (Ахмед, II, Хаким, I, 147).

Расулұллаһ ﷺ бұл хадисінде мүмин адамның қасиеттерін тілге тиек ете отырып, араның ерекшеліктері мен ондағы хикметке де ишарат етіп отыр.

Мүфәссір **Хұсайн Кәшіфи** былай деген:

«Тәфәккур еткен адам әр нәрсеге құдіретті, әр нәрсені білетін Аллаһ Тағаланың кішкентай да әлсіз бал арасын қаншама хикметтермен жаратқанын біледі.

Ара мойынсұнады да бұйрылған бағытынан таймайды.

Өзіне аманат ретінде берілген ащы-тұщы мәуені жеп, артына тәтті бал қалдырады.

Ол сондай салмақты әрі тақуа иесі болғандықтан пәк, саф нәрседен басқасын жемейді.

Ол сондай мойынсұнғыш болғандықтан Хақ Тағаланың пәрменінен шықпайды.

Ол бір жерді мекендегендіктен қанша алыс жерлерге барса да өз жұртына қайтып оралады.

Ол соншалық таза болғандықтан ласқа қонбайды, һәм жемейді.

Ол сондай өнерпаз – әлемнің барлық сәулетшілері мен құрылысшылары жиналып бас қосса, ол жасаған істі жасай алмайды.

Міне, осылай ара жасаған балда дене ауруларына шипа болса, оның халі мен қасиеттерін тәфәккур етуде де рухани ауру – надандықтың шипасы бар».

Табиғи қозғалыс

Исмайыл Фәнни Ертұғрыл жануарлар өмірін табиғи қозғалыс деген иләһи жоспармен бойынша жалғастыратынын былай баяндаған:

«... Жануарлар өмірлерін қорғап, төлдерінің жалғасуына қажет жағдайды, өздеріне пайдалы нәрселерді үйретілмей-ақ табиғи қозғалыс арқылы

біледі. Құстар әдемі ұя жасайды. Көшпенді құстар сапарға белгілі бір күнде жиналады. Кейбір жәндіктер өлмей тұрып жұмыртқасынан шығатын төлі жейтін басқа жәндіктерді өлтірмей, олардың кейбір мүшелерін сындырып, жүре-ұша алмайтын халге келтіріп, баласының қасына қойып кетеді. Бірақ, таңқаларлық жағдай – бұл жәндіктер үлкейген соң басқа азықтармен де қоректенеді. Ара төлінің азығын өзгерте отырып, оның еркек не ұрғашы болуына ықпал ете алады. Араның ұясы бір себептермен бисіз қалса, жай төлді күш-қабілеттері арқылы жаңа биге айналдырады...»⁴⁵

Бір есек арасының шегірткені жеңе алатыны ғибрат аларлық жайт. Қонған жерде тесік ашып, оны сол жерінен шағып алады. Одан шегіртке өлмейді, бірақ есінен танады. Енді ол бұқтырылған ет сияқты. Екіншіден, есек арасы жұмыртқасын өзіне ыңғайлы уақыт пен мекенде тастайды. Төлі жұмыртқасынан шыққанда қоректенетін жаңа етті жанынан табады... Анасы алысқа ұшып кете береді. Тіпті, төлін көрмей өліп те қалады. Мұндай сырлы әрекеттер мен әдістер «кейін үйрену», «адаптация» сияқты сөздермен анықталмайды. Бұл оларға Аллаһ Тағала тарапынан бағышталған»⁴⁶.

Сомон балығының төлі жылдар бойы теңізде

болған соң өз жұрты болған өзенге қайтады. Тіпті, тура туған өзенінің үлкен өзенге қосылған жағасына қайтады.

Оны осылай бұрынғы жеріне дәлме-дәл қайта әкелген қандай сезім әрі бұл сезімді кім берген? Егер бұл балықты сол үлкен өзенге қосылған басқа өзенге әкеліп жіберсеңіз, дер кезінде теріс жолда екенін біліп, судың ағымына қарсы жүзіп, негізгі өзеніне қарай бет алады.

Жылан балығының сырын шешу тым күрделі. Адамды шегінен тыс таң қалдыратын бұл мақалұқтар төлдейтін уақытта дүниенің төрт бұрышындағы көл мен өзендерден келіп, Бермуда аралдары⁴⁷ маңындағы тереңдікте төлдеп, сол жерде өледі. Еуропа суларындағы балықтар мыңдаған миллдік мұхитты асып, сол жерге келеді... Шетсіз де шексіз суда болғанынан басқа нәрсе білмейді деген бұл кішкентай төлдер кері қарай жолға шығады. Ақыры ата-аналары келген жағаға келеді. Тіпті, онысымен шектелмей, ата-анасы өмір сүрген өзенге, көлге не көлшікке барады... Адамдар бүтінгі күнге дейін Еуропада еш Америкалық жылан балығын, Америка суында еш Еуропалық жылан балығын кездестіре алмаған. Аллаһ Тағала жолдары ұзақ болғандықтан Еуропалық жылан балықтарының өмірін бір жылға жуық уақытқа ұзартқан.

47. Бермуда аралдары Атлантік мұхитында, АҚШ-тың шығысында, Караиптердің солтүстік маңындағы үйірме аралдар.

Осыншалық алға қойған мақсатынан таймайтын сезім күші қайдан туындаған? Оны кім берген?⁴⁸

Жануарлардың бұл ерекше керемет жаратылыс ерекшеліктері олардың кездейсоқтықпен жаратылмағанын және қалай болса солай әрекет етпегендерін, керісінше, бұлардың барлығы оларды жаратқан құдірет сызған жоспар шеңберінде іске асып жатқанын айдан анық көрсетіп тұр.

Жануарлардың да аса ұлық сезім тарапынан басқарылуы Раббымыздың бар екенін, құдіретінің, иләһи ұлылығы мен салтанатының айқын белгілерінен болып табылады. Раббымыз бұл белгілерді адамзатқа ұсынып, ақиқатты көріп Хаққа тәсілім болатын ізгі құлдары мен көзінің алдындағы мұғжизалық көріністерге қарамай, хақ пен ақиқатқа соқыр болатындарды ортаға шығарып жатыр.

Аят кәрімәда былай делінген:

«Аллаһ расында масаны, тіпті онан жоғары⁴⁹ нәрсені де мысалға келтіруге қысылмайды (арланбайды). Мүминдер бұлардың Раббыларынан келген хақ пен ақиқат екенін біледі. Ал,

48. Қараңыз, Илим-Ахлак-Иман, М. Рахми Балабан, 188-189 б.

49. Мұнда айтылған «онан жоғары» сөзімен кішкентайлық сипаттың ең жоғарғы шегі айтылып тұр. Яғни масадан кішкентайын да... деген мағынада айтылған. Мысалы, адамның «пәленше адамдардың ең жаманы, тіпті онан да бетері» деп айтқаны сияқты. (Зәмахшәри, Хақ діні Құран тілі)

кәпірлер болса: “Аллаһтың осы нәрселерді мысалға келтірудегі мақсаты не?” –дейді. Аллаһ осы мысал арқылы көптеген адамдарды адастырады және көптеген адамдарды да дұрыс жолға салады. Ал, адастырғанда тек пасықтарды ғана адастырады» (Бақара, 26).

Жұп жаратылыс

Уахдәтті, яғни бір, жалғыз болуды тек өзіне ғана тән қылған Аллаһ ﷻ бүкіл мақалұқатты жұп етіп жаратқан. Аят кәримәларда былай делінген:

«Үгіт ғибрат алуларың үшін әр нәрсені жұп-жұбымен жараттық» (Зәрият, 49).

«Ол (Аллаһ) аспанды өздерің көргендей тіреусіз жаратты. Сендерді (сілкініп) теңселтпесін деп, жер жүзіне алып тауларды орнатты, сондай-ақ қилы жануарларды таратты. Біз көктен су түсіріп (жаңбыр жаудырып), онда (жерде) пайдалы өсімдіктерді жұп-жұбымен өсірдік» (Лұқман, 10).

Ғылым әлемі бертін кезде ғана білген бұл жұп жаратылыс жағдайын бізге бұдан он төрт ғасыр бұрын түскен Құран аяттары білдіріп, адамзатқа ғылым сыйлығы ретінде тарту еткен.

Адамның түсінігі мен зауқынан еселеген мөлшерде жоғары деңгейде, бейне бір келіннің отауындай аса ұқыпты да жинақы, әдемі де көркем түрде

төселген бұл әлем тозаңның, дананың, жасушаның, өсімдік пен жануардың, адам мен заттың, тіпті атомдағы электрон мен протон сияқты сырлы да құпия бөлшектерге дейін бүкіл болмысты жаратылыс қасиеттеріне сай арнайы және таңқаларлық бас қосу заңына тәуелді қылып қойған. Бұның өзі біз үшін айбынды тәфәккурдің көкжиегін ашады.

АЛЛАҒЫҢ НЫҒМЕТТЕРІН ТӘФӘККУР

Осыншама жаратылыс ішінде «адам» ретінде жаратылып, мұсылман отбасында дүниеге келуіміз Аллаһ Тағаланың бізге деген ең үлкен сыйы мен ілтипаты. Құран Кәрімге тыңдаушы әрі жауапты. Пайғамбар Мырзамызға үммет болуымыз бұдан да үлкен, қымбат.

Расулұллаһ ﷺ – біз үшін Құранның адам өміріне шағылысқан іс жүзіндегі ең кәміл нағыз үлгі. Бізге Кітап пен хикметті үйретіп, жан дүниемізді тазартады. Тек бұл нығметтердің қадірін терең ұғына біліп, басымызды шүкір сәждесінен көтермеуіміз керек.

Хақ Тағаланың сыйы мен жақсылығы, әрине, тек бұлар ғана емес. Біз құлдарына Оның көптеген нығметтері әр сәт нәсерлеп жауады. **Пайғамбар Мырзамыз** ﷺ былай деген:

«Аллаһ ﷻ “Сен инфәқ қыл, Мен де саған инфәқ

қылайын” – деді. Аллаһтың қазынасы кең. Бүкіл жаратылысқа берген рыздығы Оның қазынасын еш кемітпейді. Ол түні күні уақыт үзбей инфәқ қылады. Аспан мен жерді жаратқан күннен бері Аллаһтың инфәқ еткендерін ойланып көрші! Бұлар Оның мүлкін еш кемітпеген» (Бұхари, Тәфсір, 11/2, Тәухид, 22).

Нығметтің ақысы – ол туралы тәфәккур ету, оны Жаратқанның бар екендігінің белгісі деп қабылдау, Оның құдіреті мен сыйлығын ойлап шүкір ету.

Омар бин Абдулазиз рахмәтұллаһи аләйһи:

«Аллаһты зікір етіп сұхбаттасу өте жақсы. Ал Аллаһтың нығметтері туралы тәфәккур (ойлау) – құлшылықтардың ең абзалы» деген (Әбу Нұайм, Илия, V, 314; Имам Ғазали, Иһя, VI, 45).

Күфран нығмет, яғни опасыздық нығметтің шүкірінде немқұрайдылық танытып, оны ысырап етіп, нәпсіқұмарлықтарының артында тек денелік қажеттіліктерге жұмсап, зая жіберу деген сөз. Мұндай ақуал адамды нығметтерді берген Аллаһтан алыстатады.

Шүкір үш түрден тұрады:

1. Жүрекпен шүкір: Нығмет туралы ойлау.
2. Тілмен шүкір: Нығметке бола хамд пен сәнә, яғни Аллаһқа мадақ айтып, дәріптеу.

3. Басқа ағзалармен шүкір: Адам шамасына қарай нығметтің ақысын төлеуге тырысуы керек.

Екіншіден, *«Әр нығметтің шүкірі өз жынысынан болуы тиіс»* делінген. Яғни Аллаһ Тағаланың бізге сыйлағанын одан мақрұмдарға сыйлауымыз керек. Аят кәрімәда былай бұйрылған:

«... Аллаһ саған сыйлағандай, сен де сыйла!»
(Қасас, 77).

Әр себеппен Тәфәккур

Зия Паша былай дейді:

*Мыңдаған мағрифат сабағы
оқылады әр парағынан,
О, Рабб, қандай керемет мектеп
«әлем» деген мектеп!*

«Мына әлем кітабының әр парағында мағрифат ғылымының мыңдаған сабағы оқылады. Я, Раббым! Мына әлем тәфәккур дариясына сүңгіп, гибрат алу үшін қандай жақсы мектеп!»

Үлкен Ислам ғалымдарының бірі **Сүфян бин Ұйәйнә Хәзіреті** бұл ақуалдың түсініктемесі ретінде ақынның мына сөзін жиі айтып жүретін:

«Адам тәфәкуур иесі болса әр нәрседен гибрат алады» (Имам Ғазали, Иһя, VI, 45).

Арабтар да:

«Ғибрат алынатын нәрсе көп, бірақ ғибрат алатын адам аз» деп айтқан екен.

Әр дәнек пен тозаң Аллаһты түсіндіреді

Адам тәфәккур етіп, мына әлем деген кітапты оқи алса, дәнегі мен тозаңына дейін айналасында көрген барлық нәрсесі оған Аллаһ Тағаланың ұлылығын білдіреді, мағрифатұллаһқа жақындатады. **Фұзули** қандай жақсы айтқан:

*Олса истидад-ы ариф қабил-и идрак-и уахи,
Әмр-и Хақ ирсалине һәр зәррәдир бир Жәбірейіл!*

«Егер, ариф иләһи уахиды аңғарып, түсіне білу қабілетіне ие болса, әлемдегі әр зәрре оған Хақтың бұйрығын жеткізген Жәбірейілдей болады».

Аллаһ Тағала былай дейді:

«Жоқ, сендердің көргендеріңмен де серт. Көрмегендеріңмен де серт. Даусыз ол (Құран) аса ардақты елші (әкелген) сөз» (Хаққа, 38-40).

Құран Кәрімдегі ант-су хикметтерінің бірі – ант-су ішілген нәрседегі ғибратқа, пайдаға не хикметке назар аударту. Сөйтіп, құлдың сондай ұлылыққа қарап, сана-сезімінің тереңдеуін қалайды.

Сондықтан біз көре алған не көре алмаған барлық болмыс – Аллаһтың құдіреті мен рұбубийятынын

(Раб екенінің) белгілері. Оларда ойлап ғибрат алынатын сан жетпес хикметтер бар.

Шынар ағашының дәнегі құнарлы жер арқылы үлкен ағашқа айналып, айбынды көрініске жеткеніндей сана-сезіміміздің Құран аясынан қоректеніп күшеюі арқылы жететін сырлар, хикмет пен ғибраттар да сондай айбынды болмақ.

Аллаһ Тағала былай дейді:

«Даусыз, аспан мен жерде мүминдер үшін көптеген аят-белгілер бар. Сендердің жаратылуларың мен Аллаһтың түрлі жаратылысты жер жүзіне жайыуында нақты сенетін қауым үшін ғибраттар бар. Түн мен күндіздің алма кезек ауысып тұруында, Аллаһтың көктен түсірген рызықта (жаңбырда), онымен өлген жерді қайта тірілтіп көктеуінде, желді әр түрлі бағыттан соқтыруында ақыл иелері үшін көп сабақ бар» (Жасия, 3-5).

Құран Кәрімдегі мұндай тәфәккур мысалдарына шын жүреппен, жинақы оймен үңілу құлды «тақуа» аясына жетелейді. Гүлдер ауа мен суға, топырақ пен жарыққа қалай мұқтаж болса, тәфәккур қабілетін дамытып, белгілі деңгейге жеткізу де «тақуаға» тәуелді.

Аллаһ Тағала құлдарынан ой жүгіртетін, зерттейтін, нәзік сезім иесі жандар болуын талап етеді.

Сондықтан мұсылман жан әр жағдайда ғибадат құлшынысымен тәфәккурге бет алуы тиіс. Бұл жағдайдың керемет мысалдарын көрсеткен **Ахмед бин Хауаридің** әйелі **Рабиа Ханым** былай деген:

«Азанды естіген сайын қиямет хабаршысын есіме аламын».

«Қар жауғанын көрген сайын амал дәптерлерінің ауада ұшып жатқанын көргендей сезінемін».

«Шегірткелерді көрсем, хашр есіме түседі».

Бірде **Халифа Һарун Рәшид** моншаға барған екен. Моншадағы қызметкер қателесіп, қайнап тұрған суды халифаның үстіне құя салыпты. Халифа Һарун денесі күйіп, жаны қатты қиналып сыртқа шығып, көптеген садақа таратып:

«Бүгін моншаның суына шыдай алмадым. Қиямет күні тозақтың жолаушысы болғанымда жағдайым не болмақ?!» деп айтқан екен.

Пайғамбар Мырзамыз ﷺ қараған, көрген әр нәрсесінен ғибрат алып, хамд пен шүкір айтып, Раббысына жөнелетін. Сондықтан біз де көрген әр нәрсемізден Құдайдың құдіреті мен ұлылығын тамашалап, сана-сезіміміздің рухани азығын алуға тырысуымыз керек. Мұсылман тұлға Күнге, Айға, ауаға, өз жаратылысына, ата-бабаларына, ұрпақтарына, қысқасы, қандай нәрсеге қараса да,

солардың астарында жатқан иләһи хабарларды көкірек көзімен оқуы керек. Қайдан және қалай келгенін, қалай өмір сүре алғанын, бет-бейнесі мен пішінін кім белгілеп жасағанын, өмірін кім бағыштағанын, бұл өмір сапарында қайда бара жатқанын, өмір мен әлемнің хикметсіз болмағанын, ешбір нәрсенің бос және әбес жаратылмағанын, өзінің басы бос жіберілмегенін ойлап, үнемі Құдайдың құдіреті мен ұлылығын аңғарған күйде күн кешуі керек.

Хақ Тағала бұл әлемді неге жаратты?

Аллаһ Тағала былай дейді:

«Біз (жеті қабат) аспанды, жерді және екеуінің арасындағыларды ойын-сауық болсын деп жаратпадық. Оларды тек шындық бойынша жараттық. Бірақ адамдардың көбі мұны білмейді» (Дұхан, 38-39).

Әлем туралы ойланған адам Ұлы Раббымыздың мақсат-мұратын аңғарып, Оның барлық нәрсені белгілі бір мақсатпен жаратып, құлдарының қызметіне арнағанын білуі тиіс. Сонан соң Аллаһ Тағалаға деген жауапкершілігін ойлап, құлшылық міндеттерін орындауға тырысуы керек. Өйткені Аллаһ Тағаланың осыншалық айбынды, керемет сыйлары мен жақсылығына санасыз болып опасыздық көрсету – адамгершілік қасиет-абыроймен санаспайтын өте аянышты ғапылдық жағдай.

Адам өзі иесі болған барлық нығметтерінің есебін беретінін ұмытпауы керек. Расында, Аллаһ Тағала былай деген:

«Ақыры сол күні (дүниеде игіліктенген) нығметтеріңнен қайткенде де сұраққа тартыласыңдар» (Тәкәсур, 8).

Қорыта айтқанда, мына өмірімізде біз білген не білмеген барлық иләһи нығметтер үшін Раббымызға шексіз шүкірлік пен құлшылық борышымыз бар. Бұл міндетін санасында сезініп, сол бойынша өмірін жалғастырған ариф жүректер қандай бақытты!..

АДАМДЫ ТӘФӘККУР

Ойлап көрсек, біз үстінен басып
жүрген мына жер бүгінге дейін келіп-
кеткен миллиардтаған адамның
топыраққа айналған денелеріне
толы. Бейне бір үсті-үстіне
қабатталған көленкелер сияқты...

Ертең біз де істеген
амалдарымызбен топырақтың
қойнына кіріп, бұл шоғырланған
көленкелерге қосыламыз. Сосын
мәңгілік өмір мен мәңгілік сапар
басталады. Ендеше, кішкене
тоқтап, ойланайық! Мына өтпелі
кезеңді мәңгілікке айырбастау – қай
ақылдың ісі болмақ?!

АДАМДЫ ТӘФӘККУР

ЖАРАТЫЛЫСТАҒЫ ТӨТЕНШЕ ЖІҢІШКЕ ТҰСТАР

Аллаһ Тағала былай дейді:

وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ
وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ

«Нағыз сенушілер үшін жер жүзінде әрі өздеріңде көп аят-белгілер бар. Әлі де көрмейсіңдер ме?» (Зәрият, 20-21).

Даңқы аса ұлы Раббымыз адамды керемет, айбынды жаратқаны сонша бүгінгі күндегі қатты дамыған білім мен технология арқасында сан жетпес жаңалықтар ашылағанымен, адамдағы күрделі сырлар мен хикметтер шыңының соңына жете алмаған. Аллаһ Тағала былай дейді:

«Ей, Адам баласы! Сені (ең әдемі кейіпте) жаратып, түзу де тепе-тең қылған, сені қалаған бейнеде құрастырған, жақсылығы мен сыйы мол Раббыңа қарсы (келуге) сені алдаған нәрсе не»
(Инфитар, 6-8).

Аллаһ Тағала бұл аятпен адамға өткен шағын ескертіп, оған өз жаратылысын ойлауын бұйырғаны соншалық, аса ерекше жаратылысымен бүкіл болмыстың ең керемет дәрежесі мен мәртебесін иеленген адам негізінде адамды жиіркендіретін судан жаратылған⁵⁰. Олай болса, адамның кішкентай тамшыдан өте керемет, барынша құпия жаратылыс жаратқан ғылымы шексіз, хикметі мен құдіреті ғажайып Раббысының алдында «еш» үкіміндегі фәни болмысы мен күшіне сеніп қасарысып бас көтеруі қандай түсініксіз, қандай ерсі әрекет десеңізші!

Медицина білімі бертін кезде ғана қол жеткізген адамның жаратылыс кезеңдері туралы мәлімет бұдан 14 ғасыр бұрын түскен аят кәрімәларда былай суреттелген еді⁵¹:

50. Қараңыз, Абәсә, 17-22; Рум, 20: Қиямә, 369-38; Мүрсәлат, 20-22: Яәсин, 77; Инсан, 2.

51. Құран Көрім 1400 жылдан бері әр ғылыми жаңалықпен расталып келе жатыр. Ұмми бір Пайғамбармен адамзатқа ұсынылған бір Кітап әлемде іске асып жатқан құбылыстарға (иләһи заңдылықтарға) шолу жасаған. Ал, бүгінге дейінгі ғылыми жаңалықтардың бірде-бірі оны өтірікке шығара алмағаны оның уахи туындысы иләһи кітап екенін көрсететін нақты дәлелдерден болып табылады. Яғни Құран Көрім әрқашан адамзат білімінің алдында. Ашылған бүкіл жаңалықтар да оны растап, қуаттайды. Исламға қарсы арам ниеті жоқ кейбір батыстық ғалымдар

«Шынында біз адамды балшықтың маңызынан жараттық. Одан соң оны берік орында (жатырда) тұратын шәһуат тамшысына айналдырдық. Одан соң сол тамшыдан ұйыған қан жасадық, ұйыған қанды кесек етке айналдырдық, сонан соң кесек етті сүйектерге айналдырдық та, сүйектерге ет қаптадық. Одан соң оны басқа бір жандыға (адамға) айналдырдық. Ұлы Аллаһ жаратушылардың ең шебері. Содан кейін сендер, сөз жоқ, өлесіңдер. Одан соң қиямет күні сөзсіз тірілесіңдер» (Мүминун, 12-16).

Адамның жаратылысы сияқты мүшелері де, өзіне тән тілімен адамды тәфәккурға шақырады. Яғни көзіміз, құлағымыз, қол-аяғымыз, миымыз, жүрегіміз – бүкіл денеміз бізге берілген тәфәккур алаңы ретінде былай деп үндеу салады:

Аллаһ Тағаланың ет пен сіңірден, тамырлардан құралған мүшелерді қалай реттегеніне, оларды бір-бірімен үйлесімді істейтін керемет те айбынды жүйе халінде жаратқанына қара! Басты дөңгелек етіп, оның үстіне құлақ, көз, мұрын, ауыз және басқа да мүшелер жасап қойған... Қол мен аяқты ұзын жаратып, ұштарын саусақтарға, саусақтарды

мен ойшылдар Құран әу баста тілге тиек еткен мәселелерге адамның білімі 1400 жылдан кейін жеткенде ғана таңырқап, иман келтіруден басқа жол болмағанын мойындаған. Бұл ғалымдардың бірі Француз эмбриология ғалымы Профессор, Доктор Maurice Bucaille Ислам дінін қабылдаған. Бұдан басқа көптеген мысалдар болғанымен, бұл ғалымның мұсылман болуы мысал ретінде жеткілікті.

буындарға бөліп қойған... Жүрек, бауыр, өт, ішек-қарын, жатыр сияқты ішкі ағзаларды ең ыңғайлы бітім мен пішінде жаратқан... Бұлардың біреуі де қажетсіз, бір-бірімен байланыссыз емес. Керісінше, әрбіреуінің өте маңызды міндеттері бар және бәрі бұл міндеттерге сай жаратылған.

Екіншіден, бұл ағзалардың әрқайсысының өзіндік бөлшектері бар. Мысалы, көздің қабаттары және әр қабаттың арнайы түрі мен қасиеттері бар. Егер олардың біреуі бұзылып немесе қасиеттерінің біреуінен айрылса, көз көрмей, соқыр болады.

Сүйектер

Сүйектердің жаратылысы да адамды қайран қалдырады. Аллаһ Тағала оларды сұйық және әлсіз бір тамшы бел суынан қалай осыншалық қатты, мықты қылып жаратқан?! Және оларды мына дене деген үлкен сарайды тік ұстайтын тепе-тең және мықты сүйек (скелет) халіне келтірген! Және оларды қалай түрлі көлемдер мен өлшемдерде белгілі пішіндерге келтірген?! Кейбіреуі кіші, кейбіреуі үлкен, кейбіреуі ұзын-қысқа, кейбіреуі домалақ, кейбіреуі қалың, жіңішке, кейбіреуі майлы, кейбіреуі бос.

Сонымен қатар адам денесі тек сүйектен ғана тұрмайды. Сүйектер буындар арқылы бір-біріне байланған. Олардың әрқайсысына істейтін әрекетіне қарай пішін берілген. Буындардың майлау

механизмінің кереметтігі соншалық, бүгінгі күндегі технологиямен қолданыстағы үш түр майлау әдісімен әлі де толық анықталмаған.

Денеміздегі буындардың біреуі істемесе, өміріміздің қандай азапқа айналатынын ойланып көрейік!

Аллаһ Тағала денеміздегі сүйектерді бір дана артығымен жаратса, ол сүйек адам үшін алып тастау қажет болған қиындық пен мазасыздықтың себебі болар еді. Керісінше, бір дана сүйек кем болса, оның орнын толтыру үшін қаншалықты шара қолдануымыз қажет! Алайда қаншалықты тырысып бақсақ та арманымызға жете алмас едік.

Қолымыздың бас саусағын қолдана алмайтынымызды ойланып көрейік!.. Кей істеріміз орындалып, кей істеріміз орындалмай қалар еді. Бұл жағдай, шынымен, ойланатын жағдай.

Тістеріміздің кейбіреуі үлкен һәм қалың болып, жегенімізді үгітуге арналған. Кейбіреуі үшкір һәм өткір болып, жұлуға, бөлуге жарайды.

Аллаһ Тағала сүйектердің қозғалуы үшін сіңірді жаратқан. Бұл сіңірлердің мөлшері мен пішіндері орны мен қажеттілігіне қарай өзгереді. Көзде көптеген сіңір бар. Бұлардың біреуі ауырып қалса, көздің денсаулығы толық бұзылады.

Бұлардың барлығы адам баласы көретін керемет.

жағдайлар. Басқа бес сезім мүшесімен білінбейтін, яғни адамның жаратылысы, мінезі, тұлғалығы мен ұжданы сияқты қасиеттер де бар. Бұлардың құрамы бәрінен де айбынды һәм құпия.

Адам денесіндегі керемет ерекшеліктер Аллаһтың бір тамшы сумен көрсеткен өнері. Адам әдемі суретке қарағанда суретшінің шеберлігіне, өнері мен ақылына қайран қалады. Оны үлкен көлемде елестетіп, құрметтейді. Алайда суретшінің істегені жоқ нәрседен бар ету емес, бар нәрсені қағаз, шөтке, бояу сияқты заттарды белгілі тәртіппен бір араға жинап және де Аллаһ жаратқан әлемнен алған сезімдерін байланыстырудан тұрады.

Олай болса, суретшінің туындысының өзіне үңіле қарағанда қайран қалсақ, мұтлақ (абсолютті) өнерпаз Аллаһтың бір тамшы судан жаратқан теңдесі жоқ туындысы, өнер кереметі болған «адам» мәселесі туралы қандай сезімдеріміз болуы керек екенін ойлануымыз керек емес пе?

Дене мүшелері

Құлақтың қалпы, мұрынның пайдасы, тілдің сөйлеуі, әр дыбысты жеке айтуы, ауыздың тістермен жабықталуы, тістердің жіпке тізілген інжудей керемет көркемделуі, дауыс желбезегінің нәзік жаратылысы... Әр адам дауысының бөлек ерекшелігі... Соқыр адамның өзгелерді дауыстарынан тану қасиеті...

Шаш, сақал, қас, кірпік... Асқазан, бауыр, бүйрек, тамыр... Бәрі туралы ұзақ айта беруге болады. Әрқайсысы қандай үлкен ғылыммен, хикметпен жаратылған, өзара қандай үйлесімді міндет атқарады!

Бүйрегіміз – кішкене ғана ет бөлшегі. Бірақ улы зат пен усыз затты бір-бірінен ажырату қызметін атқарады. Улыны сыртқа шығарады. Усызды денеге қайтарады. Бүйректе ақыл ма, әлде компьютер ма, не болмаса зертхана бар ма? Мына кішкентай мүше ауырса, адамның қандай ауыр азап тартатындығын бәріміз жақсы білеміз. Үлкен жабдықтардың өзі сол 50 граммдық ет бөлшегі атқаратын қызметін толық атқара алмайды.

Қолымызға қарайықшы! Қалаған нәрсемізге қол соза білетін ұзындықпен жаратылған. Алақан жалпақ, бес саусаққа бөлінген және әр саусақтың үш буыны бар. Төрт саусақ бір жақта, бас саусақ бір жақта. Бас саусақ бүкіл саусақтарға жәрдем етеді. Егер өткендегі, келешектегі адамдардың барлығы бас қосып, ең күшті білімдерімен, ақылдарымен бес саусақты одан да жақсы пішінге келтіруге тырысса да оған күштері жетпейді.

Адам мүшелерінің ең қарапайымы – тырнағынан айрылса, денесі қышығанда мақдұқтың ең әлсізі болып шыға келеді. Ал басқалардан көмек сұраса, ол ұзақ түсіндіруі керек және бір-екі рет қасығаннан

кейін ғана барып дәл қышып тұрған жерді таба алады. Алайда, адамның өз қолы қышып тұрған жерді тауып, сол жерге жетуге қиналмайды. Тіпті ұйықтап жатқанда не жай отырғанның өзінде сол жерін дереу тауып алады.

Тіпті қол-аяғымызбен, саусақтарымызбен істеген әрекеттердің өзі барынша күрделі және өте жоғары инженерлік есепті қажет етеді. Расында, бүгінгі таңдағы жоғары технологиялармен робот қол жасау жұмыстарында қол жеткізілген деңгейдің адам мүшесімен салыстыруға келмейтіндей артта екенін көз алдымызға елестетсек, Раббымыздың адам денесінде көрініс тапқан шексіз ғылымы мен құдіретіне қайран болмау мүмкін емес.

Шайыр барлық жаратылыс сияқты «адам» үстінде көрініс тапқан иләһи өнердің көретін көз бен еститін құлаққа ерекше тілімен үнемі Мұтлақ (нағыз, абсолютті) Өнерпазды жария ететінін былай тілге тиек еткен:

*Барлығым – Халиқымның барлығының куәсі
Басқа күшті дәлел болса да, керегі жоқ.*

(Шинаси)

«Менің болмысым – Жаратушыымның бар екенін білдіретін ең күшті, ең көркем дәлел. Болмысымнан басқа көптеген артық дәлел-дәйектер болса да менің болмысымның өзі-ақ бұған жетеді. Басқаларының қажеті жоқ».

Аллаһ Тағаланың шапқаты мен мархаматы

Хақ Тағаланың рақымы мен шапқатына қараң-даршы! Тістердің шығуын туылғаннан екі жылдан кейінге қалдырған. Өйткені нәресте екі жыл бойы анасының сүтінен басқа нәрсемен толық қоректене алмайды. Сондықтан оның тіске қажеттілігі болмайды. Егер бұл кезеңде тісі шығып кетсе, оны емізген анасына азап шектірер еді.

Нәресте үлкейген сайын денесінің азыққа деген қажеттілігі арта түседі. Ана сүті енді оған жеткіліксіз бола бастайды. Күшті-қуатты тамаққа қажеттілігі өседі. Ал тамақ шайнап, жұтуды қажет етеді. Осыған орай бала тісінің шығу уақыты не ерте, не кейінге қалмай, дәл қажет кезінде ғана шыға бастайды. Ерте шықса, емшек емуіне бөгет болады. Ұлық Раббымыздың жұп-жұмсақ тіс еттерінен қатты сүйектерді, тіпті, дәл уақытында шығаруы шын мәнінде адамды терең ойға итеріп, қайран қалдыратын іс.

Сонымен қатар Аллаһ Тағала баланы бағып-қағу үшін ата-ананың жүрегіне ерекше рақым мен нәзік сезім дарытқан. Әр ісінде хикмет иесі болған Аллаһ Тағала ата-ананың жүрегіне өз рахметін сыйламаса, баланың қиыншылығын кім көтерер еді?!

Адам денесі – өте терең тәфәккур алаңы. Жаратушының ұлылығының ең белгілі куәсі. Бірақ

бұдан қапыда қалған адам үнемі нәпсіқұмарлығымен күн кешеді. Алайда, жануарлардың өзі нәпсіқұмарлықта адамдарға ұқсас деңгейде болады. Адамды хайуаннан ажырататын және оны жаратылыстың ең абыройлысы қылған ерекшелік –көк пен жердің жаратылысына ғибрат назарымен қарау, әлем мен адамдағы иләһи өнер туындыларының ғажайыптарын ойлау, тәфәккур ету арқылы қол жеткізілетін **мағрифат**. Өйткені құл мағрифатта тереңдеген сайын Аллаһқа жақын мұқарраб періштелердің деңгейіне көтеріледі, тіпті одан да жоғары орын алады. Пайғамбарлармен, Аллаһтың ең шыншыл, адал құлдары болған сыддықтармен бірге қайта тірілтіледі. Хайуандар тәрізді, тіпті, олардан бетер құмарлықтарының шырмауында кеткен ғапыл адамдар бұл атақ пен абыройға қол жеткізе алмайды⁵².

Адамның беті мен саусақ ұштары

Бір күні бір адам Хазіреті Омарға ﷺ:

– Мына шахматқа таң қаламын. Шахмат тақтасының ұзындығы мен енің бір аршыннан тұрады. Адам оның үстінде қанша ойын ойнаса да, бір ойыны екіншісіндей болып, еш қайталанбайды. Еш ұқсамайды! – деді.

Хазіреті Омар ﷺ оған былай дейді:

– Адамды бұдан да таң қалдыратын басқа нәрсе бар. Адамның бетінің ұзындығы мен ені бір қарыстан тұрады. Қас, көз, мұрын, ауыз сияқты мүшелерінің орны әсте өзгермейді. Бірақ шығыс пен батысқа дейін бет-әлпеті толық бірдей ұқсас екі адамды кездестірмейсің. Мына кішкентай ғана дене бөлшегінде осынша шексіз өзгешеліктерді көрсеткен Аллаһтың құдіреті, ұлылығы мен хикметі қандай жоғары, биік десеңші!» (Рази, Тәфсир, IV, 179-180 [Бақара, 164]).

Шайыр бұл хикметке былай ишарат етеді:

Кім мына бетті салған өнерпаз суретші?

Айнадан барып сұрауға болмай ма?

(Нәжіп Фазыл)

Адамның саусақ таңбасы бәрінен де керемет. Қазіргі таңда пароль ретінде саусақ таңбасымен ашылатын компьютерлер мен есіктер бар. Өйткені әр адамның саусақ таңбасы ерекше. Тіпті адамның бір саусағының таңбасы басқа саусақтарының таңбасынан ерекше.

Әр адамның саусақ таңбасы тіркеу нөмірі іспеттес. Олардың бөлек және ерекше іздерінің бар екені 19 ғасырдың соңында ашылған жаңалық болған. Ол әсіресе қауіпсіздік пен құқық қорғау мекемелерінде қолданыла бастаған. Бүгінгі күнде «Дактилоскопия» деп аталатын және саусақ таңбасын зерттейтін арнайы білім саласы бар.

Адамға бұл ерекшелікті сыйлаған Аллаһ Тағала 1400 жыл бұрын түсірген Құран аяттарында бұл иләһи кереметке назар аудартқан. Қиямет күні адам денесін қайта тірілтетін кезде саусақ ұштарының өзін тап бұрынғысындай жарататындығын хабарлаған. Аят кәримәларда былай делінген:

«Адам Бізді өзінің сүйектерін жинай алмайды деп ойлай ма? Иә, Біздің оның саусақ ұштарын да бұрынғы қалпына келтіруге күшіміз жетеді»
(Қиямә, 3,4).

Байқағанымыздай, Құран Кәрім үнемі алда, ал адамның білімі оны растап, артынан келе жатыр.

Саусақ таңбасы сияқты адамдардың көздері де бір-бірінен өзгеше. Парольдың орнына иесін көзінен танып іске қосылған техникалық аппараттар мен компьютерлер, есіктер күнделікті өмірде барған сайын кең қолданысқа енгізіліп келеді.

1 см²-ге де жетпейтін кішкене алаң көлеміне шексіз өзгешеліктер жаратқан Аллаһ Тағала қандай ұлы десеңізші!

Ген деген керемет

Генетика білімінде жасалған жаңа зерттеулер әр адамның өзіне ғана тән парольі бар шындығын айқындап отыр.

Тіпті бұл ген деген нәрсе кіп-кішкентай екені соншалық, жер бетіндегі бүкіл жаратылыстың гендерін бір жерге жинаса, тігіншінің оймағы да толмайды.

Микроскоппен де көрінбейтін бұл гендер әр жанды жасушаға (клетка) орналасып, барлық адамдар, жануарлар мен өсімдіктерге қасиеттерін береді. Тігіншінің оймағы алты миллиардтан аса адамның жеке қасиеттерінің барлығын ішіне ала алатындай көлемде емес қой деп айтатындар болса да, бұл ақиқат адамға күмән келтірмейтіні айдан анық.

Ал, мәселе солай болса, ген деген бұл нәрсе саны білінбейтін көп жандының қасиеттерін өз ішінде қалай сақтайды?! Адам сенгісіз кіп-кішкене жерде бәрінің өзгеше жаратылыстарының бүкіл қасиеттерін сақтай алады?!

Микроскоппен де көрінбейтін ген ішінде сақталған бірнеше миллион атомның осыншалық жер бетіндегі бүкіл болмыстың өмірін басқара білуі тек хикмет иесі бір жаратушыға тән шексіз ғылым мен құдіреттің ісі. Басқа тұжырым мен болжам айту мүмкін емес⁵³.

53. Қараңыз, Илим-Ахлақ-Иман, М. Рахми Балабан, 189-190 б.

Расында, Аллаһ Тағала бұл шындыққа ишарат ете отырып, былай деген:

«Раббың (әзәлде) адам балаларының сұлынан (белінен) олардың нәсілдерін шығарып алып, оларды өздеріне куә қылып: “Мен сендердің Раббыларың емеспін бе?” дегенде, олар: “Әрине, біз куәміз (Сен біздің Раббымызысың)” деген еді. Осылай істеуіміз қиямет күні “Біз бұдан бейхабар едік!” деп айтпауларың үшін еді» (А'раф, 172).

Бірақ қазіргі таңда ғылыми тұрғыдан ашылған бұл және осындай иләһи құдірет пен өнер көріністері адамды таң қалдырып, әлсіздігін мойындатады. Сондықтан 19 ғасырдың өзінде **Зия Паша** хикметке толы мына шумағын айтқан екен:

*Сұбханә мән тәхайяра фи сұн'иһил ұқул
Сұбханә мән би құдрәтиһи я'жизүл фұхул*

«Өнерімен ақылды таң қалдырған, құдіретімен ең күшті ғалымдардың өзін әлсіз қалдырған Аллаһ Тағаланы тәсбих етемін (барлық кемшілік атаулыдан пәк қыламын)...»

Дене зауытын істеткен кім?

Адам ең алдымен өзінің, сонан соң көк пен жердегі болмыстың Аллаһ Тағалаға толық мұқтаж екенін үнемі біле отырып, соның куәсі болуға тиіс. Ең болмағанда мынаны көруі керек:

Денеміздегі іс-әрекеттердің барлығы дерлік өз еркімізден тыс басқарылады. Мысалы, жүрегіміздің соғуы мен дем алып, дем шығаруымыз. Басқа мүшелеріміз бен жасушалардағы (клетка) істер және бұлардың өзара хабарласуы мен жәрдемдесуі де осылай. Адам денесінде Құдайдың жоспарымен өте керемет, айбынды үйлесімдікпен қозғалатын мүшелер немесе тек талшықтар ішіндегі жүздеген биохимиялық реакцияны басқару мен бақылау билігі тек бір күндігіне билігімізге берілсе, бәлкім, бірнеше минут та шыдай алмай, қаншама істі бүлдіріп алатынымызды кім білсін?!⁵⁴

Он тонналық пілдің Аллаһтың рұқсатымен он жастағы балаға тәуелді болуы, ал адам баласының әлсіздігінің белгісі – көзге көрінбейтін микробтың (вирус) қаншама алып, күшті-қуатты денелерді жерге жыққаны қандай ғибратты десеңізші!

Демек, адам Аллаһ сыйлаған күш-қуатты ешқашан өзінен деп білмеуі керек. Тәкәппарланбай, нығметтің негізгі Иесін біліп, үнемі шүкірлік сезімімен күн кешіп, өзін Аллаһ құдіреті алдында тозаңдай еместігін ұғынып, үнемі Аллаһ Тағалаға бет бұруы керек.

Бұл шығармада адам жаратылысында көрініс тапқан сан жетпес иләһи хикметтер мен құдірет

54. Шакир Кожабаш, Құранда Яратылыш, 115 б.

көріністерінің бір-екеуіне ғана шолу жасалды. Адам жаратылысы туралы ойлансақ, Аллаһ Тағаланың оған талай сырлар мен хикметтер қойғанына көз жеткіземіз. Яғни, адамның әрбір клеткасы мен мүшесі туралы кітап жазылғаны орынды болар.

АДАМ НЕ ҮШІН ЖАРАТЫЛДЫ?

Ең көркем түрде жаратылып, кереметтің керемет мәртебесін иеленген, Аллаһ Тағаланың сансыз ілтипаты мен сыйына бөленген адамның бұл дүниедегі негізгі міндеті не? Оған қойылған талап қандай? Жауапкершіліктері қандай?

Аллаһ Тағала былай дейді:

«(Ей, адам баласы!) Бізді сендер өздеріңді бекер-босқа жаратты, Біздің алдымызға қайтарымаймыз деп ойлайсыңдар ма?» (Мүминун, 115).

«Жын мен адамзатты Маған құлышлық қылсын деп қана жараттым» (Зәрият, 56).

Адам өз денесіндегі әр бір клетка үшін мыңдаған рет шүкірлік етуге тиіс. Мұны ғибадат жасап, садақа беріп, хақ пен жақсылықты, сабырды насихаттап, қамқорлық пен қайырымдылық жасау арқылы өз мойнындағы шүкірлік міндетін орындауы керек. Өйткені, әр нығметтің ақысы бар және әр нығмет шүкірлік етуді қажет етеді.

Расулұллаһ ﷺ былай деген:

«Адамдар әр буыны үшін күн сайын садақа беруі тиіс. Көлігіне мінгісі келгенге жәрдем беріп, мінгізу немесе жүгін көлікке тиіп беру – садақа. Көркем сөз – садақа. Намаз оқу үшін мешітке бара жатқандағы әр қадамы – садақа. Жол сілтеу де садақа» (Бұхари, Жиһад, 72. Қараңыз, Мұслим, Зекет, 56).

«Бүкіл буындарың мен сүйек-жіліктерің үшін күн сайын садақа берулерің керек. Әр айтқан тәсбихтарың (Сүбханаллаһ деп айту) – садақа. Әр айтқан хамддарың (Әлхамдүлиллаһ деп айту) – садақа. Әр тәһлил (Лә иләһә иллаллаһ деп айту) – садақа. Әр тәкбір (Аллаһү әкбәр деп айту) – садақа. Жақсылыққа үгіттеу – садақа. Жамандықтан сақтандыру – садақа. Бұлардың барлығының орнына жүретін құлдың сәске уақытында оқитын екі рәкәат намазы (бүкіл дененің шүкірлігі ретінде садақаның орнын басады)» (Мұслим, Мүсәфирин, 84, Зекет, 56, Қараңыз, Бұхари, Сұлах, 11, Жиһад, 72, 128).

Басқа бір риуаятта бұл хадистерге «екі адам арасындағы дауға әділдікпен үкім беру» және «жолдан өтетіндерге зиян тигізетін нәрселерді алып тастау» сияқты амалдар да осы қатарға қосылған. (Қараңыз, Бұхари, Сұлах, 11, Жиһад, 72, 128; Мұслим, Зекет, 56).

Демек, бұл дүниеде Аллаһ Тағалаға көркем де шынайы құл болу үшін барлық жігерімізбен қайрат

етуіміз керек екен. Өмірімізді ғибадат пен итағатқа, қайыр мен қамқорлыққа толы өткізіп, ахіретке ең көркем түрде дайындалуымыз керек.

ӨЛІМ ДЕГЕН ЖҰМБАҚТЫ ШЕШЕ БІЛУ

Мұхаммед бин Кағб әл-Құрази былай деп әңгімелейді:

Бірде Мәдина Мүнәууәрада **Омар бин Абдүлазизбен** кездесіп едім. Ол кезде өте сұлу, тың, жап-жас және молшылықта өмір сүрген жігіт еді. Кейін халифа болған соң қасына барып, рұқсат сұрап, алдына кірдім. Оны көргенде таң қалып, сасқан халімде оған қарап қалыппын. Маған:

– Ей, Мұхаммед! Неге бұлай таңырқап, қарап тұрсың?

– Ей, Мүминдердің әміршісі! Өңіңіз ұшып, денеңіз әлсіреп, шаштарыңыз ағарып, сирек бола бастаған екен. Сізді осы халде көріп таңырқап қалдым» – дедім.

Сонда Омар бин Абдүлазиз:

– Ей, Мұхаммед! Мені қабірге жерлегеннен үш күннен кейін көрсең, бұдан ары таң қаласың! Ол кезде құмырсқалар көзімді ойып, көзім бетіме қарай аққан, аузым мен мұрным қан мен іріңге толған халде боламын. Міне, ол кезде мені тіпті танымай, бұдан

да көп таңырқайсың. Енді бұны қой да, маған Ибн Аббастың Расулұллаһтан ﷺ риуаят еткен хадисін қайталап бер...» деді (Хахим, IV, 300/7706).

Адам бәрінен бұрын өз соңының қалай болатынын ойлауы керек. Ақтық демін қалай және қандай күйде береді, қабірдегі өмірінде қандай нәрселермен кездеседі және ахиретте қандай орын мен мәртебеде болады? Міне, адам үшін ең маңызды беймәлім жағдай осылар. Яғни, бесік пен табыт арасындағы өмір сапарының сырын, бұл дүниеге келіп, бұл жерден мәңгілікке аттанудың хикметін ұғына білу... Адам бұл жұмбақты шешіп, мәңгілік рахатқа жете білу үшін өмір бойы күш-жігер жұмсауы керек.

Адам алдымен фәни екенін тәфәккур етуге тиіс. Өйткені мына жағдай қайткенде де іске асатын жағдай:

«Жер бетіндегі барлық болмыс – фәни»

(Рахман, 26).

Бір күн келеді, ол күннің ертеңі болмайды. Ол күн – бәрімізге беймәлім күн. Аллаһ Тағала былай деген:

«Өлім есірігі, шынымен, келеді де “Міне, (ей, адам баласы!) бұл – сенің баяғыдан бері қашқан нәрсең”, – делінеді. Сүр үрленеді. Міне, бұл – хабары бұрын берілген азап іске асатын күн»
(Қаф, 19-20).

Барлығы бұл дүниеге бір есіктен, яғни ана жатырынан кіреді. Нәпсіқұмарлық пен рухани сезімдерге толы асулардан асатын бұл тар дәлізге ұқсас дүние өмірінен өткен соң, ақыры қабірдің есігінен мәңгілік әлемге қадам басады.

Міне, дүние дегенің екі есігі бар қонақжай бөлме іспеттес. Хазіреті Адамнан бүгінгі күнге дейін сан жетпес адамдармен толып, босады. Ал қазіргі таңда олар қайда? Белгісіз... Бірақ, мына жағдай анық: Залымдарға да, зұлымдыққа ұшырағандарға да, өмірін құлшылықпен өткізгендерге де, пасықтарға да өлім суық бетін көрсетті. Және барлығы мәңгілік өмірдің бастауы болған қияметті күтіп жатыр.

Ойланып көрелік: Күнде біз үстін басып жүрген мына жер бүгінге дейін өтіп кеткен талай адамдардың сүйектеріне толы. Бейне бір үсті-үстіне қабатталған саны жоқ көлеңке сияқты... Ертең біз де мына қара жердің қойнына істеген амалдарымызбен кіріп, анау шоғырланған көлеңкелерге қосыламыз. Одан соң мәңгілік өмір мен мәңгілік сапар басталады. Олай болса, кішкене тоқтап, ойланайық: мына өтпелі кезеңді мәңгілікке айырбастау – қай ақылдыңың ісі болмақ?!

Раббымыз аят кәрімәда:

«Олар қияметті көргенде (дүниеде) бір кеш немесе бір сәске ғана тұрғандай сезінеді» (Назиат,

46) деп, дүние өмірінің мәңгілік өмірдің қасында қаншалықты қысқа екенін білдіреді.

Ақын да бұл ақиқатты тілге тиек ете отырып, дүние өмірінің барлығын, қараңыз, қалай қорытындылаған:

*Нәзік мына өміріміз көзді ашып жұмғандай,
Келді, кетті – естімедік, құс қонып, ұшқандай.*

(Ашық Паша)

Олай болса, мына қысқа өмір қорымызды еш таусылмайтындай кейіппен тауысудан қорқынышты да аянышты ақымақтық бола ма?

Тәфәккур Мәут: Өлімді ойлау

Расулұллаһ ﷺ Мырзамыз өлімді есімізге жиі алуды, дүниеге беріліп, өлімнен қапыда қалмауымызды бұйыратын⁵⁵. Ол:

«Мәңгілік әлемнің бар екеніне иман келтіргенімен, тек алдаушы дүние үшін ғана тырысып, тырбанған адамға қанша таң болса, орынды болмақ!» деп айтатын (Құдаи, Шинһәбүл Ахбар, №: 383).

Адам дүниемен байланысының үзілетінін, жақсылық пен жамандық атауыдан не істесе де олардың алдынан шығатынын, амалдарының қайткенде

55. Қараңыз, Термези, Зүһд, 4; Нәәси, Жәнәиз, 3.

де жақсы не жаман ақысын алатынын ойлағанда, күнә атаулыдан аулақ болып, салих амалдарға көбірек жүгінеді. Яғни өлімді ойлау сана-сезімді күшейтуге, өмірді тәртіпке келтіруге және ахиретті көркемдеуге ықпал етеді. Расында, хадис шәрифте былай делінген:

«Өлімді естеріңе жиірек алыңдар! Өйткені, өлімді еске алу – (адамды) күнәлардан арылтады, дүниеқұмарлықты жояды. Егер бай кездеріңде өлімді ойласаңдар, сендерді байлық сүйрейтін жаман қылықтардан сақтайды. Кедей кездеріңде ойласаңдар, өз өмірлеріңе разы болуларыңды қамтамасыз етеді» (Сүюти, Жәмиұс-Сағир, I, 47).

Аллаһ Расулы ﷺ тағы тәфәккур мәутті ұсынып, былай деген:

«Мен сендерге қабірді зиярат етулеріңе тыйым салған едім. Бұдан кейін зиярат етулеріңе болады. Өйткені, қабірді зиярат ету ахиретті естеріңе салады» (Термези, Жәнәиз, 60; Мұслим, Жәнәиз, 106).

«Өлімді және өлген соң денелерің мен сүйектердің шіруін естеріңнен шығармаңдар! Ахирет өмірін қалаған дүние өмірінің эшекейлерін тәрік қылады» (Термези, Қиямет, 24).

«... Өлімді жиі есіне алған адамды Аллаһ жақсы көреді» (Һәйсәми, X, 325).

Сахабалардың бірі Пайғамбар ﷺ Мырзамыздан:

– **Мүминдердің ең ақылдысы кім?** деп сұраған еді. Расулұллаһ :

– Өлімді ең көп есіне алған және өлімнен кейінгі өмір үшін ең көркем түрде дайындық жасағандар. Міне, (шын мәніндегі) ақылдылар осылар, – деп жауап қайтарды (Ибн Мәжә, Зүһд, 31).

Қадірменді сахабалардың тәфәккур мәути

Әбу Бәкір хұтбасында былай деген:

«Барлығы қайран қалып, ұнатқан сұлу жүзді адамдар қайда?! Жастығына мастанған жігіттер қайда?! Орасан қалалар құрып, айналасын үлкен қамалдармен қоршаған патшалар қайда?! Соғыс майдандарында жеңіліп көрмеген қаһармандар мен батырлар қайда? Уақыт барлығын шірітіп, жермен жексен етті. Барлығы қабірдің қараңғы түнектеріне көміліп кетті. **Асығыңдар! Асығыңдар! Уақыт өтпей тұрып естеріңді жиыңдар. Өлімнен кейінгі әлем үшін дереу дайындық жасаңдар! Өздеріңді құтқарыңдар, өздеріңді құтқарыңдар!**» (Ибнүл Жәуси, Зәммүл-Һәуә, 668 б; Комиссия, Надратүн-Наим, III, 960).

Хазіреті Айша былай деп жеткізген:

«Бір кезі жәһәннәмды есіме алып, жыладым. Расулұллаһ менің жылағанымды көргенде:

– *Не болды, ей, Айша?* – деп сұрады.

– Жәһәннәмді ойлап жылағаным ғой! Сіз пайғамбарлар, қиямет күні отбасы мүшелеріңіз есіңізге келе ме? – деп сұрадым.

Аллаһ Расулы ﷺ былай деп үн қатты:

– Үш жер бар. Оларда ешкім ешкімін ойламайды:

1. Мизанда амалдар өлшеніп, таразының ауыр не жеңіл екенін білмейінше,

2. «... **Міне, кітабымды оқыңдар!**» (Хаққа, 19) деп айтылғаниша амал дәптерлері қолға берілерде, дәптерінің оңынан ба, солынан ба, немесе артынан берілетінін білмейінше,

3. Жәһәннәмнің үстіне Сырат Көпірі құрылғанда. Көпірдің екі жағында көптеген ілмектер мен қатты тікендер болады. Аллаһ Тағала бұл ілмектермен мақлұқатынан қалағанын ұстап, жәһәннәмге лақтырады. Міне, адам бұл ілмектерден құтылып, құтылмайтынын білмейінше ешкімнің қамын жей алмайды» (Хақим, IV, 622/8722).

Сахаба кирамнан **Үсәйд бин Хұдайр** ﷺ абзал пенделерден болатын. Жиі-жиі былай дейтін:

«Егер мына үш халдің бірінде тұрақты бола алсам, еш күмәнсіз, жәннәттіктерден болар едім:

1. Құран оқыған не тыңдаған кезімдегі көңіл күйімді сақтай білсем,

2. Пайғамбар Мырзамыздың сұхбатын тыңдағанымдағы көңіл күйімді жалғастыра білсем,

3. Жаназаны шығарып салғандағы сезімімді жалғастыра білсем. Иә, жаназа шығарып салғанда, өз-өзіме “Өлгеніңде халің қалай болар екен?! Саған не істеледі және ақырында қайда жіберілер екенсің?!” деп ойлаймын» (Қараңыз, Ахмед, IV, 351; Хаким, III, 326/5260).

Тәфәккур мәуттің пайдалары

«Адамдарға насихат үшін өлім жеткілікті»⁵⁶
деген хадис шәрифте баяндалғандай, ой жүгірткен және ғибрат алған адам үшін өлім деген құбылыста көптеген сабақтар бар.

Дүниенің өтпелі мал-мүлкін, атақ-мансабы мен нәпсіқұмарлықтарын шегінен тыс жақсы көріп берілу – рухани дерттердің басы. Қызғаншақтық, тәкаппарлық, рия мен нәпсіқұмарлықтар дүниеқұмарлықтан туындайды. Мұндай жаман қасиеттер мен рухани дерттерден қорғайтын ең пайдалы да әсерлі дәрілердің бірі – өлімді, қабір мен ахиреттегі болатын ақуалды тәфәккур ету, ойлану.

Тасаввуфтың негізгі мақсаты – нәпсіні жеңіп, оның мүддекүнемдігінен сақтанып, дүниеқұмарлықты жүректен ысырып тастау. Сондықтан көптеген

56. Комиссия, Надратүн-Наим, III, 963; Әбул Фәрәж |Абдұррахман, Ахуалұл-құбур, 155 б.

тариқаттарда «тәфәккур мәут» бұл мақсатқа жетудің жолдарының бір әдісі деп қабылданған. Тасаввуф жолын ұстанған мұсылман күнделікті зікірін орындаған кезде бес-он минут болса да өлімді ойлайды.

Османлы мемлекеті кезінде өлімді жиі еске алуды қамтамасыз етуге қабірстан үшін қала орталықтарында, жол шеттерінде, мешіттердің ауласында жер бөлінетін. Бұл жағдайды байқаған батыстық бір саяхатшы:

«Түркі халықтары өліктерімен бірге өмір сүреді екен» – деп айтқан екен.

Өлімді жиі еске ала отырып нәпсіқұмарлықтарды жойып, ахіретке дайындалу – адамды ақтық демін берердегі жүрек өртер өкініштерден қорғайды. Аллаһ Тағала адамның өлім сәтінде түс көріп, ұйқысынан оянған адам сияқты есін жиып, қатты пұшаймандықпен былай дейтінін Құранда хабарлаған:

«... Раббым! Менің өлімімді біраз уақытқа дейін (кішкене) кешіктірсең, сөйтіп мен садақа беріп, салих, ізгілерден болсам екен!» (Мүнәфиқун, 10).

Міне, осыншалық өкініш пен шарасыздықты басымыздан өткермеу үшін ертерек оянып, қолымыздағы мүмкіндіктен айрылып қалмай, мәңгілік ахірет өміріне дайындалуымыз керек.

Хасан Басри Хазірет жаназа шығаруға қатысқан екен. Өлікті жерлеп болған соң қасындағы бір адамнан:

– Осы опат болған кісі қазір дүниеге қайтып оралып, салих амалдары мен зікір-құлшылықтарын көбейтіп, күнәларына көбірек истиғфар (кешірім сұрау) етуді ойлап жатыр ма екен?!» – деп сұрады. Қасындағы адам:

– Иә, әрине, ойлап жатқан шығар, – деді.

Сонда Хасан Басри Хазірет былай деп айтты:

– *Олай болса, бізге не болғаны, ол сияқты ойламаймыз?! (Ибнүл-Жәузи, әл-Хасәнүл Басри).*

Қорқынышты өлімге дайындала білу

Хасан Басри Хазірет былай деген:

«Екі күн мен екі түн бар. Жаратылыс олар сияқтысын естімеген де, көрмеген де:

Түннің біріншісі – қабір елімен өткізген алғашқы түнің. Бұрын олармен ешқашан болмағансың.

Екіншісі – таңы қиямет болған түн. Енді түні болмайтын күн басталады.

Ең қорқынышты екі күн. Біріншісі – Аллаһ Тағаладан хабаршы келіп, Оның саған разы болып,

разы болмағанын; сенің жәннәтке немесе жәһәннәмге баратыныңды білдіретін күн.

Екінші күн – амал дәптеріңнің не оң, не сол жағыңнан беріліп, Аллаһ Тағаланың алдына шығарылатын күн» (Қараңыз, Ибнүл-Жәузи, әз-Зәһрүл Фәтих, 25 б; Әбул-Фәрәж Абдұррахман, Ахуалүл-Құбур, 154 б.).

Адамның ең үлкен сынағы да, ең қорқынышты бәлесі де – өлім. Бірақ одан да қорқыныштысы – өлімнен бейхабар күн кешу, оны еске алмай, Аллаһқа лайықты құлшылық амалдар жасай алмау. Ақылы адамға керегі – өлім келмей тұрып оған дайындалу және жаратылысын жаман ахлақтан арылту.

Шәйх Сағди былай дейді:

«Ей, бауырым! Соңында топыраққа айналасың! Топырақ болмай тұрып, топырақ сияқты қарапайым болуға тырыс!»

Хазіреті Омар былай деген екен:

«Есепке тартылмай тұрып, өздеріңді-өздерің есепке тартыңдар! Ең үлкен ұсыну (Аллаһ Тағаланың құзырына шығарылып, Оған ұсынылатын күн) үшін (салих, ізгі амалдармен) сәнденіңдер! Сөзсіз, дүниеде нәпсісін есепке тартқан адам үшін қиямет күніндегі есеп жеңіл болмақ» (Термези, Қиямет, 25/2459).

амалдарымызбен ғана топырақтың қойнына кіреміз. Ол жерде кeбiндерiмiз бен денелерiмiз де топыраққа айналады. Артта бiзбен бiрге тек салих амалдарымыз ғана қалады.

Имам Ғазали Хазірет былай дейді:

«Өлім сәтінде тек мына үш қасиеті ғана адаммен бiрге қалады:

1) Жүрек тазалығы, яғни жүректің дүниеқұмарлық деген ластардан арылуы. Аллаһ Тағала былай деген:

قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّيْهَا

«(Жанын жамандықтардан) **арылтқандар, сөзсiз, құтылды**» (Шәмс, 9).

2) Аллаһ зікірімен жақындығы. Аллаһ Тағала былай дейді:

أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

«... Біліп қойыңдар! Жүректер тек Аллаһтың зікірімен ғана жай табады» (Ра’д, 28).

3) Аллаһ үшін махаббат құруы. Аллаһ Тағала былай дейді:

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ
وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

«(Ей, Пайғамбарым!): “Егер, Аллаһты сүйсеңдер, маған еріңдер, сонда ғана Аллаһ сендерді сүйеді және барлық күнәларыңды кешіреді. Аллаһ – Ғафур-дүр (асқан кешірімшіл), Рахим-дүр (ерекше мейірімді)” – деп айт!» (Әлү Имран, 31).

Жүрек тазалығы тек мағрифатпен, яғни Аллаһ Тағаланы шын жүрекпен тану арқылы мүмкін болмақ. Мағрифат – үнемі зікір және тәфәккурмен болу нәтижесінде ғана қол жеткізетін жағдай. Міне, бұл үш қасиет – (Аллаһтың кәрінен) құтқарушы сипаттар» (Рухұл Баян, XI, 274).

Егер адам «ертен» үшін қажетті дайындықты жасай білсе, оның өлімі, шын мәнінде, әрлене бастайды. Ол кісі өлімнен қорықпайды.

Бішр бин Хафи Хазірет былай дейді:

«Аллаһқа бас иген адам үшін қабір қандай керемет орын!»⁵⁷.

Хазіреті Мәуләнә да жақсы айтқан:

«Балам! Әркімнің өлімі өз реңінде (ішкі жан дүниесіне қарай) іске асады. Өлім адамды Аллаһқа қауыштыратынын ойламай, одан жиіркеніп, қорқып, оған дұшпан болғандарға өлім де қорқынышты дұшпан ретінде көрінеді. Өлімге дос болғандарға дос ретінде көрінеді.

Ей, өлімнен қорқып, қашқан жан! Істің негізін, сөздің шынын айтайын ба? Сен, негізінде, өлімнен қорықпайсың, өзіңнен қорқып тұрсың.

Өйткені өлім айнасынан көріп қорыққаның – өлімнің беті емес, сенің өз қара бетің. Өйткені сенің рухың ағашқа ұқсайды. Өлім сол ағаштың жапырағы. Әр жапырақ ағаштың жынысы мен түріне қарай шығады...»

Қорыта айтқанда, өліміміз бен қияметке дейін жалғасатын қабір өміріміз бұл дүниедегі жағдайымыз бен амалдарымызға қарай іске аспақ.

Сондықтан Аллаһ Тағала көптеген аят кәрімәларында дүние мен ахирет ахуалын бізге баяндап берген. Дүниенің зауал табатынын, уақыты келгенде жарылып жоқ болатынын ойлап, оның алдаулары мен өткінші жарқырамаларынан аулақ болуымызды талап етеді. Ахиреттің де күн өткен сайын бізге жақындай бергенін және оның мәңгілік жалғасатынын ойлап, негізінде оған дұрыс көңіл бөлуімізді бұйырады.

Сол себепті құлдың өлмей тұрып бүкіл күнәларынан насух, яғни нақты, шын тәубемен бет бұруы, сондай-ақ Аллаһтың әмірлері мен тыйымдары туралы кемшіліктерін толықтыруға тырысуы қажет. Сонымен қатар зұлымдық істеп, ақыларына қол сұққан адамдарының ақыларын өтеп отыруы керек. Яғни, тілімен дөрекі сөйлеген, жала жапқан,

мазақ қылып не ғайбатын айтқан, қолымен ұрған, жүрегімен жаман ойлаған адамдарынан разылық алып, о дүниеге аттанбай тұрып мойнындағы ақы не қарыздарынан құтылып, тазалануы керек.

Ғапыл адам бұл дүниеде басқалардың ақысын жегені үшін қуанып, рухани күйзелісін өзі үшін бақыт деп ойлауы мүмкін. Бірақ ертең әділет таразылары құрылып, оған: **«Сен қор, әлсіз және кедей, отырып қалған (банкрот) адамсың. Енді мұнда ешқандай қарызыңды қайтара алмайсың, ешкімнен кешірім сұрай алмайсың!»** делінгенде, қаншалықты өкінішке тап болатынын ешкім біле алмайды.

Әмәуи (Омейяды) халифаларынан **Абдүлмәлік бин Мәруан** ақтық сапарға шығар уақыты таяғанда, Шам қаласының сыртында киімін қолына орап, тасқа ұрып жуып жатқан кір жуғыш бір адамды көреді. Ахіреттегі қорқынышты есеп күнін ойлап:

«Ах! Шіркін, мен де ол сияқты кір жуғыш болсам! Өз еңбегіммен күнделікті тіршілігімді тауып, дүние істерінің еш біреуінде билік иесі болмаса едім» – деп күрсінді (Имам Ғазали, Иһя, VI, 114).

Әрине, өлімнің қорқынышты жағдайын ойлап, оған дайындалумен бірге Аллаһ Тағаланың рахметі мен кешірімінен ешқашан үміт үзбеу керек.

Ұқбә әл-Бәззар былай деп әңгімелеп берген:

«Бәдәуиннің біреуі адамдардың жаназа шығарып жатқанын көрген екен. Сонда жаназаға қарап:

– Құттықтаймын сені, ей, жаназа, қандай бақыттысың! – деді. Мен:

– Оны неге құттықтап жатырсың? – деп сұрағанда былай деп үн қатты:

– Шексіз жомарттық пен жақсылық иесі бір Заттың абақтысына (яғни қабірстанға) бара жатқан адамды қалай құттықтамасқа?! Ол сондай Затқа бара жатқаны сонша, Оның қонақтарына сыйы керемет, кешірімі де тым үлкен.

Сол кезге дейін осыншалық жақсы, көркем сөз естімегендеймін» (Әбул Фәрәж Абдұррахман, Ахуалұл Құбур, 155 б.).

ҚҰРАНДЫ ТӘФӘККУР

*Құран Кәрім – көңіл көзі ашық, саналы
мұминдер үшін тәфәккур әлемінің
тереңдіктеріне қарай ашылған есік.*

*Шетсіз де шексіз тәфәккур көкжиегі.
Жер мен көктің тілі. Рухқа азық болған
хикметті баяндарымен шексіз фәйз
қазынасы. Адамға сыйланған баян
мүғжизасы.*

*Ислами әдебиеттерде 1400 жылдан
бері жазылып келе жатқан мыңдаған
шығарма бір ғана «Кітапты» түсініп,
оның тереңдіктеріне жету және бір
ғана «Адамды» тым жақыннан танып,
Оның болмысында фәни бола білу үшін
жазылған.*

ҚҰРАНДЫ ТӘФӘККУР

Адам баласы жаратылысы тұрғысынан тәфәк-курге бейім. Сонымен қатар адам ақылы мен санасын нәпсіқұмарлықтардың тар шектеулерінен құтқарып, хақ пен ақиқатқа, жақсылыққа бағыттайтын жетекшіге мұқтаж. Ең сенімді жетекші – Аллаһтың кітабы Құран Кәрім және оның іс жүзіндегі анықтамасы ретінде Расулұллаһ ﷺ Мырзамыз болып табылады.

Әсіресе адамзатқа рахмет шуағы ретінде жіберілген Құран Кәрім – көңіл көзі ашық саналы мұминдер үшін тәфәккур әлемінің тереңдіктеріне қарай ашылған есік. Шетсіз де шексіз тәфәккур көкжиегі. Жер мен көктің тілі. Рухқа азық болған хикметті баяндарымен шексіз фәйз қазынасы. Адамға сыйланған баян мұғжизасы.

Құран Кәрім – адам мен әлемнің түсініктемесі. **Әлем** мен **адам** және **Құран** бір-біріне байланысты және бір-бірін ең көркем түрде анықтайтын үш әлем. Құран туралы тереңдеген жан өзін һәм Раббысының сыйы мен ілтипатын оқиды, әлемнің хикмет

парақтарын аударып бастайды. Көптеген иләһи сырлар оған аян болады. Жүрегінің арғы жағына терезелер ашылады.

Адамды рухани күйзеліске ұшырататын нәпсі-құмарлық пен өзімшілдік сезімдердің дәрісі де Құранда. Адамды хайуан, тіпті одан да төмен қылатын арсыздықтан құтылудың шарасы – Құранда. Әділет сезімінің зұлымдыққа айналмауы үшін қолданатын шара – Құранда. Қысқасы, адам баласы мұқтаж болған ең үлкен бақыт жолдамасы тек Құран Кәрімде ғана.

Құранды Аллаһ үйретті

Құран Кәрім – Аллаһ Тағаланың адамзатқа тарту еткен ең үлкен сыйлығы. Аят кәрімәде былай делінген:

«Рахман Құранды үйретті. Адамды жаратты. Оған баянды үйретті» (Рахман, 1-4).

Хақ Тағала шексіз мейірімінің үлкен көрінісі ретінде адамға Құранды үйретіп, сол арқылы оған қаншама сырлар мен хикметтер сыйлады. Олай болса, адам Құранды үйреніп, сол иләһи нұсқаулар бойынша алдымен өзінің ішкі жан дүниесін жандандырып, сонан соң әр іс-әрекетімен бейне бір жанды Құран бола білудің қамын жеп, сол бағытта күш жұмсауы керек. Сосын оны күшті де әсерлі тілмен бүкіл адамзатқа жеткізуге тырысуы керек.

Бүкіл шығармалар бір ғана КІТАП үшін

Ислами әдебиеттерде 1400 жылдан бері жазылып келе жатқан мыңдаған шығарма бір ғана «**Кітапты**» түсініп, оның тереңдіктеріне жету және бір ғана «**Адамды**» тым жақыннан танып, Оның болмысында фәни бола білу үшін жазылған. Жер бетіндегі бүкіл ағаштар қалам, мұхиттардың барлығы сия болса, соның өзінде Құран Кәрім қамтыған хикметтер мен сырларды айтып жеткізу мүмкін емес⁵⁸. Бүкіл ғылымдар мен хикметтердің кілті онда. Екі дүние бақытының кілті де сонда.

Құран Кәрім әрқашан алда, адамның ілімі оның артынан ілеседі. Ашылған әр ғылыми жаңалық Құранның ақиқаттарын растап, түсіндіруден басқа нәрсе емес.

Аллаһ Тағала былай деген:

«Адамдарға көкжиектегі және өз жаратылыстарындағы аят-белгілерімізді көрсете береміз, сөйтіп, оның (Құранның) мүлде ақиқат екендігі оларға әбден белгілі болсын! Раббыңның барлық нәрсеге куә екендігі жетерлік емес пе?»
(Фұссиләт, 53).

Құран Кәрім туралы зерттеулер жасалған сайын оның жаңа мұғжизалары жарыққа шыға бермек.

58. Қараңыз, Термези, Фәдәилүл Құран, 14; Дәріми, Фәдәилүл Құран, 1.

Расында, **Аллаһ Расулы** ﷺ ғалымдардың Құранға тоя алмайтынын, адамдар қайта-қайта оқуы себепті Құранның жандылығын мүлде жоғалтпайтынын және адамды таң қалдыратын ерекшеліктерінің бітіп таусылмайтынын хабарлаған⁵⁹.

ҚҰРАН КӘРІМДІ ТӘФӘККУРМЕН ОҚУ КЕРЕК

Ислам ғалымдары Құран Кәрім оқудағы мақсат – оның хикметтері мен мағыналарын тәфәккур ету және сол бойынша амал ету екенін айтқан.

Адамның сана-сезімі үшін Құран Кәрімді оқудан пайдалы нәрсе жоқ. Өйткені Құран Кәрім – адам баласының бүкіл хал-ахуалын білетін Аллаһтың сөзі. Яғни, Құран Кәрім адамға айна іспеттес болып, өз жаратылысын ең жақсы түрде тануын қамтамасыз етеді. Сондықтан әр мұмин Құранды жиі-жиі оқып, Аллаһ Тағаланың бұл оқыған баяндарындағы мақсат-мұраты не деп, тәфәккур етуге тиіс.

Құранның бір аятын осылай тәфәккурмен, тәдәббурмен оқу тәфәккурсіз күйде Құранның барлығын оқудан әлдеқайда артық. Өйткені Құранның әр сөзінде есепке келмейтіндей сырлар бар. Адам тек тәфәккурмен, жақсы мінезбен, салих амалдар

арқылы қол жеткізген таза да шын, сезімтал жүрекпен оқығанда ғана Құранның сырларына қанық болады.

Аллаһ Тағала былай дейді:

«... Бәлкім, ойланып, үгіт аларсыңдар деп, онда айқын аяттар түсірдік» (Нұр, 1).

«(Расулым!) Саған бұл мүбәрак кітапты аяттарына ой жүгіртіп, ақыл иелері уағыз-насихат алсын деп түсірдік» (Саа, 29).

«Олар Құранға ой жүгіртпей ме? Әлде олардың жүректері құлыптаулы ма?» (Мұхаммед, 24).

Расулұллаһ Мырзамыздан:

– Құран оқу үшін қандай дауыс пен оқу әдісі абзал? деп сұраған еді. Мырзамыз .

– *Құран оқығанда Аллаһ қорқынышын сездірген дауыс пен әдіс*, – деп жауап қайтарған (Дәріми, Фәдәилүл Құран, 34).

Шайтан азғыратын істердің басында Құран оқу тұрады. Өйткені Құранды оқып, оның қуанышты хабары мен қорқынышты хабарын, ап-ашық аяттары мен анықтамаларын ойлап, түсінген адам бұрынғысынан да күшті ынтамен салих амалдарға бет алады. Шүбәлі нәрселер мен харамдардан сақтана бастайды. Осылай Құран оқу салих амалдардың ең абзалы болғаны үшін шайтан адамдарды Құраннан

алыстатуды көксеп, сол үшін бар күшін жұмсайды. Міне, бұл хикмет бойынша Құран оқуды бастамай тұрып

«أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ»

– деп айту бұйрылған. Сондай-ақ аят кәрімәда:

«Құран оқығанда қуаланды шайтаннан Аллаһқа сыйын!» (Нахл, 98) деп бұйрылған.

Аллаһ Расулы ﷺ

Құран Кәрімді қалай оқитын?

Аллаһ Расулы ﷺ Құран Кәрімді салмақтылықпен, сөздерді араластырмай, мағынасын ойлап, хикметін сезіне отырып оқитын. Аят кәрімәлардың мағыналары туралы терең ойланып, қамтыған әмірлері мен тыйымдарын дер кезінде орындайтын. Аллаһты тәсбих етуді айтқан аяттарға келгенде «Субханаллаһ» сияқты тәсбих сөздерімен Аллаһты күллі нұқсан атаулысынан пәк деп ұлықтайтын. Дұға аяттарын оқығанда олар арқылы Аллаһқа мінәжат қылатын. Аллаһқа сыйыну туралы айтқан аяттар келгенде, іле шала Аллаһқа сыйынатын⁶⁰.

Кейде бір аят қәрімәнің мағынасына тоқталатыны соншалық, таң атқанша сол аятпен тәфәккур халінде мінәжат ететін.

Әбу Зәр رضي الله عنه былай жеткізген:

Расулұллаһ ﷺ бір түні намазда таңға дейін мына аят кәрімәні қайталай берді:

إِنْ تُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِنْ تَغْفِرَ لَهُمْ
فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

«Егер оларды жазаласаң, сөзсіз, олар сенің құлдарың (қалағаныңды істейсің). Егер оларды мағфиратыңа бөлеп, кешіретің болсаң, сөзсіз, әзиз/жеңімпаз, хакім/хикмет иесі болған да бір **Өзің ғанасын**» (Мәйдә, 118; Нәсәи, Ифтитах, 79; Ахмед, V, 156).

Аллаһ Расулы ﷺ тағы бір күні жоғарыдағы аят кәрімәмен бірге:

«Раббым! Мына пұттар адамдардың көбін адастырды. Енді кімде-кім маған ілессе, менен (менің дінімде). Кімде-кім маған қарсы келсе, расында, сен аса кешірімді, ерек мейірімдісің» (Ибраһим, 36) аятын оқыды. Сонан соң қолын көтеріп:

«Аллаһым! Үмметім, үмметім!» – деп жылап отырып, жалбарына бастады. Осыған орай Аллаһ Тағала:

«Ей, Жәбірейіл! Шынында, Раббың бәрін өте жақсы біледі ғой, бірақ сен (адамдар да білсін деп) бар, Мұхаммедтен неге жылап жатқанын сұра!» – деп бұйрық берді.

Жәбірейіл عليه السلام келді. Расулұллаһ ﷺ оған үмметі үшін жеген қамы туралы жылағанын айтты.

Сонда Аллаһ Тағала:

«Ей, Жәбірейіл! Мұхаммедке барып, Оған “Үмметің туралы Сені разы қыламыз, Сені мүлде ренжітпейміз” деп сүйіншіле!» – деп, бұйрық берді (Мұслим, Иман, 346).

Міне, Аллаһ Расулы ﷺ үмметіне осынша ынтық, мейірбан! Бұл хадис шәрифтің мағынасын жақсы ойлап, біздің Оған қаншалықты ынтық екенімізді және бұл махаббатымыздың белгісі ретінде Сүннетү Сәнияны қаншалықты ұстана білгенімізді салыстыруымыз керек.

Абдұллаһ бин Мәсуд رضي الله عنه былай айтып берген:

Бір күні Расулұллаһ ﷺ:

– *Маған Құран оқышы!* – деді. Мен:

– О, Аллаһтың Расулы! Құран Сізге түсірілген. Сонда Сізге Құранды мен оқияын ба?! – дедім.

Аллаһ Расулы ﷺ:

– *Мен Құранды басқадан да тыңдағанды жақсы көремін,* – деді.

Осыған орай Оған Ниса сүресін оқи бастадым.

41 – аятқа келіп:

«Әр үмметтен куә әкеліп, Сені де оларға куә еткенімізде халдері қалай болмақ?!» – деген аятты оқығанда:

– *Қазіріше жетеді!* – деді.

Сонда қарасам, мүбәрак көзінен жас сауғалап жатыр екен (Бұхари, Тәфсир, 4/9; Мұслим, Мүсәфирин, 247).

Хазіреті Айша да Аллаһ Расулының сезімталдығы мен тәфәккур көкжиегіне байланысты көріністі былай жеткізеді:

«Бір түні Расулұллаһ маған:

– *Ей, Айша! Рұқсат етсең, түнді Раббыма құлшылық етіп өткізейін!* – деді. Мен:

– Уаллаһи, Сізбен бірге болғанды қатты жақсы көремін. Бірақ Сізді қуантатын нәрсені одан да жақсы көремін, – дедім.

Сонан соң түрегеліп, дәрет алып, намазға тұрды. Жылап жатты... Қатты жылағаны сонша, киімі, мүбәрак сақалы, тіпті сәжде еткен жері де су болды. Ол осы қалпында құлшылық етіп жатқанда, Біләл таң намазына шақырғалы келді. Мырзамыздың жылап жатқанын көргенде:

– О, Расулұллаһ! Аллаһ Тағала сіздің өткендегі, һәм келешектегі күнәларыңызды кешсе, не үшін жыладыңыз? – деп сұрады.

Расулұллаһ ﷺ:

– Аллаһқа көбірек шүкірлік қылған құл болмаймын ба? Уаллаһи, бұл түнде маған сондай аяттар түскені сонша, оларды оқып, сол туралы ойланбағанға қандай обал! – деп, мына аят кәримәларды оқып берді:

«Расында көк пен жердің жаратылысында, күн мен түннің кезекпен алмасуында дұрыс ақыл иелері үшін айқын дәлелдер бар. Олар (дұрыс ақыл иелері сондай жандар) отырса да, тұрса да, жантайып жатса да, Аллаһты еске алады. Көк пен жердің жаратылысына толық ой жүгіртеді де, (былай дейді): «Раббымыз! Сен бұларды бекер жаратпадың, Сен (ондайдан) пәксің. Бізді оттың (тозақ) азабынан сақтағайсың!» (Әлү Имран, 190-191; Ибн Хыббан, Сахих, II, 386; Алуси, Рухұл Мәани, IV, 157).

Бұл аят кәримәлар түскен түні Аллаһ Расулы ﷺ жұлдыздардың өзін қызықтыратындай інжу даналары іспеттес көз жастарын төгіп, таңға дейін жылаған еді. Мүминдердің иләһи құдірет пен ұлылық көріністеріне қарап, оларды тәфәккур етіп төгетін көз жастары Аллаһтың сыйы ретінде мына фәни түндердің әшекейі, қабірдегі қараңғылықтың жарығы, сондай-ақ Аллаһтың рұқсатымен жәннәт бақтарының шықтары болмақ.

ларына қанық күйде оқудың қажеттілігі мен абзалдығын баяндап былай деген:

«... Бір топ адам Аллаһтың үйлерінің біреуінде жиналады. Аллаһтың Кітабын оқып, оны өзара талқыласа, оларға сәкинәт түседі, олар рақымға қарық болады, періштелер айналасын қоршап алады. Аллаһ Тағала ол пенделерін өз қасындағылар алдында еске алады (мақтайды)» (Мұслим, Зікір, 38; Әбй Дәуіт, Уитр, 14/1455; Теремези, Қираат, 10/2945).

«Құранды үш күннен аз уақытта бастан-аяқ оқып шыққан адам оны тиісінше түсіне алмайды, ол туралы толық тәфәккур ете алмайды» (Әбу Дәуіт, Уитр, 8/1390; Теремези, Қираат, 11/2949; Дәріми, Саләт, 173).

«Сен Құранды өзіңді жамандықтардан сақтандыратындай етіп оқы! Егер ол сені жамандықтардан сақтандырмаса, оны оқыған болып есептелмейсің» (Ахмед бин Ханбәл, Зүһд, 401/1649).

Қадірменді сахабалардың Құран оқуы

Асхаб Кирам Құранды түсіну үшін тәфәккурге беріліп оқитын. Аллаһтың аяттары туралы терең ойланып, оларды өз өміріне ендіріп ұстану үшін оқитын. **Хазіреті Омардың** мына сөзі назар аударарлық:

«Бақара сүресін он екі жылда оқып болдым. Шүкірлік ретінде бір түйені құрбандыққа шалдым» (Құртуби, I, 40).

Хазіреті Омардың ұлы **Абдұллаһ** ﷺ Бақара сүресін оқып, оны өмірінде ұстану үшін аяттар туралы сегіз жыл еңбек еткен.

Өйткені олар Құран Кәрімнің парыздары мен үкімдерін және осыларға байланысты мәселелерді біліп, үйрене отырып оқитын. Аят кәрімеларды тәфәккур мәселесінде тереңіне жетіп, өмірлерінде шынайылықпен ұстанатын (Кәттани, Тәратиб, II, 191).

Бір адам **Зәйд бин Сәбитке** ﷺ барып, Құран Кәрімді бір аптада бастан-аяқ оқып, хатым етуге қалай қарайтынын сұраған болатын. Ол «жақсы болады» дегеннен кейін:

«Бірақ мен он бес немесе жиырма күнде бір хатым етуді жақсы көремін. Неге деп сұрайтын болсаң, осылай істегенімде Құран туралы жақсы ойланамын, тіпті мағыналарын жақсы түсінемін – деген (Муатта, Құран, 4; Ибн Абдил Бәрр, Истизкәр, II, 477).

Абдұллаһ бин Мәсуд ﷺ былай деген:

«Кімде-кім ғылым үйренбек болса, Құранның мағыналарын тәфәккур етсін! Оның тәфсірі мен қираатына көңіл бөліп, берілсін. Өйткені Құранда бұрынғылар мен соңғылардың ғылымы бар» (Һәйсәми,

VII, 165, Бәйхаки, Шұаб, II, 331).

Бәдәуидің бірі Аллаһ Расулының ﷺ киелі аузынан:

«Кімде-кім қышаның дәніндей жақсылық істесе, оның сыйын көреді. Ал кімде-кім қышаның дәніндей жамандық істесе, оның жазасын көреді» (Зилзал, 7-8) деген аят кәримәларын естіді. Таң қала отырып:

– Уа, Аллаһтың Расулы! Қышаның дәніндей ме?! – деп сұрады.

Расулұллаһ ﷺ:

– Иә, – деді. Сонда халі кенет өзгерген әлгі бәдәуи:

– Қап! Менің кемшіліктерім ай! – деп күрсінді. Және бұл сөздерін сан рет қайталады. Сонан соң естіген аяттарын қайталап, тұрып кетіп қалды.

Расулұллаһ ﷺ оның артынан:

– Иман бұл бәдәуинің жүрегіне кірді – деді (Сүюти, әд-Дүррүл Мәнсур, VIII, 595).

Хақ достарының Құран оқуы

Фұдайл бин Ыяз құддисә сирруһ:

– Құран адамдар онымен амал етсін деп түсірілді. Адамдар оны тек оқуды ғана амалға асырды! – деген. Сонда одан:

– Құранмен амал ету қалай болады? – деп сұрады. Хазірет:

– Халал қылғандарын халал, харам қылғандарын харам деп қабылдап, өмірде сол бойынша әрекет ету. Әмірлеріне бас иіп, тыйған нәрселерінен сақтану және адамды таң қалдыратын баяндары туралы тоқталып, Аллаһты тәсбих етіп, ұлықтау, сол мәселелерді жақсы зерттеп, тәфәккур көкжиегіне самғумен болады деп жауап берген екен (Хатиб әл-Бағдади, Иқтизәул-Илмил Амеле, 76 б.).

Құран Кәрімнің бір аятынның өзінде шексіз мағыналар бар. **Имам Шафии** рахмәтұллаһи аләйһи:

«Адамдар Аср сүресін тиісінше тәфәккур мен тәдәббур (терең ойланса) етсе, тек осының өзі оларға жеткілікті болар еді» деген (Ибн Кәсир, Тәфсир, [Аср сүресі]).

Үлкен Ислам ғалымдарының бірі **Асмаи** Құран туралы тәфәккурге байланысты бір естелігін былай тілге тиек еткен:

Бәдәуидің бірі халифа Хишам бин Абдүлмәліктің қасына барғанда Хишам оған:

– Маған насихат айт, ей, бәдәуи! – деді.

Бәдәуи Халифаның тәфәккурін Құранға бағыттап, былай насихат айтты:

– Насихат айтушы ретінде Құран жеткілікті! Қуаланды шайтаннан Аллаһқа сыйынамын. Рахман Рахим, еститін және білетін Аллаһтың атымен:

«Өлшеп тартқанда айлакерлік істегендерге қандай өкініш. Олар адамдардан бір нәрсені өлшеп алғанда толық өлшеп алады. Ал сатқанда кем өлшеп тартады. Олар сондай бір ұлы күнде (есеп беру үшін) өздерінің қайта тірілтілетінін ойламай ма? Ол сондай күн – адамдар күллі әлемнің Раббысының алдында тұрады» (Мұтаффифин, 1-6).

Бәдәуи сөзін былай жалғады:

– Мырзам! Бұл – өлшем мен таразыда кемшілік жібергендердің жазасы. Ал барлығын нақақ жерге алғандардың жазасы қандай болатынын өзіңіз ойлап көріңіз!» (Ибн Абдіраббин, Бәдәуи Арабтардың Өздейиш уе Әдетлери, Ыстанбұл, 2004, 57 б.).

Османлының мәшһүр ғалымдарының бірі **Мұхаммед Хадими** былай дейді:

«Әр қилы бәлекет, қиыншылық пен тауқыметтен құтылудың бір ғана жолы – Құранға беріліп, оны өмірде ұстану. Ғибадат пен құлшылықты жалғастырыңдар! Әсіресе, ең абзал ғибадаттардан болған тәдәббур, тәртил және әдептілікпен Құран Кәрім оқуға тырысыңдар! Өйткені Құранды осылай оқу Аллаһпен сөйлесумен тең» (Қараңыз, Хадими, Мәжмәәтүр-Рәсәил, 112, 194, 200 б.).

ҚҰРАН КӘРІМНЕН ТӘФӘККУР ТУРАЛЫ МЫСАЛДАР

Аллаһтың ғылымын тәфәккур

Құран Кәрімнің көп аяттарында Аллаһ Тағаланың шексіз ғылымына назар аударылып, адамдар бұл жайлы тәфәккурге шақырылады.

Аят кәримәда былай делінген:

«Ғайыптың кілті Оның (Аллаһтың) қасында. Оны Одан өзгесі біле алмайды. Құрлықтағы, теңіздегі нәрселердің барлығын (Аллаһ) біледі. Оның білімінен (назарынан) тыс төгілетін бірде-бір жапырақ жоқ. Қараңғы жер астына көміліп қалған бір тал дәнек болсын, қураған немесе жас өсімдік болсын, (бірде-бірі одан тыс қалмай) барлығы ап-айқын Кітапта жазулы» (Ән'ам, 59).

Мүмин жан бұл аят кәримәні оқығанда кішкене тоқтап, былай ойлануы тиіс: әлі еш ашылмаған, іске аспаған, адамзаттың білімі әлі жете алмаған сондай көп ғайыб қазыналары бары сонша, бұлардың барлығының кілті – Аллаһтың алдында. Оларды Аллаһтан басқа ешкім біле алмайды. Аллаһ бұл ғайыбтардың барлығын білгеніндей, бүгінгі күндегі бүкіл болмысты егжей-тегжейіне дейін біледі. Ұлы Раббымыздың білімінен тыс ешбір жапырақ қимыламайды, талынан да түспейді. Аллаһ ол жапырақтың

қашан, қайда түсетінін және жерге түскенше ауада неше рет аударылатынын да біледі.

Аллаһ Тағала жердің қараңғы қойнауына түскен бір дәннің қашан бітіп, шығатынын, ол дәнекті кім жейтінін де біледі. Көрінетін-көрінбейтін, сезілетін-сезілмейтін үлкен-кіші, пайда болған-болмаған, жасырын-әшкере әр нәрсенің кеңдігі-жіңішкелігі... – бүкіл ауқымымен Аллаһтың ғылымында⁶¹.

Жоғарыдағы аят кәрімәні оқығанда адамның санасы мен қиялы білінетін-білінбейтін көкжиектерге, көрінетін-көрінбейтін әлемдерге қанат қағады. Құрлықтың беймәлімдері мен мұхиттың тұңғиық тереңдіктерін аралап шығады. Ұшы-қиыры жоқ мына ғаламның әр бұрышында және көзге көрінетін әлемнің шекарасының арғы жағында шетінен Аллаһтың ғылымы мен өнерін тамашалайды. Жер бетінің бүкіл ағаштарынан түскен сан жетпес жапырақтарды тамашалайды. Аллаһ Тағала ана жерде, мына жерде түсіп жатқан әр жапырақты көреді. Жердің қараңғы қойнауында жасырын жатқан ешбір дәнек Аллаһтың көзінен жасырына алмайды. Мына шетсіз де шексіз ғаламда дымқыл, құрғақ, үлкен-кіші – барлық болмыс Оның әмірі бойынша әрекет етеді.

Бұл адамның басын айналдыратын және қайран

61. Қараңыз, Мұхаммед Хамди Языр, Хақ Діні, III, 1947; Әбу Хайян, IV, 145-146, (Ән'ам, 59).

қалдыратын саяхат. Заман атаулысының қилы кезеңдеріне, мекеннің көкжиектеріне, көрінетін-көрінбейтін, білінетін-білінбейтін әлемдердің тереңдіктеріне жасалған саяхат. Бұл саяхат барынша ұзақ, жолы кең. Адамның қиялы бұл алаңды толығымен ойлап, аңғаруға әлсіз. Бірақ бұл айбынды, керемет ғалам жоғарыдағы аят кәрімәда бір-екі сөзбен шексіз дәрежеде толық, кемшіліксіз және кең ауқымды түрде суреттелген (Сәйид Құтуб, Фи Зылал, II, 1111-1113 [Ән'ам, 59]).

Адам осылай Құран Кәрім мен ғалам туралы тәфәккур еткен сайын Хақ Тағаланың ғылымы мен құдіретін кішкене болса да аңғарады. Тәфәккурден алшақтағандар иләһи сырлар мен хикметтерден мақрұм болып, нәпсіқұмарлықтың шырмауында сүйретіліп кете бермек...

Сағди Ширази былай деген:

«Ақыл иелері үшін жасыл ағаштардың әр жапырағы мағрифатұллаһқа жетелейтін құрал. Ғапылдар үшін ағаштың барлығы бір жапырақтай емес».

Аллаһ Тағала басқа бір аят кәрімәсында былай деген:

«Ол жердің қойнауына кіргенді, жерден шыққанды, көктен түскенді, көкке көтерілгенді... – барлығын біліп тұрады. Аллаһ – Рахим (төтенше меірімді), Ғафур (аса жарылқаушы)» (Сәба, 2).

Адам бұл аят кәрімәны оқығанда сан жетпес заттың, әрекеттің, пішін мен түрдің, мағынаның қиялы санасына құйыла бастайды. Бірақ, бұларды қиялына сыйғызудың өзі мүмкін емес. Бұл аят кәрімә ишарат еткен құбылыстардың тек қысқа біт сәттің өзінде болып біткендерінің өзін белгілеп, есептеу мүмкін емес. Мұны жасау үшін адамдардың барлығы жиналып бас қосса да, бүкіл өмірлерін бұл іске жұмсаса да, сол «бір сәт» ішінде қанша нәрсенің көктен жерге түскенін, ал қанша нәрсенің жерден көкке көтерілгенін белгілеуге күштері жетпейді.

Жердің қойнауына не және қандай нәрселер кіріп жатыр екен? Бұл жердің қойнына қанша дән, ұрық түсіп жатыр? Жердің астын қанша құрт-құмырсқалар мен жәндіктер паналаған? Мынау ұшы-қиыры жоқ жерге қанша су тамшылары, газ молекулалары мен радиоактив сәулелері кіріп жатыр? Иә, мына жердің астына талай нәрселер кіріп жатыр. Бәрі де Аллаһ Тағаланың әмірімен, белгілемесімен...

Ал, жерден қанша нәрселер шығып жатыр? Қанша өсімдік бүршік атады? Аят кәрімәларда былай делінген:

«Олар жер жүзіне көз салмай ма? Онда алуан түрлі әсем өсімдіктерді өсірдік» (Шұара, 7).

«Мол жаңбыр жаудырдық. Сонан соң қара

жерді қақыраттық. Сол жерде дәнді-дақылдарды, жүзімдерді, көктерді, зәйтүндерді, құрмаларды, ну бақшаларды, түрлі мәуелерді, шөптерді өсірдік. (Осының барлығы) сендер мен малдарыңның пайдасы үшін» (Абәсә, 28-32; Қараңыз, Қаф, 7-11).

Әлі де жерден қанша көздер мен бұлақтар атқылайды? Қанша жанартау жарылып атқылайды? Қанша газ бұға айналып жатыр? Қанша жәндік жасырын илеулерінен жер бетіне шығып жатыр?

Қандай ғибратты десеңізші! Қар жауып, жан-жақты қар басып қалғанда сансыз жаратылыс жердің қойнын паналап, ұзақ уақыт Жаратушыларының қорғауымен сол жерде аман-есен өмір сүреді. Раббымыз олар үшін жердің астын бейне-бір бесікке айналдырады. Сондықтан қар ерігенде сол жәндіктердің өлген денелерін қоршаған ортада кезіктірмейміз. Бүкіл сол мақұлық жер бетіне шығып, өмірлерін жалғастыра береді.

Тағы да ой жүгіртер болсақ, жер бетінен аспанға қанша қуат, періштелер, рухтар, дұғалар, жан айқайлары көтеріліп жатыр?! Көзге көрінетін және көрінбейтін талай нәрсе... Адам тек біразын ғана біле алған және көбінен хабарсыз қаншама жанды-жансыз болмыс...

оқтары, өртеуші әрі жарық беруші сәулелер... Екінші жағынан қанша «қаза» оқтары, белгіленген «қадәр/тағдырлар» мен иләһи рахметтер... Бір бөлігі бүкіл жаратылысты қамтыса, бір бөлігі бағзы бір құлдарды арнайы түрде қамтыған иләһи рахметтер...

Бұлардың барлығы бір сәтте болып бітіп жатыр. Осы бір сәтте болып жатқан істерді адам санасы аңғара алар ма екен?! Адам баласы көптеген өмірлерді жұмсаса да, бұл бір сәттегі құбылыстарды санай алмайды. Алайда, Аллаһ Тағаланың адам ақылы жете алмайтын шексіз, еш бөгет пен кедергісі жоқ ғылымы бүкіл бұл құбылыстар мен іс-әрекеттерді, қайда және қашан болмасын, барлығын қамтиды. ***Олай болса, сезімімен, ниетімен, соғыстарымен бүкіл жүректер ұлы Аллаһтың бақылауында екенін ешқашан ұмытпауға тиіспіз*** (Қараңыз, Сәйид Құтұб, Фи Зылаәл, V, 2891-2892, [Сәбә, 2-3].

УАҚЫА СҮРЕСІ

Құран Кәрімнің әр сүресі мен әр аяты туралы терең ойланып, тәфәккур ету керек. Сонымен қатар біз осында мысал ретінде Уақыа, Нәмл мен Рум сүрелеріндегі кейбір аяттарға тоқталамыз.

Аллаһ ﷻ Уақыа сүресін қияметтің үрейлі де тым қорқынышты жағдайын тілге тиек етіп бастайды. Сол күні кей адамдардың жоғары мәртебеге ие болып, кейбіреулерінің төмендейтінін білдірген.

Есепке тартылғаннан кейін адамдардың үш топқа бөлінетінін айтады.

Сонан соң Аллаһ Тағала бүкіл қайыр істерінде адамдардың алдында болып, Хақ Тағалаға жақын құлдар мен амал дәптерлері оң жағынан берілетін салих құлдар қенелетін теңдесі жоқ нығметтерді адамның басын айналдыратындай көркем баяндайды.

Одан соң амал дәптерлері сол жағынан берілетін бетбақтар ұшырайтын тым аянышты да қорқынышты азапты суреттейді. Сөйтіп, адамның төбе шашын тік тұрғызатын азап көріністері арқылы құлдарын күнә істерден сақтандырады.

Бұдан кейін Аллаһ Тағала бұл аянышты халге ұшырамасын деп, құлдарын тәфәккурге шақырып, былай ескертеді:

Адамның жаратылысы

«Сендерді біз жараттық. Мойындауларың керек емес пе? Жатырға тамызған мәни (шәует) суын көрдіңдер ме (ойланыңдаршы!). Сірә оны жаратып адам еткен сендер ме, әлде Біз бе?»
(Уақыя, 57-59).

Жоқ дейтіндей бір су тамшысынан шексіз дәрежеде күрделі, күрделі болғанымен де сондай үйлесімді жүйемен жабдықталған адам денесінің пайда болуы қандай ұлы иләһи бір өнер десеңізші!

Өлім және қайта тірілу

«Сендердің араларында өлімді Біз белгіледік. Және Біз ерік-қалауымызды іске асыруға әлсіз емеспіз. (Өлімді) сендердің орындарыңа ұқсастарыңды келтірейік және сендер білмеген бір әлемде қайта бар қылайық деп (белгіледік)»
(Уақыя, 60-61).

Өлімнің растығы... Ешкім өлімнен қаша алмайды. Аллаһ қаласа, кәпірлер мен өзіне қасарысқандарды жойып, орнына одан да жақсы адамдар келтіре салады.

«Ант етемін, сендер алғашқы жаратылысты білдіңдер. (Ендеше) ойланып, ғибрат алуларың керек емес пе?» (Уақыя, 62).

Алғашқы жаратуды осыншалық кемелді түрде жасаған Ұлы Аллаһ адамды қайта тірілтуге, әрине, күш-құдіреті жетеді. Бұл туралы тәфәккур етіп, ахиретке және «ба'сү ба'дәл-мәутке», яғни өлгеннен кейінгі тірілуге дайындалу керек.

Дәндер мен өсімдіктер

«Еккен егіндеріңді көрдіңдер ме? (Енді ол туралы ойланыңдаршы!)»

Оны өздерің өсіресіңдер ме, әлде өсіруші Біз бе?

Егер Біз қаласақ, оны дәнсіз қу шөпке айналдырып жіберер едік те сендер аңырап қала берер едіңдер.

“Расында, біз зиян тарттық тіпті құр алақан қалдық” (дер едіңдер)» (Уақыя, 63-67).

Айналамыздағы егістіктер мен ағаштарға, өсімдіктерге ғибрат назарымен қарап, Аллаһ Тағаланың жарату өнері мен нығметтерін қайрандықпен тамашалай білуіміз керек. Аллаһ Тағала бермесе, адамдардың іс-шаралары мен қажыр-қайраттары босқа кетіп, бір тал шөптің өзі шықпай қалады.

Бір сәт айналамыздағы барлық көгалдардың құп-құрғақ шөпке айналғанын ойлайықшы!.. Өміріміз қас қағым сәтте қалай қараңғы болар еді!...

Тәтті су

«Ал ішкен суларыңды көрдіңдер ме? (Ол туралы да ойланыңдаршы!)

Оны бұлттан сендер түсірдіңдер ме, әлде түсірген Біз бе?

Қаласақ оны тұзды қылар едік. Шүкірлік етулерің керек емес пе?» (Уақыя, 68-70).

Бұлттан түскен тәтті су – Аллаһ Тағаланың үлкен сыйы. Сол су ащы болып түссе, ешкім оны тәтті қыла алмайтын еді. Немесе құрғақшылық

болғанда бұлт жасап, жаңбыр жаудыруға кімнің күші жететін еді?!

От

«**Ал жаққан оттарыңды көрдіңдер ме?** (Оны да ойланыңдар!)

Оның ағашын сендер жараттыңдар ма, әлде жаратқан Біз бе?

Біз оны әрі ғибрат (үшін) әрі шөл даладан өтіп кеткендердің, жолаушылар мен мұқтаждардың пайдасы үшін жараттық» (Уақыя, 71-73).

Ақиқаттар туралы ойлау керек. Адамға өмірінде көптеген пайдасы бар отты және оның отыны – ағаштарды кім жаратты?

Аллаһтың құдіретіне қараңдаршы: жасыл ағаштан от шығарады! Енді оттың құрамына қарайық... Қалай жанады, қалай жағады?!

Шөл даланың жолаушылары түннің суығы мен қараңғылығында отты паналайды. От жолаушылар бас тарта алмайтын жылыну, жарық және тамақ пісіретін құрал. Негізінде отқа барлық адам мұқтаж. Отсыз өмір сүру өте қиын. Мүмкін емес те.

Сондықтан от әрі ғибратқа толы құбылыс, әрі топырақ, су мен ауа сияқты зәрулік қажеттілік. **Расулұллаһ** былай деген:

«Мұсылмандар мына үш нәрседе ортақ: Су, от және от» (Әбу Дәуіт, Бұюғ, 60/3477).

Екіншіден, бұл дүниенің отына қарап, жәһән-нәмді еске алу керек... Қандай ғиратты десеңізші! Астымызда магма деген орасан да қорқынышты от дариясы... Үстіміздегі Күн алып бір лаулап тұрған от тобы... Екі от арасында салқын және сәлемет өмір шарттарын бағыштаған Раббымызға қанша шүкірлік етсек те аз, жеткіліксіз!

Барлық бұл нығметтерге бола адамның Аллаһ-ты көбірек еске алуы қажет:

«Ендеше ұлық Раббыңның есімін дәріпте»
(Уақыя, 74).

- Тіліміз зікір, Құран мен тәблиғ ісімен айналысып, тәсбих айтуы керек,
- Жүрегіміз сана-сезімнің ең биік дәрежесіне көтерілген халде шүкірлікпен тәсбих айтуы керек,
- Мүшелеріміз нәпіл намаздарды, оразаларды және дін жолындағы қызметтерді көп істеу арқылы тәсбих айтып, мұнысын жалғастыруы керек...

Жұлдыздар немесе уахилар

«Олай емес! Жұлдыздың орындарымен серт. Егер білсеңдер бұл, әрине, үлкен серт» (Уақыя, 75-76).

Құдайдың ұлылығының шексіздігі... Хақ Тағала тәфәккурімізді шексіздікке бағыттап отыр...

Аспан шетсіз де шексіз мұхит сияқты...

Бұл аяттарда жұлдыздар көзден ғайып болған соң бастайтын сәресі уақытына, сондай-ақ түнгі құлшылықтарға да назар аударылып отыр.

Және де бұл аят кәрімәларда ант-су ішілген мәселелердің біреуі – Пайғамбар ﷺ Мырзамызға түскен уахилар. Уахи – түскен бір аят, немесе бірнеше аят не болмаса толық сүре. Ал әр уахиға да **«Нәжм: Жұлдыз»** делінген.

Құран Кәрім

«Ол шынында қорғалған кітаптағы (Ләухү махфузда) ардақты Құран. Оны тек пәк болғандар ғана ұстай алады» (Уақыя, 77-79).

Құран Кәрімге шексіз дәрежеде тағзым мен құрмет көрсету керек. Мұсхаф делінетін Құран Кітабының мұқабасының өзін дәретсіз ұстауға болмайды. Тыйым салынған. Дәретсіз адам киімінің жеңімен болса да Мұсхафты ұстай алмайды. Оған құрмет пен тағзымға нұқсан келтіретін ұстанымдар үлкен ғапылдық. Өйткені:

«Ол бүкіл әлемнің Раббынан түсірілген. Солай бола тұра сендер бұл сөзді (Құран Кәрімді)

төмен көресіңдер ме? Аллаһ берген ризыққа (бұл ең үлкен нығметке деген) шүкірліктеріңді оны өтірікке ұйғарып орындайсыңдар ма?!» (Уақыя, 80-82).

Бізге сыйланған ең үлкен нығметтердің біреуі – Құран Кәрімге тыңдаушы/жауапты болуымыз. Бұл нығметтің шүкірі – оны жақсы түсініп, қажетінше амал етіп, өмір сүру.

Өлім

«Тіпті жан алқымға келген әлетте сендер қарап тұрасыңдар» (Уақыя, 83-84).

Адамның уақыты толып, ажалы келіп, Аллаһтың **«қайт!»** деген бұйрығы іске асқанда, оны кері қайтару үшін адамзаттың қолынан ешнәрсе келмейді.

«Оған сендерден гөрі Біз жақынбыз, бірақ сендер көре алмайсыңдар.

Демек, сендер дінге бағынбайсыңдар және (қиямет күні) жазаға тартылмайтындарыңды алға тартасыңдар, қане, олай болса, оны (жанды) кері (денесіне) қайтарыңдаршы, көрейік! Егер айтқандарың рас болса!» (Уақыя, 85-87).

Міне, Аллаһтың құдіреті... Міне, Адамның әлсіздігі... Барлық адамдар қаласа да, қаламаса да иләһи тағдырға бас иіп, тәсілім болады... Өмірінде

Аллаһтың бұйрығына қарсы келіп, қасарысқан күйде күн кешкен залымдар мен тәкаппарлардың өздері сол өлім сәтінде еш қарсылық көрсете алмайды... үндерін шығара алмайды... Ой-санасындағы сансыз ғапылдық перделері ашылатын адам бүкіл ғаламдағы үстемдік пен биліктің тек Аллаһқа ғана тән екенін бар шындығымен тек сол сәтте ғана түсіне алады....
Өкінішті-ақ!

Өлген адам үш топтың бірінде болмақ

1. «Ал ол (өлген кісі Аллаһқа) жақын болғандардан болса, оған рахат, дәулет және наим (ырысты) жәннат бар.

2. Егер ол оңғандардан болса, "Ей, оңғандардан болған жан! Саған "сәлем!" делінеді.

3. Ал (шындықты) өтірікке шығаратын адасқандардан болса, міне, оған да қатты қайнап тұрған судан ас бар! Және (ол ақыры) тозаққа тасталады» (Уақыа, 88-94).

Кәпірлер мен күнәһар мұсылмандар осы топқа жатады.

«Міне, бұл (айтылғандар) анық, шәк-шүбәсіз ақиқат» (Уақыа, 95).

Аллаһ Тағаланы паналау

«Ендеше, Ұлы Раббыңның есімін дәріптеп тәсбих айт!» (Уақыя, 96).

НӘМА СҮРЕСІ

Бұл сүреде Құранның хикмет иесі және барлық нәрсені білетін Аллаһ тарапынан жіберілгені баяндалады. Аллаһ Тағаланың құдіретінің шексіздігі, даңқының ұлылығы, Пайғамбарына сыйлаған мұғжизалар мен жәрдемдердің әрқилы түсінік пен ойдан жоғары екендігі айтылады. Расулұллаһтың ﷺ пайғамбар ретінде жіберілуінің адамзат үшін өте үлкен даму мен өркендеудің дәнекері екені туралы қуанышты хабар беріледі. Бұл туралы анықтама ретінде **Хазіреті Мұса, Дәуіт, Сүлеймен, Салих пен Лут** ﷺ қиссаларына шолу жасалады.

Бұл тарихи қиссалар Аллаһ Тағаланың құдіреті мен кемелдігін көрсететін нақылдық дәлелдер. Мүшріктер бұларға иман келтірмегеннен кейін Ұлы Раббымыз оларға бұрынғысынан да ашық, одан да жалпы ақылға сай дәлелдер келтіріп, былай деген:

«(Ортақ қосқан нәрселері артық па) әлде жер мен көкті жаратқан, көктен сендер үшін су түсірген Аллаһ па? (Аспаннан түсірген) сумен көз бен көңілді шат-шадыман ететін әсем бау-бақшалар өсіреміз. Алайда сендер оның бір

ағашын да өсіре алмайсыңдар? Аллаһпен бірге басқа құдай бола ма? Жоқ! Расында олар – адасқан қауым» (Нәмл, 60).

Расулұллаһ ﷺ бұл аят кәримәні оқығанда дереу:

بَلِ اللّٰهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ وَأَحْكَمُ وَأَكْرَمُ وَأَجَلُّ
وَأَعْظَمُ مِمَّا يُشْرِكُونَ

«Жоқ! Аллаһ Тағала олар ортақ қосқан нәрселерден тым қайырлы, тым бәқи (мәңгі), олардан да хақим, тағы кәрим (жақсы), тым үлкен және аса азим (ұлық)» деп айтқан (Бәйхақи, Шұаб, II, 372).

Аят кәримәлар иләһи құдіреттің белгілері болған болмыс туралы ойлауға шақыру ретінде былай жалғасады:

«(Олар артық па) әлде жер бетін өмір сүруге қолайлы қылған, жер астынан һәм үстінен өзендер ағызып, жердің (қозғалмауы үшін) үстінен асқар тауларды орналастырған, сондай-ақ екі теңіздің арасына бөгет қойған Аллаһ па? Аллаһпен бірге басқа құдай бола ма? Жоқ! Расында олардың көбі (шындықты) білмейді.

(Олар қайырлы ма) әлде өзіне жалбарынғанда басына күн туғанның тілегін қабыл алып, таршылық тақсыретін айықтыратын және сендерді жер жүзінің билеушілері қылған Аллаһ па?

Аллаһпен бірге басқа құдай бола ма? Қандай аз ойланасыңдар!

(Олар қайырлы ма) әлде құрлықтың және теңіздің қараңғылықтарында сендерді тура жолға шығарған, рахметінің (жаңбырдың) алдында желді сүйіншілеуші ретінде Аллаһ па? Аллаһпен бірге басқа құдай бола ма? Аллаһ олар қосқан серіктерінен ұлы.

(Олар қайырлы ма) әлде (адамды) алғаш жаратқан, өлімнен кейін оны қайта тірілетін және сендерді көк пен жерден ризықтандыратын Аллаһ па? Аллаһпен бірге басқа құдай бола ма? (Оларға) айт: “Егер (айтқандарыңда) шыншыл болсаңдар, дәлелдеріңді келтіріңдер!” >> (Нәмл, 61-64).

РУМ СҮРЕСІ

Аллаһ Тағала құлдарын тәфәккурге шақырып, былай дейді:

«Олар жан дүниелерінде еш ойланбай ма? Аллаһ көк пен жерді, олардың арасында барлық нәрсені шын себеппен және белгілі уақыт үшін жаратты. Расын айтқанда, адамдардың көбі Раббыларына жолығатынын мойындамайды.

Олар жер жүзін аралап, өздерінен бұрынғылардың соңының не болғанын көрмей ме? Алайда олар бұлардан гөрі қуатты еді. Бұлардан

гөрі көбірек жер жыртқан және көбірек құрылыс жүргізген еді. Оларға да пайғамбарлары айқын дәлелдер келтірген еді (Иман келтірмегені үшін соңдары өте аянышты болды). Аллаһ оларға әсте зұлымдық істеген жоқ, бірақ олар өздеріне өздері зұлымдық істеді» (Рум, 8-9).

Бірнеше аяттан соң Аллаһ Тағаланың бір екені және шексіз құдірет пен ұлылығының белгілерін былай білдіріледі:

«Аллаһ өліден тіріні, тіріден өліні шығарады. Өлген жерді де қайта жандандырады. Міне, сендер де (қабірлеріңнен) құдды сол сияқты шығарыласыңдар (тірілесіңдер).

Оның (құдіретінің) белгілерінің бірі – сендерді топырақтан жаратқаны. Одан кейін адам болып (жер жүзінің шар тарапына) таралдыңдар.

Біте қайнасып, тынышталуларың үшін сендерге өз жыныстарыңнан жұбайлар жаратып, араларыңа сүйіспеншілік пен мейірім орнатқаны да Оның белгілерінен. Расында ой жүгірте білетін қауым үшін мұнда көптеген ғибрат бар.

Оның белгілерінің тағы бірі – көк пен жердің жаратылуы, тілдерің мен өңдерің алуан түрлі болуы. Осының өзінде білімділер үшін көп ғибрат бар екені даусыз.

Және түн мен күндіз ұйықтауларың, сондай-ақ Аллаһтың рахметінен (несібелеріңді) іздеулеріңнің өзі де – Оның белгілерінің бірі. Шынында құлақ асатын қауым үшін мұнда көп ғибрат бар.

Әрі үміт, әрі қорқыныштың көзі ретінде найзағайды сендерге көрсетуі, көктен өлген жерді жандандыратын жаңбыр жаудыруы да – Оның белгілерінің бірі. Әрине, түсіне білетін ел үшін мұнда талай ғибрат бар.

Көк пен жердің Оның әмірімен тұруы да – Оның белгілерінің бірі. Сонан соң сендерді жерден (тұруларың үшін) шақырған сәтте-ақ барлығың дереу (қабірлеріңнен) шығасыңдар.

Көк пен жердегінің күллісі Аллаһтыкі, бәрі түгелдей оған бойсұнушылар» (Рум, 19-26).

АЛЛАҒТЫҢ АЯТТАРЫН

ОЙЛАНБАҒАНДАР

Аллаһ Тағала хас, ізгі құлдарының қасиеттерін атап келгенде, былай деген:

«Оларға қашан Раббыларының аяттары ескерілсе, оған саңырау не соқыр сияқты пиғыл танытпайды» (Фұрқан, 73).

Мүминдер өздеріне Құран оқылғанда немесе

аят кәрімәлар арқылы насихат айтылғанда дер кезінде назар аударып, оны жан құлақтарымен тыңдап, ол туралы ойланады, мойынсұнады.

Басқа бір аят кәрімәда былай айтылған:

«Мүминдер – тек Аллаһ еске алынғанда жүректері лүпілдейтін, өздеріне Аллаһтың аяттары оқылғанда имандары күшейе түсетін және Раббыларына тәуекел ететін адамдар»
(Әнфәл, 2).

Бұған, керісінше, Құран Кәрімнің фәйзі мен руханиятынан үлес алмаған, ишараты мен сырларын, құпия белгілерін түсінбеген, хикметтерін аңғармаған, әмірлері мен тыйымдарына құлақ аспаған адамдар үлкен қателік жасайды.

Аллаһ Тағала былай дейді:

«Жер жүзінде нақақ жерге астамсып, тәкаппарланғандарды аяттарымнан алыстатамын. Олар барлық мұғжизаларды көргеннің өзінде иман келтірмейді. Дұрыс жолды көрсе де, оны жол деп ұстанбайды. Ал азғындық жолын көрсе, соған түсе қалады. Осының өзі де олардың біздің аяттарымызды өтірікке балап, онан ғапыл қалғандығынан»
(А'раф, 146).

Өздерінше болып жүргендер мен өзге адамдарға менменсіп, тәкаппарланған адамдар аят кәрімә-

лардың мағыналарын түсіне алмайды, ойлана алмайды. Ғибрат та ала алмайды. Өйткені, Аллаһ Тағала залымдардың жүрегіне Құранның хикметтерін түсіну және оның ұлылық көріністеріне көз жеткізе білу мүмкіндігін бермеген. Оларды бұл үлкен тәңірлік сыйдан мақрұм қалдырған. Өйткені иләһи сырлар мен хикметтер қазынасы болған Құранның осындай ғапылдық пен қаталдық саздауытында болуы ыңғайсыз жағдай. Ол тек тақуа құлдардың жүректеріне әсер етіп, оларға жол көрсетуші нұр болмақ.

Тақуадан несібесі жоқ ғапылдар мен бейқамдардың аянышты халі Құранды тиісінше тәфәккур етпеулері, сөйтіп, нәпсіқұмарлықтарының шырмауында күн кешулерінің салдарынан болады. Құран Кәрім туралы адам сияқты ойланып, оған тәуелді болса, иләһи тәлімдер мен нұсқауларға бей-жай қарамас еді. Керісінше, хақ пен ақиқатты мойындап, көркем мінез иесі болып, иләһи сырлар мен хикметтерден өз несібелерін алар еді. Нәтижесінде, өздеріне мәңгілік бақыт пен рахаттың жолы ашылар еді.

Бұл жерге дейін тілге тиек етілгендерден түсініктісі – мүмин үшін тәфәккурден аулақ болып, өмір деген қорды зая жіберудің мүмкін еместігі. Өйткені уақыттың қымбат екенін біле алмай, теріс жолдар мен бағыттарда жоғалтудан ескерту ретінде Аллаһ

Тағала:

«Ғасырға (заманға) серт! Иман келтіріп, ізгі істер істеген, бір-біріне ақиқатты, сабырлылықты өсиеттеген адамдардан басқаның барлығы зиянда» (Аср, 1-3) – деп айтқан.

Сондықтан тақуа иесі мұминнің қарағаны – ғибрат, үнсіздігі – тәфәккур болуға тиіс. Әсіресе, Құран Кәрімнің аяттары арқылы иләһи ақиқаттарды ойлап, оларды терең түсініп, мағрифатұллаһқа жетуге тырысуы керек. Және де мұмин Құран Кәрімді Аллаһ Тағаладан құлдарына келген «хат» сияқты бағалап, мәңгілік бақыттың қайнар көзі болған Құранға иман ғашықтығымен, шабытымен жабысуы керек.

ҮНЕМІ МҰРАҚАБӘ (БАҚЫЛАУ)

ХАЛІНДЕ БОЛУ

Мұрақабә – ішкі жан дүниені бақылау, байқау, назарды белгілі бір жерге жинау сияқты мағыналарға келеді. Тасаввуфта мұрақабәға «жүректі оған зарар-зиян беретін нәрселерден қорғау, “Аллаһ мені әр сәт көріп тұр, жүрегіме қарап тұр” деген санада болу» немесе «фәйз күту» деп түсініктеме беріледі. Яғни мұрақабә – адамның ішкі дүниесіне үңіліп, өз халін үнемі есепке алып, тәфәккур етуі. Осылай әрқашан көңілі ояу халде Раббысын паналау деген рухани халге бөлене білу деген сөз.

Аллаһқа жеткізетін ең төте жол

Көңіл әлемі де дәл сыртқы әлемдер сияқты ұшы-қиыры жоқ тәфәккур алаңы. **Мәуләнә Хазіреттің** мына қиссасы мұрақабәнең, яғни жан дүние туралы тәфәккурдің маңызын қандай жақсы баяндайды:

«Сопының біреуі шаттанып, тәфәккур етейін деп гүлденген бір баққа кіреді. Бақтың сан алуан, түрлі түсті көрінісіне қарап шат-шадыман болады. Көзін жұмып, мұрақабә мен тәфәккурге кіріседі. Сол жердегі бейқам бір кісі сопыны ұйықтап жатыр деп ойлап, оның бұл халіне аң-таң болады да, мазасы кетіп, сопыға:

– Неге ұйықтап жатырсың? Көзіңді ашып, мейіз сабақтарын, бүршік жарған ағаштарды, көгалданған шымды тамашаласаңшы! Аллаһтың рахмет туындыларына көз салсаңшы! – дейді.

Сопы оған былай деп үн қатады:

– Ей, Ғапыл! Мынаны білгейсің! Иләһи рахметтің ең үлкен туындысы – көңіл. Одан тыс қалғандар бұл үлкен туындының көлеңкесі іспеттес. Ағаштар арасынан жыра ағады. Оның мөлдір суынан екі жағаның ағаштарының шағылысқанын байқайсың... Суга шағылысып, көзге көрінгендер қияли бау-бақша. Нағыз бау-бақша – көңілде. Өйткені көңіл – Аллаһтың назар салатын жері. Олардың шағылысқандағы нәзік те көркем көріністері су мен балиықтан тұратын

мына дүние әлемінен. Егер бұл әлемдегілер көңіл әлеміндегі шабыт ағашының шағылысуы болмағанда, Аллаһ Тағала бұл қиял әлеміне алданыш мекені демес еді. Әлү Имран сүресінің 185 – аят кәрімәсінде:

«... (Бұл) дүние тіршілігі құр алданыштан басқа нәрсе емес» – деп айтылады.

Бұл дүниені жәннәт деп ойлап, “Жәннәт осы!” деген гапылдар мына жыраның өткінші көрінісіне алданғандар. Негізгі бау-бақшадан, яғни әулиеұллаһтан алыс болғандар сол қиялға бейімделіп алданады. Күні келер бұл гапылды ұйқысы соңына жетер. Көз ашылып, ақиқат көрінер. Бірақ ақтық демде сол көріністің қандай пайдасы болмақ? Қандай бақытты мына адам – өлмей тұрып өлген, оның рухы мына бақтың ақиқатынан өзіндік иісін алған...»

Мұрақабә – Аллаһта фәни болу, ғылым, парасат, сыр мен хикметке жету үшін аса маңызды жол. Тіпті тасаввуфтағы рухани даму жолдарының ең бағалы, ең фәйізділерінің бірі болып табылады.

Мұрақабә жасағысы келген мұмин алдымен жүрегін бұған дайындауы керек. Намаздағыдай отырып, басын алдына қарай иеді. Осы қалпында бүкіл назарын Аллаһқа бағыттап, «Аллаһ мені үнемі көріп тұр, Ол әр сәт менімен бірге, маған менен де жақын» деген оймен болуы керек. Мұның нәтижесінде әр нәрсені қоршап, қамтыған иләһи нұр ақыры оның жүрегіне де аға бастайды.

Мұхаммед Хадими Хазірет мұрақабәнең рабы-та арқылы жасала алатындығын да айтқан. Мұның нәтижесінде кейбір иләһи хикметтер көрініс табады (Хадими, Рисәлә фи Ұсулит-Тариқа, 139а).

Ғашықтың назарындағы мұрақабә – адамды Аллаһқа жақындататын ең төте жол. Расында, жүрекпен Аллаһқа жету басқа ағзалармен жөнелуден әлдеқайда әсерлі әрі аса маңызды. Өйткені жүрек арқылы әркім Раббысына оңайлықпен жете алады. Алайда, қарттық пен науқас сияқты кездерде ағзалармен амал ету қиынға соғады.

Хикмет иелері:

«Бір рет дем алып-шығарғанша Аллаһ Тағаланың құзырындамын деп мұрақабәда болу – Сүлеймен Пайғамбардың мүлкіне ие болудан артық» деген.

Пайғамбар Мырзамыздың ﷺ хабарлағанындай, еш көлеңкесі жоқ қиямет күнінде Аллаһ Тағала кейбір құлдарына Арштың көлеңкесінде сый тартады. Бұл бақтияр құлдардың біреуінің оңаша жерде Аллаһ Тағаланы еске алып, көңілі босап, көзіне жас алған мүмин екені айтылған (Қараңыз, Бұхари, Азан, 36; Мұслим, Зекет, 91).

МҰРАҚАБӘЛАР

Мұрақабә – мәшһүр «Жібрил хадисінде» айтылған ихсан сезімінде болу:

«... Ихсан – Аллаһты көріп тұрғандай Оған құлышылық етуің. Сен Оны көре алмасаң да, Ол сені, сөзсіз, көреді...» (Мұслим, Иман, 1, 5; Бұхари, Иман, 37).

Ислам мен иманда кемел дәрежеге, биік шыңға жете білу ихсан сезімін шын іске асыруға тәуелді. Ихсан сезімін шын іске асыра білу үшін де Аллаһ Тағаланың бізді үнемі көріп, бақылап тұрғанын жүрегімізбен сезіне білуге, үнемі мұрақабә, яғни өзімізді рухани бақылауда ұстап, осылай өз халімізді тәртіпке салуымыз ләзім.

Екіншіден, Аллаһтың бізге бізден жақын екені шындығын жүрегімізге ұялатып, өшпейтін сезім халіне келтіруіміз қажет.

Бұл сезімнің жүректе пайда болғаны құлдың иманнан ихсанға жеткен дегені. Ол бұдан кейін барлық салих амалдарды фәйз бен руханиятқа толы жүрекпен орындайды. Құран, әлем мен адам туралы тәфәккурдің рухани ләззатына қарық болады.

Тасаввуф жолын ұстанғандар Құран Кәрімнің барлығын тәфәккурмен оқи білу үшін алдымен кейбір аяттар туралы тәфәккур тәлімін, жаттығуын жасайды. Бұл үшін адамның көңіл әлеміне ең көп әсер ететін, Аллаһпен бірге болу сезімін және Оның махаббатын қуаттап, күшейтетін аяттарды таңдайды. Бұл аяттар туралы терең ойлануды Нақшибәнділікте «**Мұрақабә**» деп атайды.

Мұрақабәлар төрт сатыдан тұрады:

1. Мұрақабә Әхадийят

Мұрақабәның бұл сатысында «Ыхлас сүресі» тәфәккур етіледі. Барлық кемелді сипаттарға ие, әртүрлі нұқсан сипаттардан пәк Аллаһтың әхадийяты /бір екені тәфәккур етіліп, бұл мәртебеден жүрек латифәсына⁶² фәйз ағып жатыр деп ойлайды.

Мұрақабәсы жасалған аяттардың мағыналарын тәшбиһ/ұқсату мен жиһәт/мекен ұғымдарынан тыс халде ойлау керек. Тек Аллаһтың ғана бұл қасиеттерге ие екенін ойлайды. Бұл мағыналарды ойлау барысында әлсіздік, яғни ойы шашыранқы бола бастаса, аят кәрімәны қайтадан оқып, жаңадан тәфәккурге кіріседі. Бұны жалғастырған сайын мұминнің ихсан сезімі күшейеді де, мағрифәтұллаһтан өз үлесін ала бастайды.

Ыхлас сүресінде бізге қорытынды түрде мыналар ескеріледі: Аллаһ Тағала біреу ғана, теңдесі мен ұқсасы жоқ. Жалғыздық Оған ғана тән.

Бұл дүниеде Аллаһ Тағала затының көрінісі жоқ. Оның «Мұхаләфәтүн лил хауадис» сипаты бар,

62. Латифә: Тасаввуфта адамның рухани болмысын басқаратын бес жер бар деп қабылданады. Ләтаифү хамсә, яғни бес ләтаиф деп аталатын бұл нүктелер: Жүрек, Рух, Сыр, Хафи және Ахфа деп аталады. Құл зікірмен, мұрақабәмен осы жерлерді нұрға толтырса, оның күллі болмысы еріксіз түрде зікір сала береді.

кейіннен пайда болғандардың ешбіреуіне ұқсамайды. Бұл ғаламда біз ойлай алатын не бар – Аллаһтың заты одан ұлық. Раббымыз мұтәал, яғни біздің Оны таныуымыздан әлдеқайда ұлық және адам түсінігін әлсіз қалдыратын кемелдікте. Ұқсасы мен қарама-қарсысы болмағаны үшін Оның затын аңғарып, түсіну мүмкін емес.

Аллаһ Тағала – «**Самәд**». Еш нәрсеге мұқтаж емес. Әркім, әрнәрсе Оған мұқтаж. Ғаламдағы бүкіл күш-қуат Аллаһқа тән. Адам Аллаһтың күш-құдіретін, ұлылығын тәфәккур етіп, өз әлсіздігін ұғынып, бүкіл болмысымен Оған тәсілім болуы керек. «Мен» деген сезімнен арылып, әлсіздігін түсініп, үнемі «Амандық бер, о, Раббым!» деп айтуы, сондай-ақ Хақ Тағаланың жамаалдық сипаттарының көрініс арнасы бола білуге күш-жігер жұмсауы керек.

Әхадийят, яғни жалғыздық, тақ болу жұптықты, сандар мен бөлшектерге бөлінуді және ортақтықты қабылдамайды. Сондықтан Ұлы Раббымыз тұмаған, туылмаған, ешнәрсе Оған тең болмаған. Яғни Аллаһ Тағала христиандар айтқандай ата-ана немесе бала емес. Өйткені тәухид ақидасы ортақтықты көтермейді. Өйткені туған бөлшектенеді, бөлшектенген жоқ болады. Ақыры, туған нәрсесі де сондай болады. Туу мен туылу мәңгі жасамайтын фәнилерге тән және нәсілдің жалғасуы үшін қажетті құбылыс болып табылады. Мұндай қажеттілік затында, яғни

болмысында әр түрлі кемелдікті жинаған Әхад, Самәд және Уәжібұл Вүжуд Аллаһ үшін кемшілік пен нұқсандық болар еді. Ол болса әртүрлі кемшілік пен нұқсан атаулысынан пәк.

Қорыта айтқанда, тәфәккур/ойлау мен тахас-сустың/сезімнің орталығы болып саналатын жүрек иләһи құдірет нақыштары мен құдірет ағыстарын тереңінен, шын сезініп, үнемі хамд/мадақ айтатын халде болуы тиіс.

2. Мұрақабә маийят

Мұрақабәның бұл сатысында «**Сендер қайда болсаңдар да Ол (Аллаһ) сендермен бірге**» (Хади, 4) аят кәрімәсінің мағынасы терең, шынайы тәфәккур етіледі. Құл кіммен бірге болуы тиіс екенін шын ұғынады. Бұл хал жүректе өшпейтін сезімге айналады.

Адам қалай болмасын, Аллаһтың ғылымы мен билігінен тысқары бола алмайды. Жердің түбінде, яки аспанның тұңғыықтарында, қайда болмасын, Аллаһ Тағаланың ғылымынан тыс қалуы мүмкін емес. Жүректің соғуы, дем алып-шығаруы, көру мен естуі, басқа ағзалардың кемелді де үйлесімді қозғалуы Аллаһ Тағаланың үнемі құлдарымен бірге екенінің белгісі. Расында, ажалдары келгенде Аллаһ Тағала бұл мүмкіндіктерді жояды, олар опат болады.

«Аллаһтың аспан мен жердегі нәрселердің барлығын біліп тұратынын көрмеймісің (білмеймісің)? Үш адам сыбырласса, сөз жоқ оның төртіншісі – Аллаһ. Бес адам сыбырласса, алтыншысы, сөзсіз – Ол (Аллаһ). Мейлі онан аз немесе көп болсын, олар қай жерде тұрса да, Ол (Аллаһ), сөзсіз, олармен бірге. Сонан соң қиямет күні Аллаһ олардың істеген істерін баяндап береді. Аллаһ шынында барлық нәрсені толық білуші»
(Мүжәддәлә, 7).

Адамның ең жақын досы – Аллаһ. Ол ғылымымен, құдіретімен, тікей Өзі немесе періштерелері арқылы билік жүргізіп, әр жағдай мен мәселеде адамға ең жақын туыстарынан да жақын. Адамның туыстары оның тек сыртқы жағдайын ғана біле алады. Кез келген жағдайда оған пайдасын тигізе алмайтынындай көптеген қиыншылығын да жоя алмайды. Ал адамды жаратқан Жаратушы Ие – Аллаһ болса, оның әр жағдайы мен ақуалын біледі, ол туралы қалағанын істейді. Тіпті, өлім сәтінде... Міне, сол кезде адамға Аллаһтан тағы жақын ешкім жоқ. Аят кәрімәда былай айтылған:

«Тіпті жан алқымға келген әлетте, сендер қарап тұрасыңдар. Оған сендерден гөрі Біз жақынбыз, бірақ сендер көре алмайсыңдар»
(Уақыя, 83-85).

Хақ Тағала Өзінің үнемі қасында екенін ұмыт-

қан және бұл сезімге ие болмаған құлдарын былай ескертеді:

«(Олар) **адамдардан** (қорқып, ұялып қиянаттары) **жасырады. Аллаһтан** (ұялып, қорқып) **жасырмайды** (қорықса жасырар еді). **Олар** (Аллаһ) **разы болмайтын сөзді түн ішінде жоспарлаған кезде, Ол** (Аллаһ) **олармен бірге еді. Аллаһ** (білімі арқылы) **олардың істейтіндерін толық қоршап (біліп) тұрады»** (Ниса, 108).

Аллаһ Тағаланың үнемі өзімен бірге екенін және істеген істерін көріп тұрғанын ұғынған жан іс-әрекеттеріне абай болып, күнәлардан аулақ тұрады.

3. Мұрақабә ақрабийят

Мұрақабәның бұл сатысында «**Біз оған** (адамға) **күре тамырынан да жақынбыз»** (Қаф, 16) аят кәрімәсін тәфәккур етеді. Аллаһ Тағала бізге бізден жақын. Ой-санамызды, ниеттерімізді, сезімдерімізді біледі.

Адам айтқан сөзді дәл сол күйінде тіркеуге міндетті періштелердің өзі аңғармайтын, жасырын түрде адам жүрегінде туатын ой мен шешімдердің бәрін Аллаһ біледі. Өйткені күллі нәрсені жарат-

қаны сияқты, оларды да жаратқан Ол⁶³. Жаратқан ешнәрсе білмей ме?

Бұл шындық туралы тиісінше ойланған адамның дүр сілкініп, өзін есепке тартпауы мүмкін емес. Егер адам тек бұл аяттың мағынасын санасы мен жүрегінде толық жандандыра алса, Аллаһ Тағала разы болмайтын бір ғана сөздің өзін айтуға, тіпті, қабылданбайтын ойдың өзін ойлауға батылы бармайды. Адамның әрқашан тақуа, үнемі есепке тартылудың уайымымен көңілі ояу халде өмір сүруі үшін бұл бір аяттың өзі жеткілікті.

Әнфәл сүресінде Аллаһ Тағаланың адам мен жүрегі арасына кіретіні⁶⁴, қаласа оның арманы мен ойын бағыттайтыны білдірілген. Аллаһ Тағала адамға жүрегінен жақын, жүрегіне одан да жақын, оны толық қамтып тұрады әрі оның шын иесі. Құдіреті сондай күшті, тек адам мен өзге адамдар арасына кіргенімен қоймай, адам мен жүрегі арасына да

63. Аллаһ Тағала жақсылық пен жамандықтың іске асуында «Халиқ/Жаратушы» сипатымен көрініс табады. Яғни құл жаман бір істі мұрат етсе, Раббымыз қаласа, Халиқ/Жаратушы сипатын іске асырып, адамның сол арманының жүзеге асуына рұқсат етеді. Қаласа, құлына мейірім көрсетіп, ол жамандықтың іске асуына рұқсат етпейді. Бұл жағдай жақсылық істерде де осылай. Яғни құл жақсылық істегісі келсе, Раббымыз Халиқ/Жаратушы сипатымен көрініс тауып, сол жақсы істің жүзеге асуына рұқсат етеді, қаламаса, сол істің іске асуына рұқсат етпейді. Бұл жағдайда ол құл жақсы ниеті үшін сол істі істегендей сауапқа кенеледі. Қорыта айтқанда, жақсылық пен жамандықты жаратушы – Аллаһ. Бірақ ризашылығы әрқашан жақсылықта.

64. Әнфәл, 24.

кіреді. Адамды қас қағым сәтте көңіліндегі мақсат-арманынан айырып, құр қалдыра салады. Оның еркі мен табандылығын бұзып, теріс жаққа бұра салады. Қанағаты мен зауықтарын өзгерте салады. Сол үшін Аллаһ Тағала адам мен жүрегі арасына перде тартып, өлімге шақырған уақыт Оның шақыруынан бас тартуға, әміріне қарсы келуге мүмкіндік таба алмайды. Сондықтан адам бір демнен кейін басына не келетінін біле алмайды (Қараңыз, Елмалылы Хамди Языр, IV, 2386-2387, [Әнфәл, 24]).

Әбу Мұса әл-Әш'ари رضي الله عنه былай түсіндірген:

«Біз Расулұллаһпен صلی اللہ علیہ وسلم бірге жолаушылауда болған едік. Жотаға шыққанда «Аллаһү әкбәр! Лә иләһә иллаллаһ!» деп көтеріңкі дауыспен тәкбір мен тәһлил айттық. Сонда Аллаһ Расулы صلی اللہ علیہ وسلم:

– Ей, Мұсылмандар! Өздеріңді қинамаңдар! Өйткені сендер саңырауға немесе мұнда жоқ біреуге айтып жатқан жоқсыңдар. Аллаһ үнемі сендермен бірге, естиді және сендерге өздеріңнен әлдеқайда жақын, – деді.

Осы сияқты көптеген аят кәримәлар мен хадис шәрифтерден түсінікті болғанындай, Аллаһ Тағала құлына жақын болғандықтан құлының да өзіне жақындауын қалайды. Сондықтан **«Сәжде етіп жақында!»**⁶⁵ деп бұйырған.

Ақрабийят мұрақабәсі арқылы жүрегінен өткен ойлар мен сезімдердің өзін Аллаһ Тағаланың біліп тұрғанын түсінген жан тек қате істерден емес, жаман ойлар мен сезімдерден де аулақ болуға тырысады. Ниетін дұрыстап, барлық күш-жігерін тура жолға / истиқамәт бойынша/ жұмсайды.

Бұл тәфәккурлер нәтижесінде құлда Аллаһ Тағалаға деген күшті де терең жақындық пен **махаббат** пайда болады.

4. Мұрақабә махаббат

Бұл мұрақабәда «... Аллаһ оларды сүйеді, олар да Аллаһты сүйеді...» (Мәидә, 54) аят кәримәсі тәфәккур етіледі. Бұл тәфәккурден кейін адамның көңіліндегі Аллаһ махаббаты арта түседі. Құл Аллаһ-тың бүкіл мақдұғына Жаратушыға деген махаббаты мен құрметі үшін махаббатпен, мейіріммен қарай бастайды. Есіктегі мысыққа, итке, бау-бақшадағы жасыл талдың өзіне махаббатпен қарайды. Бүршік жарған гүлді көргенде «О, құдіреті күшті Раббым! Қандай керемет! Бұл гүлді де Сен сыйладың» дейді. Үнемі шүкірлік пен хамд айтумен болады. Ешкімді ренжітпейді. Өзін ренжіткеннің бәрін кешіреді. Өйткені өзінің де Аллаһқа қарсы сан жетпес кемшіліктері мен қателіктерінің бар екенін

біледі. Өзіне істелген кінәні кешірмесе, Әлемдердің Раббысына істеген кінәлары үшін қай бетімен кешірім сұрай алатынын ойлайды. Өзгелерді кешіре отырып Аллаһтың кешіріміне лайық халге келе білу – кәміл мүминдер үшін бас тарта алмайтын иман көкжиегі.

Шын жеңіс – адамның өзіне зұлымдық жасағандарды жүрегінде реніштің қиқымы да болмай кешіре білуі.

Екіншіден, Құдай үшін кешірім – махаббатұллаһтың ең үлкен көрінісі. Мұндай көріністер іске аспаса, махаббатұллаһ туралы алға тартқаны жай сөз ғана болып қалмақ.

Мұрақабә барысында әр мүмин өз түсінігі, қабілеті мен шынайылығы мөлшерінше бұл аят кәримәлар туралы тәфәккур етіп, фәйіз алады. Уақыт өте келе бүкіл Құранды бастан-аяқ тәфәккур ете отырып, оқи алатындай деңгейге көтерілуге тырысады.

Мұрақабәлар нәтижесінде құл ішкі жан дүниесін Аллаһ Тағалаға бұрады. Көңілін Аллаһтан басқа нәрселермен мазаламайды. Аллаһтың әмірін барлық нәрседен жоғары, ең бірінші орында ұстайды. Тілін Аллаһтың зікірімен көркемдейді.

махаббатымен ұйықтап, тұрар кезде де сол қуыршағын іздеп тұрады. Міне, адамның өлімі мен қабірінен тұрып, махшар майданына баруы да дәл солай болады. Сондықтан адам кешке қандай нәрсенің қамымен ұйықтағанына көңіл бөлуі керек. Егер мұминнің өміріндегі бүкіл ойы мен қамы Аллаһ болса, оның өлімі де, қайтадан тірілтілуі де Аллаһпен және Оның разылығы бағытында іске асады.

Хадис шәрифте былай делінген:

«Адамдар қиямет күні өлген халдеріне қарай тірілтіледі» (Мұслим, Жәннәт, 83).

«Қалай өмір сүрсеңдер, солай өлесіңдер. Қалай өлсеңдер, солай тіліртілесіңдер!» (Мүнәуи, Фәйзүл-Қадир, V, 663).

Адамның барлық ісі мен арманы Аллаһтан өзге нәрсе болса, өлімі де, қайтадан тірілтілуі де сол бағытта іске асады. Сондай-ақ қиямет күні өзіне жәрдемші де таба алмайды.

Мұрақабәларда болуға тиіс халге толық жете білу үшін зікірмен, тәфәккурмен жаттығу жасау керек. Расында, Расулұллаһ ﷺ:

احْفَظِ اللَّهَ تَجِدَهُ تُجَاهَكَ

«Аллаһтың ақысына абай бол! Сонда Оны алдыңнан табасың!» деген (Ахмед, I, 293).

Мұрақабә мен тәфәккурді, зікірді толық пайдамызға асыра білу үшін оның әдептілігі мен шарттарына бағынуымыз қажет. Аштық, ашу және ұйқылы кездер сияқты қысыл-таяң себептермен жүрек мазасыз болған кездерді емес, керісінше, бұл әдептіліктерге жан рахаты болған, кең уақыттарды таңдау жатады.

ТӘФӘККУР ӘДЕБИ

Ғаламдағы барлық болмыс – адамның түсінігі мен санасына құдірет қолымен ұсталған иләһи көріністер айнасы. Бұл айнадағы сырлар мен хикметтерді сезіп, көре білу, көңіл айнасының тазалығы мен мөлдірлігіне байланысты.

Иләһи ғашықтықтың ең күшті тоқ желісі жүректің иман сымдарынан өтеді. Адам бейне-бір бұл жаһан шағылысқан айна. Иләһи көріністердің ақиқатына бағыттаушы. Тәфәккурмен кемелденгендер үшін Ислам діні – мәңгілік көктем маусымы.

ХАҚ ДОСТАРЫНЫҢ ТӘФӘККУРИ

Хазіреті Әбу Бәкір ﷺ бір күні қияметті, мизанды, жәннәт пен жәһәннәмді, періштелердің топ-тобымен сап түзегенін, жеті қабат аспан мен Күннің бүктеліп, түрілгенін, жұлдыздардың қарайып төгілгенін, таулардың шашылғанын есіне алып, бұлар туралы терең тәфәккурге батты. Сонан соң Аллаһ қорқынышымен:

«Мына көгалдар сияқты көгал мен шөп болуды, сонан соң бір жануар мені жеп, жоқ қылуын қандай қалаймын!» деді. Осыған орай Пайғамбар Мырзамызға ﷺ:

«Раббыңның құзырында тұрып, есеп беруден қорыққан жанға екі жәннәт бар» деген аят кәрімә түсті (Рахман, 46; Сүюти, Лүбәбүн-Нұқул, II, 146; Алуси, XXVII, 117).

Әбу Бәкір күн ашық, бұлтсыз күні сыртқа шығып, Аллаһ Тағаланың құлдары үшін жаратқан сан жетпес сұлулықпен жаратқан табиғатты тамашалап отырған еді. Сол кезде ағаштың бұтағына қонып, көркем дауысымен сайраған құсты көрді. Кенет мұңайып, күрсіне отырып, құсқа қызыға қарап:

«Қандай бақыттысың, ей, құс! Уаллаһи, мен де сен сияқты болғанымда ғой! Ағаштың бұтақтарына қонып, кейін ұшып кетесің. Есебің де жоқ, азабың да жоқ! Уаллаһи, Раббымның құзырында есепке тартылатын адам болғанша, жолдың шетіндегі ағаш болып, түйенің келіп мені аузына алып, шайнап, жеп қоюын қалаймын!» – деді (Ибн Әби Шәйбә, Мұсаннаф, VIII, 144).

Хазіреті Әли былай деген:

«Заңдары мен ережелерін білмей, фиқһсыз жасаған құлшылықта, руханияты мен салмақтылығы жоқ фиқһта, тәфәккур етілмей оқылған Құранда қайыр жоқ» (Әбу Нұайм, Илия, I, 77).

Мына төмендегі сөздер де Хазіреті Әлидікі :

- 1) Хұшұғсыз оқылған намазда,
- 2) Бос сөзбен істерден аулақ болмаған оразада,
- 3) **Тәфәккурсіз қираатта,**
- 4) Тақуа сезімі жоқ ғылымда,
- 5) Жомартық болмаған малда,

6) Құрметі жоқ бауырластықта,

7) Жалғасы жоқ, мәңгі емес нығметте,

8) Ыхыласы жоқ дұғада қайыр жоқ (Ибн Хажар, Мүнәббихат, 31 б.).

Хазіреті Әли әр нәрсеге ғибрат назарымен қарап, ұзақ тәфәккур ететін. Аллаһтан қорыққанынан жетім баладай жылап, науқас адам сияқты дірілдеп тұратын. Құлшылыққа өте құмар болатын. Риязат оның өмірлік ұстанымы еді. Аз жеп, көп қайырымдылық жасағанды қатты ұнататын. Дінді барлық нәрселен жоғары, әзиз тұтатын. Ол былай дейтін:

«Қайырдың барлығы мына төрт нәрседе: **Сөйлеу, үндемеу, назар салу/қарау мен әрекет.** Аллаһты зікір шеңберінде болмаған әр сөз – бос. **Тәфәккурден аулақ үнсіздік – қате. Ғибратсыз назар – ғапылдық.** Аллаһқа құлшылық жасауға жетелемейтін әр әрекет – әбестік пен ақымақтық. Сөйлегені зікір мен қайыр, үнсіздігі тәфәккур, қарағаны ғибрат, әрекеті құлшылық болған адамды Аллаһ мейіріміне бөлесін! Адамдар осындай жандардың қолы мен тілінен аман қалады»⁶⁶.

Сахаба **Ибн Мәс'уд** Құран елін былай таныстырады:

66. Әбу Насыр Сәрраж, Туси, әл-Лүмә/Ислам Тасаввуфы, Аударған Хасан Кәмил Йылмаз, Ыстанбұл, 1996, 137-140 б.

«... Адамдар өзара сөйлесіп жатқанда Құранды жаттаған қари үнсіздігімен танылуы керек. Құранды жаттаған адамның көз жасы ерекше. Өзгеше сұлу. Қаридың тақуа, тәфәккур мен үнсіздік халінде болып, ұлы да керемет тұлғалық көрсетуі ләзім...» (Әбу Нұайм, Хиля, I, 130).

Үммүд-Дәрдадан .

– **Әбу-Дәрда Хазіреттің** ең көп маңыздылық танытқан ғибадаты қайсы? – деп сұрағанда:

– Тәфәккур мен нәтижесінде ғибрат алу, – деп жауап қайтарған (Уәки' бин Жәррах, Зүһд, 474 б.).

Табиғунның үлкендерінің бірі **Әмір бин Абдил-қайс** былай деген:

«Пайғамбар Мырзамыздың сахабаларының көпшілігінен естігенім. Олар:

"Иманның жарқырауы мен иман нұрының артуы тәфәккурмен ғана мүмкін" деп айтатын» (Ибн Кәсир, I, 448, Сүюти, әд-Дүррүл-Мәнсур, II, 409, [Әлү Имран, 190]).

Рәби бин Хайсәм Хазіретінен:

– Өзіңізден де жақсы, қайырлы адамды бізге айта аласыз ба?– деп сұрағанда, ол:

– Иә, кімде-кімнің сөйлегені – зікір, үнсіздігі – тәфәккур, қарағаны – ғибрат болса, ол кісі менен

әлдеқайда қайырлы деп жауап берген (Ибн Ханбал, Зүһд, 334 б; Әбу Нұайм, Илия, II, 106).

Әбу Сүлеймен Дарани былай деген:

«Көздеріңді жылауға, жүректеріңді тәфәккурге үйретіндер!»

«Дүниеге берілу адам мен ахирет арасына керілген перде. Бұл жағдай Аллаһ достары үшін де өте аянышты зиян. Ахирет туралы ойлау адамда хикмет нұрларын туғызып, жарқырауына себеп болып, жүректерді тірілтеді» (Имам Ғазали, Иһя, VI, 45).

Юсуф Һәмәдани Хазірет былай деген:

«Адамда иманға тән тәфәккур туса, оның артынан салих амалдар да келеді. Бұл екеуін, яғни амал мен тәфәккурді бір араға келтіру қалай мүмкін болса, солай қосу қажет»⁶⁷.

Фұдайл бин Ияз рахметұллаһи аләйһ былай деген:

«Тәфәккур Аллаһтың ұлылығы мен үстемдігінің және патшалығының айнасы сияқты. Саған жақсылық пен жамандықты аян етеді» (Имам Ғазали, Иһя, VI, 44).

67. Юсуф Һәмәдани, Рүтбәтүл-Хаят, Аударған, Нәждәт Тосын, Ыстанбұл, 2002, 60 б.

Мұхаммед бин Абдұллаһ былай деген:

«Тәфәккур бес түрлі:

Аллаһтың аяттарын тәфәккур ету. Одан мағрифат туындайды.

Аллаһтың нығметтерін тәфәккур ету. Одан махаббат туындайды.

Аллаһтың уәдесі мен сауабын тәфәккур ету. Одан рағбәт, яғни қызығу мен ынта туындайды.

Аллаһтың қорқытуы мен жазасын тәфәккур ету. Одан рәһбәт, яғни қорқыныш туындайды.

Аллаһтың сыйына қарап, нәпсінің жапасы мен қиянатын тәфәккур ету. Одан хая, яғни ар мен ұялу, өкініш сезімі туындайды».

Хикмет иелері былай деген:

«Барлық жақсылықтар мен қайырларды бір араға келтіретін нәрсе – ұзақ тәфәккур ету. Үнсіздік – сәлемет. Теріске ілесу – қайғы мен ащы пұшаймандық. Кімде-кім ахиреттен қапыда қалып, нәпсіқұмарлығына берілсе, ол қиямет күні өз-өзіне “Түһ, саған!” дейді де жоқ болып кетуді қатты армандайды» (Бәйхаки, Шұаб, VII, 417/10812; IV, 272/5070).

ТӘФӘККУР ӨЗЕНІН БЕРЕКЕЛІ ДЕ ҚҰНАРЛЫ ЖЕРГЕ ҚАРАЙ АҒЫЗУ КЕРЕК

Аллаһ Тағала әр құлына тәфәккур ету қабілетін берген. Әр адамның жан дүниесінде гуілдеп ағатын тәфәккур өзені бар. Бұл өзен ешқашан тоқтамайды, үнемі аға береді. Оның басын бұрып, бағыттамааса, қай жаққа ағатыны белгісіз. Дұрыс-бұрысына қарамай, кез келген жерден өте береді. Кейде құрғақ шөлдалада жоғалып кетеді. Басқаша айтқанда, тасқын су айдап алып кететін шөркелер сияқты белгісіз соңға ағады.

Нағыз шеберлік – осы тәфәккур өзенін құнарлы жерге ағызып, берекетті өнім алу.

Аллаһ Тағала тәфәккур мен тахассус нығметтерін Өзінің разылығы бағытында қолданбаған адамдарды былай ескертеді:

«Расында, Аллаһ алдында жаратылыстың ең жаманы – ақиқатты түсінбейтін саңырау, мылақау болып алғандар» (Әнфәл, 22).

«Ант етемін, Біз жын мен адамзаттың бір сыпырасын тозақ үшін жараттық. Олардың жүректері бар, онымен аңғармайды. Көздері бар, онымен көрмейді. Құлақтары бар, онымен естімейді. Міне, олар тап хайуан тақылетті, тіпті

хайуаннан да бетер қаңғылес. Әне солар – нағыз қапыда қалғандар» (А'раф, 179).

Жүрек айна сияқты. Ғапылдықпен, күпірлікпен қарайып кетеді. Оны тазалап, жарқырататын нәрсе – әуелі Аллаһқа иман келтіру, сонан соң Оған махаббатпен жөнелу. Адам ең қарапайым түрде «Бұл дүниеге неге келдік, кімнің мүлкінде өмір сүріп жатырмыз, бұл өмір сапары қай жаққа?...» деген сияқты сұрақтардың жауабын ойлап, табуға тырысуы керек. Бұл ақиқаттардан алыс, нәпсіқұмарлығына салынып, жүрегін Аллаһты танып білумен шұғылдандырмаған адам аянышты соңның жолаушысы дегені.

Мұндай адамдар ақиқатты ашық баянмен ортаға салған иләһи нығметтерді көрмейді, олар туралы ойланбайды. Сондықтан ғапылдық пен адасқандықтың үлгісі болған «хайуандарға» ұқсатылған. Өйткені хайуандардың бүкіл арманы – ішіп-жеу мен нәпсіқұмарлығын қанағаттандыру.

Аллаһ Тағала былай дейді:

«Нәпсіқұмарлығын тәңір тұтқанды көрдің бе? Оған сен кепіл боласың ба? Әлде олардың көбін, шын мәнінде, сөз тыңдайды немесе түсінеді деп ойлайсың ба? Жоқ! Олар хайуан сияқты, тіпті одан да бетер азғындар» (Фұрқан, 43-44).

Хақ досының бірі былай деген:

«Бұл әлем ойлап, гибрат алатын ақылдылар үшін иләһи өнерді тамашалайтын ерекше арна. Ақымақтар үшін ішіп-жеу мен нәпсіқұмарлықтан ғана тұрады».

Екіншіден, тәфәккур, жоғарыда тілге тиек еткеніміздей, екі жағы өткір пышақ сияқты. Жақсылыққа да, жамандыққа да қызмет етеді. Нәпсінің жаман армандарының шырмауында кететіні секілді рухани ұлылықтардың да артына ілеседі... Аллаһ Тағала тәфәккур қабілетін жаман жолда қолданғандарды былай ескертеді:

«Аллаһтың рұқсаты болмай, ешкім иман келтіре алмайды. Аллаһ ластықты ақылдарын жақсы қолданбағандар мен ой жүгіртпейтіндердің үстіне қалдырады» (Юнус, 100).

Адамға жұққан ең үлкен ластық – күпірлік, яғни Аллаһты жоққа шығару. Санасы мен көңілін Аллаһтың жаратылысындағы және сөз жүзіндегі аяттарымен шұғылдандырмаған, олар туралы ойланып, ақылына қондырмаған адам бұл ластықтан құтыла алмайды, тазалана алмайды.

Иманның нұрымен қоректеніп, уахидың көшбасшылығында іске жаратылған ақыл тәухидке, Аллаһты тануға қайткенде де жол табады. Бұдан мақрұм болғандар хақ пен ақиқатқа жете алмайды. Уахиға негізделмей, тек ақылдарымен ғана ақиқатқа

жете алатынын ойлаған пәлсапашылардың ең үлкен алданышы да осы. Өйткені олар иманнан жүрдай қалған ақылдың да хақ пен ақиқатқа қарай жол таба алатынын алға тартады.

Маңызды бір жайт – тәфәккур нығметін дұрыс пайдалана білу үшін ақыл мен жүректі бос сөз бен істерден аулақ ұстау керек. Расында, аят кәримәларда былай делінеді:

«Олар (мүминдер) – әбестіктен бет бұрғандар» (Мүминун, 3).

«Олар (Рахманның хас құлдары) жалған айғақ болмайды, әбестікке жолығып қалса, (сол жерден) салмақтылықпен өтіп кетеді» (Фұрқан, 72).

Сондай-ақ хадис шәрифте:

«Қажет емес нәрселерді тәрік ету – адамның мұсылмандығының күштілігінен» деп айтылған (Термези, Зүһд, 11; Ибн Мәжә, Фитән, 12).

Нәпсіқұмарлықтан құтылудың ең әсерлі жолы – адамның тәфәккур мен ойын пайдасы бар нәрселерге жинау. Сондай-ақ өзіне қатысы мен байланысы жоқ нәрселермен шұғылданудан аулақ болу. Мәләяғни, яғни пайдасы жоқ нәрселерді тәфәккур ету – барлық жамандық атаулы мен өкініштің, жеңілістің есігі. Пайдасы жоқ нәрселерді ойлағандар пайдалы нәр-

сені қолдарынан қашырып алады. Өздеріне қажет нәрселерден мақрұм қалады.

Ибнүл Жәузи былай деген:

«Жүрек мүбах нәрселерді ойлай берсе, қараяды. Олай болса, харам істерді ойлап, жоспарлаудан туындайтын нәтижені өзің ойла! Місктің өзі судың ерекшелігін өзгертіп, онымен дәрет алуға кедергі жасайтын болса, ит ішкен судың жағдайын өзің ойла! Міне, сол себепті үлкендер былай дейді: *“Мүбах істерді үйрениікті халге айналдырған адам вүслатын (Аллаһтың разылығы мен нұрына бөленудің) ләззатынан мақрұм болады”* (Бұрсәуи, Рухұл-Баян, [әл-Мүминун, 51]).

Адам тәфәккур/ойлау, тахассус/сезу, тахайюл/қиялдау мен тасаввур/ойымен суреттеу деген күш-қабілеттерін жақсылыққа бағыттама, шайтан оның ой-санасын жамандыққа бағыттайды. Сондықтан ол адам Рахмани аясындағы тәфәккур нығметіне ие бола алмайды. Аллаһ Тағаланың нығмет ретінде сыйлаған ақыл мен жүрек ерешеліктерінен пайда көремін деп отырып, жамандыққа ұшырайды.

Олай болса, мүмин жан ақылын Құран Кәрім мен Сүннетү Сәнийя көрсеткен бағытта, үнемі хақ пен қайыр жолында қолдануы керек.

ТӘФӘККУР ЗІКІРМЕН БІРГЕ БОЛУЫ ТИІС

Юсуф Һәмәдани құддисә сирруһ былай деген:

«Жүрек пен зікір ағаш пен су сияқты. Жүрек пен тәфәккур ағаш пен оның жемісі сияқты. Ағашты суармай, көгалдануын, жапырақ ашып, бүршік жаруын күтпей, оның жеміс беруін күту – қателік. Күтсе де жеміс бермейді. Өйткені ол уақыт жеміс беретін уақыт емес, ағашты қоректендіріп, бағатын уақыт. Оны суарып, басып кеткен арам шөптерді жұлып, тазалау, сонан соң күннің жылуын күту керек. Бұлар іске асса, ағаш жанданып, шаттанады да, жасыл жапырақтармен көркейеді. Ағаш бұл ерекшелікке бөленгеннен кейін ғана барып оның бұтағынан жеміс күтсе, дұрыс болады. Енді бұл уақыт – жеміс уақыты» (Рүтбәтүл-Хаят, 71 б.).

Хасан Басри Хазірет те былай деген:

«Ақылды адамдар өздерін зікір арқылы тәфәккурге, тәфәккур арқылы да зікірге үйретеді. Ақыры, сөйтіп жүректерін сөйлетеді. Бұдан кейін олардың жүректері әрқашан хикметпен сөйлей бастайды» (Имам Ғазали, Иһя, VI, 46).

Қысқасы, зікір мен тәфәккур бір-бірінен ажырамауы тиіс. Зікірде ең маңызды жайт – оны санады түрде мағынасын тәфәккур ете отырып орындау.

Үлкен әулиелерден **Мұхаммед Парса Хазіреті** айтқандай, кәлимә тәухид зікірінде «Лә иләһә» (басқа тәңір жоқ) деп айтарда бүкіл жаратылыстың фәни екенін ойлап, барлығын жоқ деп санау керек. Және Аллаһтан басқа барлық нәрсені ойы мен санасынан алыстатып, ойын тазалауы керек. Адамның жүрегі мен санасы Аллаһ Тағаладан басқа ешнәрсенің құлы болмау деген сенім мен сезімге толы болуы қажет. «Иллаллаһ» (тек Аллаһ бар) деп айтарда да Аллаһтың ежелдегі затының мәңгі жасай беретінін, сондай-ақ махаббат пен сүйіспеншілікті тек Соған ғана бағыттау керек екенін ойлау керек. Осылай Аллаһ Тағаланың жамалдық сипаттары сол жүрекке орнығып, көрініс табады.

Баһауддин Нақшібәнд құддисә сирруһ та:

«Зікірдегі мақсат тек «Аллаһ» немесе «Лә иләһә иллаллаһ» деп айту емес. Бәлкім, себептен мүсеббипке (себепті жаратушыға, Аллаһқа) бару және ңығметтің сол мүсеббиптен келгенін көру» – деп айтқан.

Яғни зікірдің ақиқаты – ғапылдық саздауатынан құтылып, мүшәһәдә (шындықтың куәсі болу) көкжиегіне көтерілу.

Мәуләнә құддисә сирруһ былай дейді:

«... Жалғыз, теңі мен ұқсасы жоқ Аллаһымыз “Аллаһты зікір етіңдер!” деп, бізге рұқсат берді. Бізді

оттың ішінде көрді, нұр сыйлады... Сезбей, тәфәккур етпей, тек ауызша, тілмен жасалған зікір – кем қиял. Жан-тәнімен, таңдана отырып жасалған зікір сөздерден де, басқа түсініктерден де ада» (Мәснәуи, 2 т. 1709, 1712 тармақ).

Аллаһтың есімдері мен сипаттарын тәфәккурмен зікір еткен адамда уақыт өте келе Аллаһ махаббаты арта түседі. Өйткені Аллаһты зікір ету – «Аллаһ» сөзін тек тілмен ғана қайталау емес, Оның махаббатын сана-сезімнің орталығы жүрекке орнату.

Адам зікір мен тәфәккур арқылы алдымен махаббатұллаһқа қол жеткізеді. Сонан соң бұл махаббат арқылы мағрифатұллаһқа жетеді. Яғни Аллаһ Тағаланың есімдері мен сипаттарын өте жақсы тани бастайды. Осының нәтижесінде Аллаһ Тағала да оны жақсы көреді, оны Өзіне дос тұтады. Расында құдси хадисте Аллаһ Тағала:

«Құлдарым ішіндегі уәзілерім (достарым) мен жаратқандарым ішіндегі сүйгендерім Мені зікір еткендері сонша, зікірлеріне бола Мен де оларды еске аламын!»» деп айтқан (Ахмед, III, 430).

Зікір тілмен, денемен және жүрекпен – үш түрде қарастырылады. Тілдің зікірі – Аллаһ Тағаланы көркем есімдерімен, сипаттарымен еске алып, хамд ету/мадақ айту, тәсбих етіп/күллі нұқсан

атаулысынан пәк қылу, кітабын оқу және Оған дұға ету. Дененің зікірі – әрбір мүшемізді ол неге бұйырса, сонымен шұғылдандырып, тыйымдарынан сақтану. Жүректің зікірін **Алмалылы Хамди Языр Әфенді** былай түсіндіреді:

«Жүректің зікірі – Аллаһты шын көңілден еске алу. Ол үш бөлімнен тұрады:

1) Аллаһтың заты мен сипаттарын білдіретін дәлел-дәйектерді ойлап, Оның мүлкі мен салтанаты туралы жүректе туындайтын шәк-шүбәларға жауап іздеу.

2) Раббымыздың біздің мойнымыздағы ақысы мен құлшылық міндеттерімізді тәфәккур ету. Яғни, Аллаһтың әмірлері мен тыйымдарын, бұлардың дәлелдері мен хикметтерін ойлау. (Өйткені адам қойылған талаптың мәні мен иләһи бұйрықтарға бас июдің нәтижелерін білсе, салих амалдарға көбірек жүгінеді).

3) Ішкі жан дүниедегі мен сыртқы дүниедегі мақлұқты және бұлардағы жаратылыстың сырларын тәфәккур етіп, әр жасушасына (клетка) дейін барлық жаратылыстың иләһи әлемнің айнасы болғанын түсіну. Сол жамал мен жалал/ұлылық әлемінің нұрларынан бұл айнаға тиісінше қарағандардың көздері шағылысады. Және бұдан қас-қағым сәтте

алынатын саналы түрдегі ләззаттың бір ұшқынының өзі бүкіл дүниеден артық болады.

Зікірдің бұл мәртебесінің шегі жоқ. Адам бұл мәртебеде өзінен һәм күллі әлемнен бас тартады да, бүкіл санасы Аллаһта ғайып болады. Тіпті, зікір мен зәкірден (зікір етушіден) еш атақ та, белгі де қалмайды. Тек мәзкур, яғни зікір етілген Хақ ғана сезіледі. Негізінде бұл мәртебе туралы сөз қозғағандар көп. Көп болса да бұл мәртебеге жеткендердің сөзбен ісі де, байланысы да жоқ» (*Хақ Діні Құран Тілі*, [әл-Бақара, 152]).

Қорыта айтқанда, барлық болмыс адамның түсінігі мен санасына құдірет қолымен ұсталған иләһи көріністер айнасы. Бұл айнадағы сыр мен хикметтерді сезе білу жүрек айнасының тазалығына байланысты.

Зікір мен тәфәккурдің ең берекелі уақыты – таңсәрі уақыты

Сүйген сүйіктісін есіне көп алады. Бір нәрсені есіне көп алған адам бір уақыттан соң оны сүйе бастайды. Махаббаттың күштілігі де сүйіктінің жолында жасалған пидашылдықтар мөлшерінде болады. Міне, таңсәріде тәтті ұйқысынан бас тартып, Хақ Тағаланы паналау да шынайы махаббаттың ең көркем, ең күшті көріністерінің бірі.

Мынаны жақсы білу керек: Таңсәріде Құдайдың рахметі мен мағфираты/кешірімі асып тасады. Иләһи берекеттен шабыт алған бұлбұлдар ең әдемі дауыстарымен сайрап, шырқайды. Ашқан сан алуан түстегі раушан гүлдер ең күшті иістерін сол уақытта жомарттықпен таратады. Адамның бұл иләһи рахмет дастарханынан несібесіз қалуы қандай аянышты десеңізші!

Тәуліктің ең қымбат бөлігі – түннің үштен екі бөлігі өткен уақытқа тура келген таңсәрі уақыты. Таңсәрі уақыты – адамның ойы мен жүрегі күнделікті тіршілік қамынан аулақ, бос, жүрек дем алып сафтанған, ортаның тыныш болып, фәни байланыстар әлсіреген уақыт. Бұл уақыт – иләһи рахмет түскен, Әлемдердің Раббысының құлына ең жақын болған кез. Жүректің күйбең тіршіліктен аулақ болып, Аллаһқа толық бұрылғандықтан таңсәрі уақыты ойлай білгендер үшін ғибрат алуға ең ыңғайлы заман бөлшегі. Тәфәккур үшін ең өнімді уақыт.

Аллаһ Тағала былай дейді:

«Ей, жамылғысына бүркенген (Пайғамбар)! Түннің біраз бөлігі өткен соң тұр (намаз оқы)! Түннің жарымындай немесе жарымынан біраз уақыт өткіз яки одан көп уақытта Құранды байсалды, тәртілмен (ашық, ретті түрде) оқы! Өйткені Саған салтанатты сөзді түсіреміз. Шындығында түнде тұру тым әсерлі һәм сөз тұрғысынан өте

бекем. Расында, күндіз Сен үшін ұзақ шұғылдану бар» (Мүзәммил, 1-7).

Таңсәріде үнсіздік пен тыныштық болса, күндізгі уақытта адамның назары мен ойы шашылып, дауыстар көбейіп, үнсіздік жойылады. Түннің әсерлі уақытын пайдалана алмаған адам күндізгі күйбен тіршілікпен Аллаһ Тағалаға жөнеліп, құлшылық етудің фәйзі мен руханиятына таңсәрідегідей жете алмайды.

Қысқасы, таңсәрі уақыты құлшылық үшін бөлінген таңдаулы да қымбат уақыт, күндіз – қызмет ету мен рызық табу үшін бағышталған өте жақсы нығмет. Яғни мұмин таңсәріде тек Раббысымен ғана, күндіз болса халықтың ішінде Хақпен бірге болуы тиіс.

Расулұллаһ ﷺ түннің ең берекелі, ең фәйзді уақыты болған таңсәрі уақытында намаз оқуды, Құран оқуды, дұға мен тәфәккур етуді ешқашан тастамаған. Тіпті, ауырып, аяғынан тік тұра алмайтындай әлсіз кездерінде таңсәрі уақытын құлшылықты отырып жасаумен өткізетін⁶⁸.

Әсіресе Аллаһ Расулы ﷺ тәфәккур ету үшін түнгі уақытты пайдаланатын. Көз жасын төге отырып, ұзақ уақыт қиямда тұратын. Тіпті, онысынан

аяғы ісіп кететін. Ұзақ уақыт рүкуғ мен сәждеде болатын.

Имам Хасан бин Рушәйк былай дейді:

«Тәфәккур дариясының құлпы мен Хақ есігін ашу үшін таңсәрі уақытында ұйқыдан тұрып, рухани дамуға дәнекер болатын іс-шаралар өткізуден артық күшті кілт жоқ. Өйткені адам сол уақытта сыртқы әсерлерден, күйбең тірішілігі мен құмарлықтарынан алыс болады. Ол енді Раббысымен бірге болу кезеңіне кірген уақыт. Денесі дем алып, есін жиған, жанданып, тыңайған. Қысқасы, ауаның ең керемет, таң самалы соғатын және түн мен күндіз арасындағы ең ыңғайлы, ең жақсы уақыт – таңсәрі уақыты. **Өйткені таңсәріде қараңғылық сейіліп, орта жарықтана бастайды.** Ал, керісінше күн батып, кеш болғанда жағдай басқаша болады. Яғни қараңғы жарықтың үстін жабады. Орта тас қараңғыға айналады» (Қараңыз, Әбу Ғұддә, *Заманын Кыйметі*, 86 б.).

Аят Кәримәда былай делінген:

«(Тақуа жандар түнде намаз оқып, истиғфар ету үшін) **жамбастарын (рахат) төсектерінен ажыратады. Қорқыныш пен үміттену арасындағы көңіл күйімен Раббыларын паналайды. Әрі Біз берген несібеден инфәқ қылады** (қайырға жұмсап тұрады)» (Сәжде, 16).

Мүмин жанның таңсәріде күнәлары үшін кеші-

рім сұрап, иләһи азапты ойлап, сезімтал болуы, өлімді еске алып, өмірінің артта қалған бөлігін қалай пайдаланатынын жоспарлауы және Құран Кәрім туралы ой жүгіртіп, тәфәккур етуі Аллаһ Тағала ұнататын, разы амалдарға жатады.

Аллаһ Тағала осылай таңсәрі уақытын құлшылықпен өткізіп, инфәқ өмірі сүрген құлдарына мына ерекше сүйіншіні берген:

«Істегендеріне бола, олар үшін өте қуантушы да көз шағылыстыратын талай нығметтердің сақталғанын ешкім біле алмайды» (Сәжде, 17).

Аллаһ Расулы ﷺ бұл аят кәрімәны былай тәфсірлеген:

«Аллаһ Тағала “Мен салих құлдарым үшін еш көз көрмеген, еш құлақ естімеген, еш адамның ойына да, қиялына да келмейтін нығметтер дайындадым!” деген» (Бұхари, Бад'үл-Хальқ, 8; Тәфсир, 32/1; Тәухид, 35; Жәннәт, 2-5).

Бұдан ұғынатынымыз, бізге айтылмаған жәннәт нығметтері айтылғандарға қарағанда әлдеқайда көп, артық. Кейбір риуаяттарда бұл нығметтерді періштелер мен пайғамбарлардың да білмегені айтылған.

ҚОРЫТЫНДЫ

Тәфәккур – ақиқат пен мәңгілік бақытқа кенелудің кілті

Ақиқатқа жету тек тәфәккур мен дәлелдеу арқылы ғана мүмкін. Дәлелдерді, яғни иләһи құдірет нақыштары мен ұлылық көріністерін естіп, көру тұрғысынан саңырау, соқыр сияқты пиғыл танытқан адам дұрыс пен шындықты қалай таппақ? Осыған орай «Мәліметтер сана-сезімді оятпаса, ғылымға айналмайды» делінген.

Аллаһ Тағала ақиқатты таба алмаған кәпірлердің жағдайын аят кәрімәда былай тілге тиек еткен:

«Шынында, Сен өліктерге естірте алмайсың, сырт берген саңырауларға да естірте алмайсың» (Нәмл, 80).

Адам уайым, қиял мен әуесқойлық сияқты қатерлерден аман-есен болуын қамтамасыз ететін, уахимен

тәрбиеленген ақылмен Пайғамбар Мырзамыздың көңіл әлемінен үлгі алудың қайратында болса, хақ пен ақиқатқа, қайырға жетеді. Пайғамбарымыздың мұғжизалары түгілі Оның ахлағы мен өмірінің өзін лайықты түрде тәфәккур етіп ұғына білсе, Оның садық/шын пайғамбар екенін және шақырған нәрселерінің толық хақ пен ақиқат екеніне көзі жетіп, шындықты мойындаудан басқа амал таба алмайды. Бұл тәфәккур нәтижесінде Аллаһтың рұқсатымен нәпсіқұмарлығы мен ақылдың жалғасы жоқ жолдарынан құтылады.

Аллаһ Тағала жәһәннәмдіктердің халі мен пұшаймандықтарын былай хабарлаған:

«Олар тозақта: “Уа, ұлы Раббымыз! Бізді бұл жерден шығарып, дүниеге кері қайтарсаң, бұрын істегендерімізден бөлек салих амалдар істейік! – деп жалбарынып зарлайды.

(Аллаһ): “Біз сендерге ойланып, ғибрат алатын және ақиқатты көретін адам уағыз-насихат қабылдарлықтай өмір бермедік пе? Әрі сендерге пайғамбар да келіп еді ғой! Олай болса, (азаптың дәмін) татыңдар! Залымдарға әсте медеткер жоқ!” (дейді)» (Фатыр, 37).

Демек, адам ақиқат пен мәңгілік бақытына екі жолмен ғана жете алады екен:

1) Не салих мұминдерді тауып, оларға беріледі

және олардың фәйз бен руханият шеңберінде Хаққа мойынсұнады.

2) Не болмаса тәфәккур мен тахассус қабілеттерін Құран мен Сүннетү Сәния бағытында қолданып, дұрысты тауып, нәпсісін оған бағындырады. Адам ақиқат еліне мойынсұнбай, һәм ынсабымен ойлап, ақыл көрсеткен жолмен жүрмесе, соңының аянышты да күйзелтетін азап болатынына күмән жоқ.

Негізгі тәфәккур – Уәжібұл-Вүжудты белгілеп, мойындау

Алдыңғы беттерде тілге тиек еткеніміздей, адам үшін Аллаһ Тағаланың Затын түсіну мүмкін емес. Өйткені адами ғылымның жолы – хауассұ хамсә/бес сезім мүшесі, ақыл мен жүрек. Бұл түсіну қабілеттірінің барлығының құдіреті шектеулі. Құдіреті мен билігі шектеулі болған болмыспен Бәқи, Мұтлақ, Әзәли мен Әбәди Зат пен құдірет түсінілмейді. Шектеулі дәнекермен пайда болған түсінік тек шектеулі түрде ғана іске асады.

Сондықтан Аллаһтың Заты туралы ойлау, тағдырдың сыры мен хикметін толық шешу сияқты адамның шамасынан тыс істерге тырысуға Құран мен Сүннет тыйым салған. Қалай иләһи ақиқаттарды ойламай, оларға бей-жай қалу бәлекеттің себебі болса, өз шегін білмей, мүмкіншілігі мен құдіретінен

тыс істерге кірісуі де адамды үлкен зиянға ұшыратады.

Сондықтан **Расулұллаһ** ﷺ:

«Аллаһ Тағаланың жаратқандары мен берген нығметтері туралы тәфәккур етіңдер! Бірақ Оның Заты туралы ойламаңдар! Өйткені сендер Оның қадірін (лайықты түрде) әсте бағалай алмайсыңдар» деп бұйырған (Қараңыз, Дәйләми, II, 56; Һәйсәми, I, 81; Бәйхаки, Шұаб, I, 1365).

Ибн Араби Хазірет те:

كُلُّ مَا خَطَرَ بِيَالِكَ وَاللَّهِ غَيْرُ ذَلِكَ

«Аллаһ Тағала туралы ойыңа қандай пікір келсе де біліп қой, Ұлық Аллаһ одан басқа» деп айтқан. Өйткені Ислам үгіттеген шындық – Аллаһтың зати/затына тән сипаттарының бірі – «мұхаләфәтүн лил хауадис», яғни жаратылғандарға ұқсамау. Сондықтан біздің бір адамды, мысалға, ғалым, әділ сияқты Аллаһқа тән кейбір қасиеттермен сипаттауымыз тек Аллаһтың мұхаләфәтүн лил хауадис сипатына деген иманымыздың арқасында шіркке жатпайды.

Аллаһ Тағаланы заттық тұрғыдан аңғарып, түсіну мүмкін емес болса да, Оның барша ғалам мен оқиғалар және құбылыстар арқылы көрініс тапқан сипаттары мен істері арқылы Оның бар және бір, жалғыз екенін ақылмен және жүрекпен аңғарып,

мойындау мүмкін. Әр мақлұқ сияқты мүмкіншіліктері мен құдіреті шектеулі адам үшін де мүмкін болғаны, болатыны осы. Бұл жағдайдың өзі Аллаһ алдында мұмин, иманды деп қабылдануымыз үшін жеткілікті. Сондықтан Ислам ғалымдары «Ғылымның шыңы мен ең абзалы – мағрифәтұллаһ, яғни Аллаһты танып, білу» деп қорытындылаған.

Шын мәнінде адам тек сипаттан сипатталғанға, туындыдан иегерге, өнерден өнерпазға және себептен себепшіге қарай баратын түсінік жүйесіне ие. Адам бұл жолмен, яғни әрбіреуі өнер ғажайыбы болған мақлұғына және сыйлаған нығметтеріне қарап, Аллаһ Тағаланың ұлылығы мен құдіретін, мейірімін өз шама-шарқынша түсіне алады. Яғни әркім мағрифәтұллаһ мұхитынан тек ыдысының үлкендігіне қарай су ала алады.

Хазіреті Мәүләнә былай дейді:

«Бір күні менде Аллаһ Тағаланың нұрын адамдардан көрейінші деген арман пайда болды. Теңізді тамшыда, Күнді зәрреде/ең кішкене бөлшекте көргім келді...»

Егер адам таза түсінікпен, шынайы тәфәккур мен тахассус арқылы Аллаһ Тағаланың сипаттары мен істеріне, туындыларына назар салатын болса, оның мүнкір, яғни кәпір болуы әсте мүмкін емес. Өйткені кәпірлік сана-сезім бұзылып, соның салдарынан

жүректегі сезімталдық бұзылған жерде басталады. Яғни зейіні мен жүрегі негізгі жаратылысынша сақталған, сол бойынша мықты қалпында болған адамның кәпірлікке еруі мүмкін емес. Егер күпір әлемінде көзін ашқан адам болса, күпірліктен құтылу ықтималы әбден көп болады. Бұған мысал ретінде **Хазіреті Ибраһим**нің мүшрік ортада туып өскенімен, тек ақылы мен жүрегі арқылы Аллаһ Тағаланың бір және бар екеніне көз жеткізуі Құран Кәрімде егжей-тегжейлі түрде баяндалады.

Сондықтан барып тұрған кәпір болу дұрыс ойлай білген адам үшін мүмкін емес. Өйткені бір нәрсеге «жоқ» дей салумен мәселе шешілмейді. Адамды сендіретін дұрыс дәлел-дәйектер мен белгілер керек. Өмір мен әлем және өлімнен кейінгі жұмбақты шеше алмағандар тек «жоқ» деумен ғана нені дәлелдеп белгілемекші? Бұл жағдай денсаулығы бұзылғаны үшін қарны аш екенін сезе алмай жүрген адамдардың халіне ұқсайды. Олар аш болғанымен, аш емеспіз деулері тек ауруларының белгісі ғана. Бүкіл жүйкесі салданып қалған немесе наркоз берілген адам денесіне батқан шегені, мүшелерін матадай кескен пышақты сезбейді. Бұл сияқты ұлық ақиқаттар алдында рухын науқас қылып, мұнысын сезбеген адамдар жайлы Аллаһ Тағала:

Өйткені Аллаһ Тағала әр адамның жаратылысына сену мен ақиқатты іздеу қасиетін орнатқан. Сондықтан иман мен ақиқаттан бейхабар немесе еш байланыссыз халде болу тек көкірек көзінің соқырлығы мен рухани саңыраулықтан туындаған жағдайдан басқа нәрсе емес. Негізінде сенбеген адамның да рухы Аллаһты біліп, тануға дайын немесе аңғарған халде. Бірақ бұл жағдайды рухани соқырлығы мен саңыраулығынан санасына ұялата алмаған. Көрген түс еске түспеген сияқты...

Басқаша айтар болсақ, адам рухының иман етуге деген бейімі жаратылысында бар және бұл қажеттілік ретінде бала кезінен бастап қанағаттандырылуы керек аштық сияқты алдымыздан шығады. Мысалы, әкесінің намаз оқып жатқанын көрген бала намаздың жағдайына байланысты сұрақтар қоймайды. Аллаһтың ұлылығын жалпы түрде ұғына алмағандықтан белгілі бейнелер түрінде ұғынуға тырысады. Аллаһтың қанша үлкен екенін сұрайды, өлген адамның қайда баратынын, жәннәт пен жәһәннәмнің қандай жер екенін білгісі келеді. Ол үнемі ізденісте. Өйткені адамның жаратылысында «руханият» деген құбылыс жасырынған. Жасырын күйдегі бұл күш пен қабілет санаға енгенде адам мүмин болады. Санаға енбесе, кәпір болады. Дәл қапастағы құс сияқты. Қапастағы ұзақ өмірден кейін құсты босатып жіберсе, ол құс ұша алмайды. Өйткені қанатына тұз жиналған. Дәл сол сияқты иман сезімі

де санаға енбесе, адамның сену қабілеті мен қасиеті соқыр болады.

Сондықтан бізді жоқтан бар еткен Аллаһты шама-шарқымыз келгенше танып, біліуіміз керек. Парасат пен мағрифәтұллаһқа жетіп, уасылу илаллаһ бола білу үшін Оның сипаттары мен қасиеттерін, істерін дұрыс бағалап, түсінуіміз керек.

Әр ісі хикметке толы Аллаһ Тағала мүшрік қоғамға Пайғамбар Мырзамызды тәблиғ үшін жібергенде ең әуелі «Теңі мен ұқсасы, ортағы жоқ Раббыңның атымен оқы!...» деп бұйырса, бұл іле-шала қарсылық тауып, шіркке негізделген түсініктердің иман ету ықтималын азайтатын еді. Бірақ Аллаһ Тағала сөзге олар қарсы келе алмайтын «жарату» сипатымен бастаған. Олар мұны қабылдаған соң сөзді «жарату» ісінің иесіне әкеліп, **«Жаратқан Раббыңның атымен оқы!»** (Аләк, 1) деп бұйырған. Сөйтіп пұттардың еш нәрсе жарата алмағанын білген мүшріктер шын тәңірдің Аллаһ екенін, шын мақтау мен хамдқа тек Оның лайық екенін өздігінен түсінген еді.

Мүфәссір Бәйдауи былай деген:

«Ұлы Аллаһ Аләк сүресінде адамды ең төменгі сатылардан ең жоғарғы мәртебелерге көтергенін ескертеді. Осылай Аллаһты тануға алдымен ақыл арқылы жеткізетін жаратылысқа ишарат

етеді. Екіншіден, есту арқылы ишарат еткен оқу-жазуға назар аудартады. Яғни ақли һәм нақылдық ғылымдарды бірлестіреді».

Қысқасы, Аллаһ Тағала жаратқандары туралы тәфәккур етуді кәпірлердің иманмен абырой табуларына дәнекер қылған. Мүминдердің бұл жайындағы тәфәккурі имандарының күшейіп, яқиндарының артуына дәнекер болады.

Әр нәрсе әрекет пен өзгеріс халінде

Ойлап қарайтын болсақ, мына ғаламдағы барлық нәрсе өзгеріс халінде. Бір түрден екінші бір түрге ауысады. Мысалы, нұтфә аләқаға, аләқа мұдғаға, мұдға ет пен сүйекке айналады. Мұндай өзгеріс пен ауысым жұлдыздар мен планеталарда, қазбаларда, өсімдіктерде... барлық нәрседе болып жатыр. Атомның ішінде аса айбынды әрекет бар. Электрондар өте нәзік есеппен және ақыл мен қиялға келмейтіндей жылдамдықпен айналады. Атомның ядросы протон мен нейтрондар өте кішкентай алаңға қысылғандықтан жылдамдықтары да электрондардан әлдеқайда көп, артық болғаны сонша, бір секундта 60,000 шақырымнан асатын жылдамдықпен айналады. Бұл қатты жылдамдық олардың ақыл жетпес түрде «қайнаған және көпірген сұйықтықтың тамшылары» ретінде көрінуіне себеп болады.

Ақын адамның санасын туындыдан иегерге

жеткізетін бір зәрренің өзінің жеткілікті екенін қандай жақсы тілге тиек еткен:

*Болмыстың бәрін білме,
Не қажет жер шарының бәрі?
Жеткілікті бір зәрренің өзі
Жаратқанды біліп, тануға!*

(Шинаси)

Бір шаршы миллиметрдей иненің басында 100 триллионға жуық атом болғанын ескеретін болсақ, ғаламдағы әрекеттер мен қозғалыстардың қандай құдіреттің туындысы мен ісі екенін жақсы ұғынамыз.

Міне, бүкіл осы әрекеттер мен өзгерістердің жүзеге асуы үшін шын мәнінде бір әсер етушіге қажеттілік бар. Ол – Халләқұ Мүтәал, Аллаһ Тағала. Өйткені ақылды қайран қалдыратын мына төтенше ғажайып жағдайдың қандай да бір әсер етушісі болмай іске асуы немесе санасыз түрдегі біреуден туындауы әсте мүмкін емес.

Барлық нәрсе белгілі мақсатпен жаратылған

Мына ұшы-қиыры жоқ орасан ғаламда әр нәрсенің белгілі бір хикмет пен пайда үшін жаратылғаны айдан анық. Бұрын тілге тиек еткеніміздей

–Күн мен Айдың жарығы арқылы дүниедегі жаратылыс жарықтанып, өсіп-өнеді. Дүние мен Айдың

Күннің айналасында айналуымен уақыт пайда болады. Жер бетінің айналуымен маусымдар, жылдар, күн мен түн; Айдың айналуымен айлар пайда болады.

–Үнемі дем алып-шығарған мына ауа өкпемізге кіріп, қанды тазартады. Денеміздің ең көп оған қажеттілігі болғандықтан бұл құбылыс тым оңай әрі өте көп.

–Жел бұлтты айдап, қажет жерге жаңбыр алып барады. Жел өсімдіктер мен ағаштарды ұрықтандырады, ыстықты белгілі мөлшерде ұстап, ауаны тазартады...

–Сол сияқты теңіздердің пайдалары да өте көп...

Бұлардың барлығы және осында санап тауыса алмайтын басқа да көптеген жағдайлардың адам өміріне деген маңыздылығы бәрімізге мәлім. Сондықтан бұларды ғибрат назарымен тамашалап, тәфәккур еткен адам мына қорытындыға жетеді: Бүкіл болмыстың жаратылуында үлкен хикметтер мен белгілі мақсаттар бар. Мұны кездейсоқтықтың нәтижесі деп қабылдау ақыл мен түйсікті, сана-сезім мен ұжданды жоққа шағыру деген сөз. Бұлардың барлығы ғылым, хикмет, құдірет пен ұлылық иесі Заттың ісі. Ол – **Аллаһ Тағала**.

Бір заттан/материядан түрлі туындылар мен жаратылыстар пайда болады

Айналамызда көріп отырған түрлі болмыстың негізі әрқашан бірдей. Бәрі де заттан/материядан пайда болған. Түрлі бөлшектер әрқашан бір маңыздың бөлшектері. Мысалы, аспан денелері бір материядан пайда болады. Бірақ әрбіреуінің өзіндік мәні мен жағдайы, мөлшері мен өмірі бар. Біреуі суық болса, енді біреуі тым ыстық...

Азот, карбон, оттегі мен сутегі сияқты элементтерден өсімдіктер мен жануарлар пайда болады. Алайда бұл элементтер мен өмір арасында, тіпті ғылым, ерік, құдірет, есту мен көру сияқты сипаттар арасында еш байланыс жоқ.

Міне, бұлардың барлығы – иләһи өнердің ғажайып туындылары. Әлемде байқалған осыншалық түрлі де кемелді жаратылыс шексіз құдірет Иесі бір өнерпаздың туындысы. Осыншалық өнер туындыларын жасаған Өнерпаздың өзі кейін пайда болғандарға ұқсауы мүмкін емес. Ол – Уәжібұл Вүжуд, яғни бар болуы зәрулік дәрежеде өздігінен һәм эзәли болған Аллаһ Тағала.

Қысқасы, ой жүгірте білген адамның Раббысын тауып, танып, білуі, сондай-ақ Оған қайран қалуы еш қиын емес. Кәпір, имансыз адам тәфәккур арқылы иманға қауышады. Мүмин адамның иманы күшейе

түседі. Сөйтіп, мағрифат пен махаббат сатыларымен жол тарта бастайды.

Мағрифатұллаһ жолы

Кәләм/ақида ғылымының ғалымдары «Адамға әмір етілген алғашқы парыз – мағрифатұллаһ. Яғни, Аллаһты тану және Оған жетелейтін тәфәккурға бет алу» деп тұжырымдаған.

Құран Кәрімнің жалпы әрі негізгі мақсаты – ақыл мен жүректі Аллаһтан басқа нәрселермен шұғылданудан құтқарып, мағрифатұллаһқа жетелеу.

Аллаһ Тағала адамды Өзін танып, құлшылық етуі үшін жаратқан. Адам бұл мақсатқа ең көркем түрде зікір мен пікір арқылы жете алады. Адам өмірінің өзегі – ғибадат. Зікір – Аллаһқа ең көркем құлшылық етудің бір жолы. Зікір мен тәфәккур бір-бірінен айрылмайтын ағайын сияқты.

Әрине, адамдар үшін ең маңызды мәселе – мәңгілік бақыт пен рахатқа қауышу. Басқа арман-мақсаттар бұнымен салыстырғанда еш маңызы жоқ. Ал мәңгілік бақыт пен рахатқа кенелу үшін ең маңызды дәнекер – «мағрифат».

Ғылыми мәлімет – бір оқиғаны себеп-нәтиже байланысымен түсіну деген сөз. Мағрифат сол мәліметке қоса ондағы иләһи еріктің көрінісін аңғарумен іске асады. Сондықтан Аллаһты білуге

жетелейтін ғылым «мағрифатұллаһ» деп аталған. Яғни бұл Аллаһтың бар екенін мағрифат аясында аңғару деген сөз.

Сол себепті Мүминун сүресінің 84-87 аяттарында тәзәккур/ ойлау мәселесі тақуадан бұрын тілге тиек етілген. Өйткені, адамдар тәфәккур мен тахассус арқылы мағрифатқа жетеді. Аллаһ Тағаланы лайықты түрде танып, білген соң Оған қарсы келуден сақтанып, тақуа иесі болу керек екенін түсінеді. Өйткені мағрифатұллаһ болмай, яғни Аллаһты лайықты түрде танымайынша еш қандай амал еш мәнге ие бола алмайды.

Сөзсіз, ең абзал ғылым – мағрифатұллаһ. **Жүнәйд Бағдади** құддисә сирруһ былай деген:

«Егер көк күмбездің астында мағрифат елінің ғылымынан тағы жоғары, абзал ғылым болғанын білсем, басқа нәрсемен айналыспай, оны біліп үйрену үшін тоқтаусыз күш жұмсар едім».

Ибн Қайюм әл-Жәузийя былай дейді:

«Аллаһ Тағала Құран Кәрімде құлдарын мағрифатұллаһқа екі жолмен жетуге шақырады:

1. Хақ Тағаланың жасаған және жаратқандарына назар салып, олар туралы ой жүгірту,

2. Құран Кәрімдегі аят кәримелар туралы ой жүгіртіп, терең ойлау.

Бірінші топтағылар – Аллаһтың көріліп, тамаша етілетін аяттары (әлемдегі құбылыстар), екінші топтағылар – естілетін және ақылмен түсінілетін аяттары» (Ибн Қайюм, *Фәуәид*, 31-32б.).

Бұлар туралы тәфәккур мен тахассус адамды шынайы иманға жетелеп, жаратылыс мақсатына қарай бет алдырады.

Шайыр қандай жақсы айтқан:

Ғалам – бастан-аяқ кітабұллаһ ағзам,

Қайсы бір әріпке қарасаң, мағынасы ылғи Аллаһ.

«Мына ғалам бастан-аяқ, ұсақ-үлкен... барлығы Аллаһтың ең үлкен кітабы. Бұл үлкен кітаптың қайсы бір әріпін оқысаң, мағынасының әрқашан Аллаһ екенін көресің. Әлемнің қайсы бір зәрресін ойласаң, сені Аллаһқа жеткізеді».

Тәфәккур амалға айналуы керек

Тәфәккур мен зікір, мұрақабә арқылы ақиқатқа жете білу үшін білген мәліметтеріміздің іске асуы керек. Иләһи ақиқаттар мен Құран аяттары туралы ойлаған адам сол аяттар қойған талап бойынша амал етпесе, тәфәккурін құпталған дәрежеде іске асырмағаны. Өйткені, амал жан дүниедегі, жасырын іске асқан тәфәккур мен тахассустың сыртта, көрініс әлемімен шағылысуы дегені.

Имам Ғазали бұл жайлы былай дейді:

«Тәфәккурдің жемісі ғылым рухани деңгейі биік халге жету мен салих амалдарға берілу үшін қажет. Жүректе ғылым пайда болса жүректің жағдайы өзгереді. Жүректің жағдайы өзгерсе, мүшелердің амалдары да өзгереді. Сондықтан амал халге тәуелді, хал ғылымға, ғылым тәфәккурге тәуелді. Олай болса, тәфәккур – барлығының бастауы, һәм бүкіл қайыр істердің кілті.

Шын тәфәккур адамды жамандықтардан жақсылықтарға, әуесқойлықтар мен құмарлықтардан зәһидтік пен қанағатқа жетелейді. Бұл сондай бір тәфәккур, адамды мүшәһәдә/Аллаһтың құдіретінің куәсі болу мен тақуа халіне жеткізеді» (Имам Ғазали, *Иһя*, VI, 47).

Амал сатысына өткен тәфәккур мен тахассус арқылы адам ғаламдағы төтенше ғажайыптарды жай істер қатарынан көру ауруынан да құтылады.

Расында, қатардағы жай адам суретшінің табиғаттағы көріністерді еліктеп, салған суретіне таңдана отырып, мақтағанымен, бүкіл ғалам мен оның Жаратушысы алдында сондай қайрандық пен мақтау сезімінде бола алмайды. Барлық иләһи ғажайыптарды күнделікті іс деп бағалайды.

суреттерінің орнына негізгі өнерпаз бен Оның туындыларына қарап қайран қалады, көңілі керемет дәрежеде толқиды. Құдайдың құдіретінің табиғатта жаратқан ұшы-қиыры жоқ төтенше кереметтердегі иләһи өнердің ләззатын татады. Негізі бір топырақ болған өсімдіктердің сан алуан түстегі жапырақтары мен гүлдеріне, бұлардың өсіп-өнуіне, ағаштардың реңі мен иісіне, ләззаты мен түрлерінде шексіз өзгешеліктер байқатқан мәуе-жемістеріне, бір-екі апталық өмірі бар көбелектердің қанаттарындағы таңғажайып керемет өрнектерге, адам жаратылысындағы төтенше жағдайларға назар аударады. Көздің көруі мен мидың түсінуі сияқты шексіз иләһи кереметтерге және бұлардың «хал тілі» делінген сырлы баяндарына құлақ салады.

Осындай ізгі жандар үшін бүкіл ғалам оқылатын, оқуға дайын кітап сияқты. Бұл жандар кітап жолдарындағы білімнен асып, көкіректегі білімге қол жеткізгендер. Дәл бір кездері Сәлжүк қағанатының мәдреселеріндегі кітаптарына үңіліп, қатардағы ұстаз болып жүргенде көңілі ғашықтыққа толы **Шәмс** атты дуана бір дәруіштің тәлім-тәрбие назарынан ұшқын алып, ғашықтық отымен күйіп жанып, жүрегінде жалындаған ғашықтық оты лаулай бастаған **Мәуләнә** сияқты... Сол Мәуләнә осындай ғашықтық аясында қайтадан туылғаннан кейін сыртқы ғылымдарға байланысты кітаптардың мәні оның назарында өз шегіне түсіп, енді ғалам-

ның сырлары мен құдірет нақыштарын оқи бастаған еді. Содан кейін ғана адам мен әлем және Құрандағы сырлар мен хикметтерді паш еткен, жан айқайы мен ақиқат бұлағы «*Мәснәуи*» атты шығармалардың шахы ортаға шыққан.

Бұл дүние өмірін уахимен тәрбиеленген дұрыс ақылдың және иман нұрымен жарқыраған нәзік те сезімтал жүректің туындысы болған тәфәккур мен тахассус аясында өмір сүріп, мағрифатұллаһқа жете алған хас құлдар қандай бақытты десеңізші!

СӨЗ СОҢЫ

Бүгінгі күнде өз тарихы мен мәдениетінен бей-хабар, бейне-бір бөтен мәдениеттің адамдары сияқты кейбір адамдар батыс елінен шыққан адам рухы мен адамгершілігін дамыту жоспарларымен немерсе шығыстан келген його-медитация курстарында жан рахатын ізденеді. Алайда, адам іздеген шын жан рахаты иләһи хикметтер мен ақиқаттардың кілті, Ислам ұсынып үгіттеген **зікір, тәфәккур** мен **тахассус** арқылы іске асатын **мұрақабәда**.

Жүрек сезімталдығымен дамыған тәфәккур – рухтың жаны, жүректің тыныштық көзі. Өйткені мұндай тәфәккур адамды хикметке жеткізеді. Ал хикметтің басы – Аллаһ қорқынышы, тақуалық пен хашйәт сезімі. Қысқасы, тәфәккур мұминді Аллаһтың разылығы мен махаббатына бөлейді.

Ғалам мен оқиғалар, құбылыстар туралы тиісінше тәфәккур ете алған адам «Бұл жаһан не? Неге жаратылдым? Мына фәни күндердің ақиқаты мен мәні не? Бақыт жолы қайсы? Мен кімін? Қалай өмір сүруім керек. Қайдан келіп, қайда бара жатырмын?» сынды сұрақтардың жауабын іздестіреді. Бұл тура-

лы уайым оны дүниенің өткінші әуестерінен құтқарып, дұрыс жол мен мәңгілік бақытқа жеткізеді.

Біз де бұл қарапайым шығармамызда әлем, адам мен Құрандағы сырлар мен хикметтерді, ақиқаттарды білімнің заманауи тұжырымдарын да пайдалана отырып, бір шық, тамшы сияқты жеткізуге тырыстық. Болашақта әлі қандай сырлар мен хикметтердің көрініс тауып, Құдайдың құдіреті мен ұлылығының шексіздігіне жарық ұстайтынын кім білсін!

Сонымен қатар біздің осында тілге тиек еткен мәселелер тек кітабымыздың ауқымы мөлшеріндегі бірнеше мысал ғана. Құрметті оқырмандарымыз, иншааллаһ, бұл мысалдар аясында тілге тиек етілген тәфәккур көкжиегін өз көңілдерінде бүкіл болмыспен құбылыстарды қамтитындай кең ауқымға жеткізеді. Осылай мағрифатұллаһ дариясынан талай сырлар мен хикмет інжулерін тереді.

Аллаһ Тағала баршамызға ұлы да шынайы тәфәккур көкжиегін сыйласын! Құран, адам және әлемнің сырлары мен хикметтерін ғибрат назарымен оқып, жүрегіміздің жанданып, оянуын бәрімізге нәсіп қылсын! Барлығымызды мұрақабә халінде өмір сүріп, мағрифатұллаһқа жеткен бақтияр құлдарының қатарынан жазсын!

Әмин!

МАЗМҰНЫ

АЛҒЫ СӨЗ.....	5
Әлемді, адамды және Құранды	
ТӘФӘККУР.....	15
Ақылдың шегі.....	15
Жүректің міндеті.....	18
Тәфәккурдің мәні.....	22
Расулұллаһ ﷺ үнемі	
тәфәккур халінде болған.....	23
ӘЛЕМДІ ТӘФӘККУР.....	31
АСПАНДЫ ТӘФӘККУР.....	33
Галактикалар.....	37
Күн жүйесі.....	35
Жеті қабат аспан.....	41
Тәфәккурден бас тарту – үлкен күнә.....	42

АТМОСФЕРА / АУА.....	48
Ауа қысымы.....	53
Ыстық-суық үйлесімдігі.....	54
Жел.....	54
Ауаның басқа пайдалары.....	57
Иләһи сүзгіш (фильтр).....	57
Радио толқындары.....	60
Бұлт және жаңбыр мен қар.....	61
ЖЕРДІ ТӘФӘККУР.....	64
Өсімдіктер.....	67
Үлкен мұхиттар.....	71
ЖАНУАРЛАРДАҒЫ ХИКМЕТТЕР.....	73
Бал арасы.....	76
Табиғи қозғалыс.....	77
Жұп жаратылыс.....	81
АЛЛАҒТЫҢ НЫҒМЕТТЕРІН ТӘФӘККУР.....	82
Әр себеппен Тәфәккур.....	84
Әр дәнек пен тозаң Аллаһты түсіндіреді.....	85

АДАМДЫ ТӘФӘККУР.....	93
ЖАРАТЫЛЫСТАҒЫ ТӨТЕНШЕ	
ЖІҢІШКЕ ТҰСТАР.....	93
Сүйектер.....	96
Дене мүшелері.....	98
Аллаһ Тағаланың шапқаты мен	
мархаматы.....	101
Адамның беті мен саусақ ұштары.....	102
Ген деген керемет.....	104
Дене зауытын істеткен кім?.....	106
АДАМ НЕ ҮШІН ЖАРАТЫЛДЫ?.....	108
ӨЛІМ ДЕГЕН ЖҰМБАҚТЫ	
ШЕШЕ БІЛУ.....	110
Тәфәккур Мәут: Өлімді ойлау.....	113
Қадірменді сахабалардың	
тәфәккур мәуті.....	115
Тәфәккур мәуттің пайдалары.....	117
Қорқынышты өлімге дайындала білу.....	119
ҚҰРАНДЫ ТӘФӘККУР.....	129
Құранды Аллаһ үйретті.....	130
Бүкіл шығармалар	
бір ғана КІТАП үшін.....	131

ҚҰРАН КӘРІМДІ ТӘФӘККУРМЕН	
ОҚУ КЕРЕК.....	132
Аллаһ Расулы ﷺ	
Құран Кәрімді қалай оқитын?.....	134
Қадірменді сахабалардың Құран оқуы.....	139
Хақ достарының Құран оқуы.....	141
ҚҰРАН КӘРІМНЕН ТӘФӘККУР	
ТУРАЛЫ МЫСАЛДАР.....	144
УАҚЫА СҮРЕСІ.....	149
Адамның жаратылысы.....	150
Өлім және қайта тірілу.....	151
Дәндер мен өсімдіктер.....	151
Тәтті су.....	152
От.....	153
Жұлдыздар немесе уахилар.....	154
Құран Кәрім.....	155
Өлім.....	156
Өлген адам үш топтың бірінде болмақ.....	157
НӘМЛ СҮРЕСІ.....	158
РУМ СҮРЕСІ.....	160

АЛЛАҒЫҢ АЯТТАРЫН	
ОЙЛАНБАҒАНДАР.....	162
ҮНЕМІ МҰРАҚАБӘ (БАҚЫЛАУ)	
ХАЛІНДЕ БОЛУ.....	165
<i>Аллаһқа жеткізетін ең төте жол.....</i>	<i>166</i>
МҰРАҚАБӘЛАР.....	168
1. Мұрақабә Әхадийят.....	170
2. Мұрақабә маийят.....	172
3. Мұрақабә ақрабийят.....	174
4. Мұрақабә махаббат.....	177
ТӘФӘККУР ӘДЕБІ.....	183
ХАҚ ДОСТАРЫНЫҢ ТӘФӘККУРІ.....	183
ТӘФӘККУР ӨЗЕНІН БЕРЕКЕЛІ	
ДЕ ҚҰНАРЛЫ ЖЕРГЕ ҚАРАЙ	
АҒЫЗУ КЕРЕК.....	189
ТӘФӘККУР ЗІКІРМЕН	
БІРГЕ БОЛУЫ ТИІС.....	194
<i>Зікір мен тәфәккурдің ең берекелі</i>	
<i>уақыты – таңсәрі уақыты.....</i>	<i>198</i>
ҚОРЫТЫНДЫ.....	203
Тәфәккур – ақиқат пен	
мәңгілік бақытқа кенелудің кілті.....	203

Негізгі тәфәккур – Уәжібүл-Вүжудты белгілеп, мойындау.....	205
Әр нәрсе әрекет пен өзгеріс халінде.....	211
Барлық нәрсе белгілі мақсатпен жаратылған.....	212
Бір заттан/материядан түрлі туындылар мен жаратылыстар пайда болады.....	214
Мағрифатұллаһ жолы.....	215
Тәфәккур амалға айналуы керек.....	217
СӨЗ СОҢЫ.....	221
МАЗМҰНЫ.....	223

«Хикмет» баспа үйі ЖШС,
Алматы қаласы, Мамыр-4 мөлтек ауданы,
167-қй.

Байланыс телефондары: 8 (727) 255 63 41
255 63 57